T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEDİM DİVANI'NDA FİİL ÇEKİMİ

ELİF ÇİÇEK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Şanlıurfa
2024

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEDİM DİVANI'NDA FİİL ÇEKİMİ

ELİF ÇİÇEK

Tez Danışmanı: AHMET TURAN DOĞAN

2024

TEZ ONAY SAYFASI

Jüri **İmza**

ONAY

.....
(İmza)
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YL) (TEZLİ) Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Nedim Divanı üzerinden Osmanlı Türkçesinin 18.yüzyıl dil durumu fiil çekimi bakımından incelenmişitr. Bu çalışmanıın gerek Nedim hakkında gerek fiil gerek dönemin dil durumu hakkından yapılacak her türlü çalışmaya katkıda bulunacağını temenni ediyorum. Bu çalışmanın yürütülmesinde, konusunun tespitinde ve her türlü zorlukta desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN' a, çalışmam sırasında İngilizce çeviri konusunda yardımı için enişte m Bülent KAYA' ya, her zaman yanımda olan aileme ve çalışmam sırasında küçük veya büyük yardımını esirgemeyen herkese sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ŞEKİLLER DİZİNİ ii
ÇİZELGELER DİZİNİ ii
SİMGELER iii
KISALTMALAR iv
1. GİRİŞ 6
1.1. Nedim'in Hayatı ve Eserleri 6
1.2. Nedim'in Osmanlı Türkçesindeki Yeri 10
1.3. Fiil 11
1.4. Fiil Çekimi 13
1.5. Fiilde Kip 14
1.6. Fiilde Zaman 18
1.7. Fiilde Kişi 26
1.8. Fiilde Olumsuzluk 29
1.9. Fiilde Soru 30
2. BÖLÜMLER 31
2.1. NEDİM DİVANI'NDA FİİL ÇEKİMİ 31
2.1.1. Zaman Baskın Olan Fiil Çekimleri 31
2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman 31
2.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman 46
2.1.1.3. Şimdiki Zaman 51
2.1.1.4. Geniş Zaman 56
2.1.1.5. Gelecek Zaman 68
2.1.2. Şekil Baskın Olan Fiil Çekimleri 69
2.1.2.1. Katılımlı Dilek Kipi 69
2.1.2.2. İstek Kipi 72
2.1.2.3. Emir Kipi 78
2.1.3. Hem Zaman Hem Şekil Birlikte Yer Alan Fiil Çekimleri 89
2.1.3.1. Geçmiş Zamanın Hikâyesi 90
2.1.3.2. Sürerli Geçmiş Zaman Kipi 93
2.1.3.3. İstemdışı Geçmiş Zaman Kipi 97
2.1.3.4. Varsayımlı Geçmiş Zaman Kipi 97
2.1.3.5. Varsayımlı Gelecek Zaman Kipi 99
2.1.3.6. Varsayımlı Şimdiki Zaman Kipi 100
2.1.3.7. Tezlik Kipi 101
2.1.3.8. Yeterlilik Kipi 101
2.1.3.9. Sürerlilik Kipi 104
3. SONUÇLAR 107
KAYNAKLAR 111
ÖZGEÇMİŞ 113

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEDİM DİVANI'NDA FİİL ÇEKİMİ

ELİF ÇİÇEK

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Haziran Yıl: 2024, Sayfa : 127

Nedim'in yaşadığı dönem 1718-1730 yılları arasına denk gelmektedir. Nedim Divanı üzerine bazı çalışmalar yapılmış ancak bu çalışmalar Nedim'in hayatı ve eserlerinin incelemesi boyutunda kalmıştır. Nedim, döneminin dilini ve mahallileşme ekolünü şiirlerine yansıtması Divanı'nın önemini arttırmaktadır. Temelde hareketleri karşılayan fiiller her dilde önemli bir yer tutmaktadır. Fiiller her dilde oluş ve kılışın mastar şeklidir. Fiiller cümle ve söz içinde diğer kelimelerle birlikte farklı şekillere girdiklerinden cümle içinde yalın hâlde değil çekimli halleriyle yer alır. Bu bakımdan Türkiye Türkçesinde de önemli bir yere sahip olan fiil çekimi konusunu ve Nedim gibi döneminin dilini şiirlerine yansıtan bir şairin divanındaki Türkçe şiirleri incelemek önem taşımaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Nedim ve yaşadığı dönem hakkında bilgi verildikten sonra Türkiye Türkçesinde fiil çekimiyle ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri ve bu görüşler üzerindeki değerlendirmeler yer alacaktır. Bu değerlendirmelerle çalışmanın ölçütleri, sınırları belirlenerek Nedim Divanı incelenmiştir. Fiil Çekimi başlıkları sırasıyla açıklandıktan sonra divandan elde edilen veriler başlıklara uygun olarak örnekle açıklanmıştır. Sonuç kısmında çalışmanın sayısal olarak ve sözel olarak değerlendirmesi yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Nedim Divanı, fiil çekimi, haber kipleri, tasarlama kipleri, kişi ekleri

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE VERB INFLECTION IN NEDIM'S DIVAN

ELİF ÇİÇEK

HARRAN UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKİSH LANGUAGE AND LİTERATURE

Haziran Year: 2024, Page : 127

The period in which Nedim lived corresponds to the years 1718-1730. Some studies have been made on Nedim's Divan, but these studies have remained in the dimension of examining Nedim's life and works. Nedim's reflection of the language of her period and the localization school in her poems increases the importance of his Divan. Verbs that basically represent actions have an important place in every language. Verbs are the infinitive forms of formation and accretion in every language. Since verbs take different forms with other words in sentences and words, they appear in the sentence in their inflected form rather than in their simple form. In this respect, it is important to examine the subject of verb conjugation, which has an important place in Turkey Turkish, and the Turkish poems in the divan of a poet like Nedim, who reflects the language of her period in her poems. In the introduction part of the study, after giving information about Nedim and the period in which he lived, the opinions of various researchers about verb conjugation in Turkey Turkish and the evaluations on these opinions will be included. With these evaluations, the criteria and boundaries of the study were determined and Nedim's Divan was examined. After the Verb Conjugation headings were explained respectively, the data obtained from the divan were explained with examples in accordance with the headings. In the conclusion part, the study was evaluated numerically and verbally.

KEYWORDS: Nedim's Divan, verb conjugation, news modals, design modalities, person suffixes

SİMGELER

/ : ya da (Benzer anlatımları birimleri birbirinden ayırmak için kullanılır.)

< : sonraki durumdan önceki duruma geçişi gösterir.

> : önceki durumdan sonraki duruma geçişi gösterir.

Ø: Sıfır birim: sıfır tekrar / eksiltili

KISALTMALAR

b. : Matla/Müfret (beyit)

bk. : Bakınız

gzl. : gazel

İng. : İngilizce

k. : Kıt'a

kas. : kaside

koş. : Koşma

Latin. : Latince

mes. : mesnevi

mus. : Musammat

müs. : Müseddes

müst. : Müstezat

nzm. : nazım

rb. : Rubai

s. : Sayfa

vb. : Vebenzeri

1. GİRİŞ

Türkçe araştırmalarında en fazla dikkati fiil çalışmaları çekmektedir. Türkçede fiiller sözcük öbeklerinden cümle kuruluşuna kadar pek çok kategoriye etki etmektedir. Bu sebeple ilgili çalışmada Türkçenin tarihî dönemlerinden biri olan Osmanlı Türkçesi dönemine ait Nedim Divanı fiil çekimi incelemesi için seçilmiştir.

Fiil ve fiil çekimi konusuyla ilgili araştırmacılar tarafından pek çok fikir öne sürülmüştür. Ancak bu fikirler ufak tefek yeni isimlendirmeler ve değerlendirmeler dışına çıkılabilmiş değildir. Bu açıdan çalışma içerisinde Nedim Divanı üzerinden hem Osmanlı Türkçesinin 18. yüzyıl durumu hem de genel olarak T. Türkçesinin fiil çekimi durumu incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda fiil, fiil çekimi, kip ve kiplik konularıyla ilgili değerlendirmelerle birlikte belirlenen ölçütlerle Nedim Divanında yer alan fiil çekimleri üzerinden dönemin zaman, kip ve kişi ekleri incelenmiştir. Osmanlı Türkçesi dönemi eserlerinin Türkçe dil bilgisi özelliklerine göre yeterince değerlendirilmemiş olması da bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

1.1. Nedim'in Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Ahmet olan Nedim'in doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1681 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Nedim'in babası Mehmet Efendi adında bir zat, annesi ise Saliha Hatun'dur. Ahmet Refik'in çeşitli kaynaklardan yararlanarak hazırladığı Nedim'in soy kütüğünü daha sonra Ali Canip Yöntem tarafından yapılan düzeltmelerle bir soy kütüğü hazırlanmıştır. Nedim iyi bir eğitim almış, devrinin klâsik ilimlerini, Arapça ve Farsçayı şiir yazabilecek kadar iyi şekilde öğrenmiştir. Nedim'in yaşadığı dönem III. Ahmet dönemine denk gelmektedir. III. Ahmet'in zevki, eğlenceyi sevmesi Necîb mahlasıyla şiirler yazması ve sanatkârane bir ruha sahip olması Nedim'in yükselmesine katkıda bulunmuştur. III. Ahmet'in saltanatının ilk yıllarında devlet idaresini damadı Ali Paşa'ya bırakmıştır. Ali Paşa'nın da edebiyata ilgisinden dolayı birçok şair Paşa'ya kasideler sunmuştur. Nedim de Paşa'ya üç kaside sunmuştur. Ali Paşa'nın Varadin'de şehit düşmesinin ardından Halil Paşa yerine getirilir. Bu sırada İbrahim Paşa'nın yıldızı parlar ve 1718 yılında sadrazamlık makamına getirilir (Mazıoğlu, 1992, s. 11-169). Bu tarih, daha sonra 'Lale Devri' olarak adlandırılan devirin başlangıcı olur.

Nedim'in sanatçı olarak en verimli dönemi III. Ahmet'e ve Damat İbrahim Paşa'ya yakın olduğu dönemdir. Nedim gerek İbrahim paşaya gerekse III. Ahmet'e sık sık övgülerde bulunup onlara kasideler yazmıştır. Lale Devri olarak adlandırılan bilim, kültür, imar, zevk ve eğlence dönemi Nedim en parlak yıllarını yaşadığı

döneme 1718-1730 yıllarına denk gelmektedir (Mengi, 2017, s. 233-234). Lale Devri her ne kadar zevk ve eğlence devri olarak adlandırılsa da edebiyatımızın zirveye çıktığı dönem olmuştur. Lale Devri'nin de yer aldığı Divan edebiyatında aruz vezni kullanılmıştır. Ancak bu vezin Arap ve İran edebiyatından alındığından şairler Türkçe kelimeleri aruz veznine uydurmakta zorlandıkları için şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmışlardır. Ancak Türkçe'nin yavaş yavaş özelliğini kaybettiğini gören bazı şairler bu duruma tepki göstermişlerdir. Bu tepki Divan edebiyatımızda 15.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar süre gelen dilde sadeleşme akımını (mahallileşme) başlatmıştır. Şairler şiirlerinde yabancı sözcüklerin yanı sıra Türkçe atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri de şiirlere girmiştir. Şairler Türkçenin dil varlığı içerisinde yer alan atasözleri, deyimler, halk söyleyişleri vb. milli unsurları ortak İslami malzemeyle yoğurarak klasik bir Türk şiiri yaratmak istemişlerdir (Batislam, 1993, s. 18). Mahallileşme, divan edebiyatımızın dilde sadeleşmeyle başlayarak zamanla dilden biçime ve içeriğe doğru gelişen bir hareket olmuştur. Dildeki sadelikle edebiyatımızda biçimde ve içerikte milli olmaya özelliğini göstermektedir. Bu yenileşme sadece Türkçe kelimelerin gazellere kasidelere yerleşmesiyle kalmayarak konu olarak ise artık Türk toplumuna özgü konular yer almaktadır. 15. Yüzyıldan 18.yüzyıla kadar Necati, Yahya Bey, Visali, Edirneli Nizami, Sabit gibi pek çok şair dilde sadeleşmeye gitmiştir ancak Nedim bu akımı hem geliştirmiş hem de en başarılı temsilcisi olmuştur.

Nedim, yaşadığı dönemi, içinde bulunduğu çevreyi, yetiştiği toplumun duygu ve düşüncelerini en güzel şekilde anlatan şairlerden biri olmuştur. Nedim'in şiirlerinde 18.yüzyıl İstanbul'unu bir tablo gibi şiirlerinde işlemiştir. Şiirlerinde Lale Devrini, İstanbul'u, İstanbul'un semtlerini her yönüyle şiirlerinde yer vermiştir. Şair devrin diğer şairlerinden farklı olarak İstanbul dışında Nevşehir'den de bahsetmiştir.

Nedim şiirlerinde İstanbul Türkçesinin şiir dilindeki en güzel örneklerinden sayılabilecek bir dil anlayışı oluşturmuştur. Nedim halk tabirlerini, gelenek ve göreneklerini şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Nedim şiirlerinde atasözlerini, deyimleri, konuşma dilini ve İstanbul Türkçesini başarılı bir şekilde şiirlerinde kullanmıştır. Şiirlerini aruzla yazmış ancak aruzu Türkçeye uydurmuştur. Nedim devam ettirdiği mahallileşme akımını özde mahallileşme olarak değerlendirilmiştir.

Nedim'in şiirlerinde Türkçe en güzel nazım dili olmaya özelliği kazanır.Divan edebiyatımızda şairler farklı nazım şekillerine divanlarında yer vermiştir. Ancak her şair farklı nazım şekillerinde ustalık göstermiştir. Nedim de Divan Edebiyatını nazım şekillerinden gazel ve Türklerin oluşturduğu şarkı nazım

şekillerinde ustalık göstermiştir. Nedim kaside de Nefi'yi gazelde ise Baki'yi örnek almıştır. Nedim, halk edebiyatındaki koşma ve türkü nazım şekillerinin etkisiyle oluşturulan ve divan şiiri nazım şekilleri içinde Türklerin oluşturduğu milli nazım şekli olarak kabul edilen şarkı nazım şeklinin en güzel örneklerini vermiştir. Nedim'in şiirlerinde yer alan bu ögelerle devrindeki diğer şairlerin ulaşamadığı yenilikler, dil ve söyleyişlerle mahallilik özelliklerini yansıtmayı başarmıştır. Bu yönüyle Nedim kendisinden sonra gelen İzzet Ali Paşa, Vehbî, Yahya Kemal vb. şairleri etkilemiş ve kendisini edebi ekol sahibi yapmıştır.

Nedim, İbrahim Paşa sayesinde müderrisliğe yükselir. 1730 yılında Sekban Ali Medresesinde müderrislik yaparken Patrona Halil isyanı meydana çıkmıştır. İsyan sırasında Nedim'e ne olduğu nasıl öldüğü hakkında kaynaklarda çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Ramiz Tezkire' sinde Nedim'in isyancılar tarafından yakalanıp öldürülme korkusuyla korku hastalığına yakalanıp isyandan sonra öldüğü yazılmıştır. Müstakim-zâde'nin Mecelletü'n –nisabında isyan sırasından Nedim'in kaçarken damdan düşüp öldüğü yazılmıştır. Kemiksiz-zâde Safvet Nuhbetü'l –âsâr adlı tezkiresinde Nedim'in içki alışkanlığı sebebiyle titreme hastalığına tutulup öldüğünü kaydetmiştir. Ali Canip Yöntem' in Nedimle ilgili araştırmaları sırasında terekesine ait bir mahkeme kararı bulmuştur. Mu mahkeme kararının 23 Ekim 1730 yılına ait olması Müstakim-zâde'nin verdiği bilgiyi doğrular nitelikte bulunmuştur Nedim'in 1681 yılında doğup 1730 yılında vefat etmiş varsayılırsa 49 yaşında vefat ettiği tahmin edilmektedir (1992, s. 26-29).

Nedim'in Eserleri

1.Nedîm Dîvânı:

Nedim'in en önemli ve en ünlü eseridir. Nedim Divanı'nın beş baskısı yapılmıştır.

1. Kahire Bulak Matbaası

2. İstanbul Vezir Hanı Matbaası (1291)

3. Halil Nihat Boztepe İkdam Matbaası

4.- 5. Abdülbaki Gölpınarlı Baskısı

Bu baskılardan Kahire (Mısır) baskısı ilk ve tarihsiz bir baskıdır. İkinci baskı ise 1291 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Divan bakıları arasında en doğru ve en başarılı olanı Halil Nihat Boztepe tarafından hazırlanan üçüncü baskıdır (2017, s. 233). Nedim Divanı'nın ilk iki baskısı eksiktir. H. Nihat Boztepe baskısı ise el yazma nüshaları karşılaştırarak Nedim'in şiirlerini toplamıştır. Diğer yazmalarda Nedim'in şiirleri ile karışmış olan Nedim-i Kadim'in şiirlerini ayırarak Divan'ın lügatçe kısmında Nedim-i Kadim maddesinde vermiştir. Bu baskıda iki ayrı önsöz yer alır. Önsözlerden sonra ise Nedim'in hayatı ile ilgili bilgi verilmektedir. Önsözlerden biri Ahmet Refik Altınay'ın Nedim'in şeceresini tespit ettiği yazısı diğeri ise Fuat Köprülü tarafından "Nedim'im Şiirleri" başlıklı yazısıdır. Önsözlerden sonra alışılmış divan düzenine göre şiirler verişmiştir. Nedim'in şiirleri içerisinde Arapça ve Farsça şiirlerin yanı sıra Çağatayca yazılmış bir gazeli, şarkılar arasında ise hece ölçüsü ile yazılmış türküsü de yer almaktadır. Nedim Divanı'nın dördüncü ve beşinci baskısı ilki 1951 yılında ikinci baskısı ise 1972 yılında Abdülbaki Gölpınarlı tarafından iki kez yeni harflerle basılmıştır. İlk üç baskı ise eski harflerle basılmıştır (1992, s. 32). Bu çalışmada da kullanılmış olan Nedim Divanı'nı düzenleyen Muhsin Macit'in Nedim Divanı derlemesinde Nedim 'in Arapça 5 manzumesi; Farsça 39 manzumesi; Türkçe 42 kaside, 87 kıta, 13 nazım, 3 mesnevi, 44 musammat, 2 koşma, 164 gazel, 2 müstezat, 11 rubai, 23 matla ve müfretten oluşan tam bir metin ortaya çıkmıştır.

Nedim ve divanı üzerine Hasibe Mazıoğlu *"Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik"* ve *"Nedim"*; Şevket Kutkan *"Nedim Divanı'ndan Seçmeler"*; Muhsin Macit *"Nedim Divanı"* ve *"Modern Türk Şiirinde Lale Devri ve Nedim"*; Ali Canip Yöntem *"Nedim'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesiri"* yapılmış bazı çalışmalardır.

2. Sahâifü'l-ahbâr:

IV. Mehmet'in müneccimbaşı Ahmed Âşık el-Mevlevî'nin *Câmi 'ü' d-düvel* adlı tarihinin tercümesidir. 1132 yılında İbrahim Paşa'nın kurduğu ilim heyetinde bu eserin tercümesi Nedim'e verilir. Nedim bu tercümeyi on yılda tamamlayarak İbrahim Paşa'ya sunmuştur. Sahâifü'l-ahbâr'ın 1285 yılında üç cilt olarak basılmıştır.

3. Aynî Tarihi:

Bedrüddin Mahmud bin Ahmed el-Aynî'nin *İkdü'l – Cumân fî Târîhi Ehli' z-zaman* adlı eserinin tercümesidir. Aynî Tarihi olarak da geçen 24 ciltlik İslam Tarihi

İbrahim Paşa'nın kurduğu 45 kişilik heyet içerisinde Neylî, Seyyid Vehbî, Sâlim, Çelebi-zade Âsım, İzzet Ali Bey gibi devrin tanınmış şairlerinin ve Nedim'inde yer almıştır.Nedim Aynî Tarihi'nden tercüme ettiği kısmın bugün nerde olduğu bilinmemektedir. Eserin İstanbul kütüphanesinde kayıtlı olan Aynî Tarihi çevirilerinden bazılarında tercümenin kim tarafından yapıldığı bellidir. Ancak bu tercümelerin bir kısmında isim belirtilirken bazılarında belirtilmemiştir ve bazı kısımları da kayıptır. Dolayısıyla Nedim'in tercüme ettiği kısım ya kayıp ya da isimsizler içerisinde yer aldığı düşünülmektedir.

4. Nigâr-name:

İzzet Ali Paşa'nın Nedim'e şaka yollu yazdığı mektuba Nedim'inde yine şaka yollu yazdığı mensur cevaptır. İçerisinde manzum parçalarda yer almaktadır.[1]

5. Mektup:

Nedim'in Şehit Ali Paşa'ya Arapça Farsça olan bir mülemmadır. Bu dilekçede Ali Paşa'dan medreseye tayinini istemektedir.[2]

6. Dilekçe:

Nedim'in mensur ve manzum çok kısa yazdığı takrizi Halil Nihat Boztepe baskısında yer almaktadır.

1.2. Nedim'in Osmanlı Türkçesindeki Yeri

Nedim 18. yüzyıl Divan edebiyatının en önemli ve en ünlü şairidir. Nedim'den önceki yüzyıllarda Türk şiiri 15. yüzyılda Necati ve Ahmet Paşa; 16. yüzyılda Zati, Fuzuli, Baki, Hayali, Yahya Bey; 17. yüzyılda Nef'i, Naili ve bu yüzyılında sonunda Nabi divan şiir geleneğinden farklı bir yaklaşımla şiirde his ve hayalden çok düşünce ve tefekkürü dahil edip bir yenilik göstermiştir. Bununla birlikte birçok şair Divan Edebiyatı'nı en iyi şekilde devam ettirmişlerdir. Bu yüzyıla dek İran edebiyatı artık bir ideal olmaktan çıkmış ve bir mukayese konusu olmuştur.

---

[1] [1]Bk: Divan, Halil Nihat Boztepe baskısı s. 223-227.
[2] [2]Bk. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Fuat Köprülü Armağanı, İst.1953, s. 317-324.

Divan edebiyatı şairleri artık İran edebiyatına doymuş ve yenilik arayışına girmişlerdir. 18. yüzyıla kadar bu yenilik arayışı devam etmiştir. Ancak bu yenilikler kelime değişimi söz oyunlarını geçememiştir. Dolayısıyla Nedim'e kadar Osmanlı Türkçesinde Divan Edebiyatı düzenini korumuştur. Şiirlerde Arapça ve Farsçanın etkisi devam ederken bir yandan da en açık şekilde Sabit'in şiirlerinde halk tabirlerine iniş, eskilerden farklı bir şeyler söyleme çabası gibi bir yenilik görülür. Nedim'e gelinceye kadar Sabit, Necati gibi pek çok şair yenilik arayışında olsalar da Divan Edebiyatı'nın ve İran Edebiyatı'nın etkisinden çıkamamışlar (1992, s. 1-6).

17. yüzyılda Nâbi ile başlayan sadeleşme ve yerlileşme 18.yüzyılda da devam etmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı idarecilerinin medeniyet anlayışında görülen değişim ruhu edebiyatta da kendini hissettirmiştir. Asrın şiirine yeni bir renk ve hareket; yaşanılan devrin isteklerine cevap veren bir edebiyatın gelişmesi olası bir durum olmuştur. Nedim'e kadar değişiklik yapmak isteyen şairlerin çabası gelenekçi anlayışı değiştirecek mahiyette olmamıştır. Nedim'in sanatkârane üslubuyla asırlardan beri işlenen Türkçenin en güzel ve en tabii nazim sentaksını bulmuş ve şehirli dilinin canlılığını ve kıvraklığını vermiştir.

Nedimin şiirlerinde şehirli dilinin canlı ve tabii ifadesiyle birlikte halkın yabancı kelimeleri kullanırken yaptığı yanlışlıklara da şiirlerinde yer vermiştir (1992, s. 120). Divan Edebiyatında dilde sadelikten bahsedilemez. Bir şair ne kadar sade yazmak için uğraş gösterse de Arapça ve Farsça kelimelerden mutlaka kullanmıştır. Nedim Divanı'nda da Arapça- Farsça kelimeler ve terkipler yer almıştır ancak Nedim'in kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu klişeleşmiş tamlamalar olduğu fark edilmiştir (1992, s. 127).

Kafiye, redif ve vezin kullanımındaki başarısı, şiirlerinde ritmik akışkanlığın sağlanmasında etkili olmuştur. Redif ve kafiye kullanımında geleneğe bağlı olan şairin ara sıra Türkçe kelime ve eklerle yaptığı kafiyelerdeki doğallık, daha önceki şairlerde az rastlanan bir özelliktir.

1.3. Fiil

Bir işin ve oluşun dil birimindeki adı fiildir. Fiil, geleneksel dilbilgisinde öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu, kılışı vb. öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasındaki bağlantıyı kişi, sayı, zaman kavramlarını içererek belirten göstergedir. Ancak yapısal dilbilimde kişi, sayı ve zaman belirtileriyle tanımlanan cümledeki kurucu ögedir (Vardar, 2002, s. 97). Her fiilin yapısında barındırdığı ve cümlede kurucu öge olmasını sağlayan nitelikler vardır.

Ancak bu niteliklere karşın fiiller biçimsel ve anlamsal olarak dildeki diğer ögelere bağımlıdır. Eylemlerin bağımlı olmalarının nedeni kök veya gövde olarak tek başlarına kullanımlarının sınırlı olmasından geçer. Eylemler tek başlarına Türkçede emir ikinci teklik kişi çekiminde görülmektedir.

Fiiller, adlardan farklı olarak bağımlı bir sözcük türüdür. Çünkü fiillerin karşıladıkları iş ve hareketler ancak isimlerle kurdukları bağlantılarla meydana gelir. Aristo'ya göre sözcük türleri "isim (anoma)", "fiil (rhéma)" ve "edat (syndesmoi)" olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır ve diller temelde bu üç tür üzerinde kurulmuştur. İsim, kendi içinde "isim, zamir, sıfat(adıl), zarf" olarak ayrılırken edat ise "bağlam edatı", "çekim edatı" ve "ünlem edatı" olmak üzere kendi içinde üç başlığa ayrılmıştır. Fiil ile birlikte Aristo sözcük türlerini sekiz başlık altında sınıflandırmaktadır (Atabay ve ark., 2003, s. 21). Aristo'nun bu sınıflandırması dışında Yener ise "*Türk Dilinde Sözcük Türleri Sorunu Üzerine"* adlı makalesinde "Sözcük Türleri" başlığını "isim" ve "eylem" olarak iki temel başlığa ayırıp "sıfat", "zamir", "zarf", "ilgeç", "bağlaç" ve "ünlem" başlıklarını ise *"Sözcüğün Dilsel Görevleri"* başlığı altında değerlendirmektedir. Yener'e göre sözcüğün türleri ve görevleri birbirinden faklıdır (Yener, 2007, s. 620-622). Fiillerin bu durumuna karşın gramer konuları nasıl bir sınıflandırmadan geçerse geçsin fiil bu sınıflandırmaların tamamında ayrı bir şekilde yer alır.

Her fiil kendi doğası gereği diğer fiillerden belirli bir dereceye kadar farlılık gösterir. Doğası gereği her fiil küçük bir değişim olduğunda anlam farklılığı ortaya çıkar. Bazı fiiller yavaşlık bazıları ise hızlılık bildirir. Bazı fiiller bir defalık bildirirken bazı fiiller ise tekrar tekrar yapılan fiillerdir. Bununla birlikte fiillerin bazıları nesne alabilirken bazıları ise nesne almazlar. Dolayısıyla fiiller, varlıkları ve cümle içinde kullanışlarıyla gerçekleşebilmeleri için bir varlığa ihtiyaç duyma açısından "kılış" ve "oluş" fiilleri olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kılış fiilleri cümle içinde kullanılabilmeleri için bir varlığa ihtiyaç duyan isimle birleşebilen fiillerdir. Oluş ise cümle içinde kullanılabilmesi için bir varlığa ihtiyaç duymayan ancak cümle kurabilmek için nesneyle birleşebilen fiillerdir (Delice, 2017, s. 81).

Fiiller, dilin en önemli yapı taşlarındandır ve bir sistem içinde cümle kurmak için kodlanırlar. Her fiil nitelikleri çerçevesinde cümle ögelerini dil kuralları doğrultusunda seçer ve yönetir. Bir fiil cümlenin kurucu ögesi olduğundan fiili yapan bir özneye, fiilin yapıldığı zaman dilimine ve fiilin yapıldığı yere ihtiyacı vardır. Bundan dolayı her fiil kökü veya gövdesi soyut olarak bu kavramları taşır. Bu soyut anlamlar fiil; zaman eki aldığında zamanı, kişi eki aldığında ise özneyi somutlaştırır.

Bununla birlikte iş, oluş ve durumu bildiren fiiller kök veya gövde durumundayken üzerlerinde taşıdıkları hareketin soyut zaman süreci farklılık gösterir (Üstünova, 2016, s. 2-5).

Fiiller sözlüklerde adlara göre daha az sayıda yer alırlar ancak bir hareketi pek çok varlık yapabilmektedir. Sayıca adlardan az olmalarına rağmen aynı fiilin birden çok adla birlikte oluşu fiillere kullanım ve anlam zenginliği katmaktadır. Bununla birlikte fiiller bağımlı sözcük birimleri olduğundan başka dil birimlerine gereksinim duyar (2016, s. 7). Ayrıca fiiller sayıca az olmalarına rağmen Türkçenin yabancı etkilere karşı en çok dayanan unsurlarıdırlar. Daha ilk yazıtlardan itibaren çok güçlü yabancı etkiler arasında kalmıştır ancak Türkçe fiillerin zaman ve kip (tarz) zenginliğini bu etkiler sarsamamıştır (Kılıçoğlu, 1953, s. 181).

Fiillerin büyük bir kısmı tek başlarına anlam taşıdıkları halde bir kısmı ise ad ve ad soylu kelimelerle birleşerek anlam kazanırlar. Bu bakımdan fiiller "asıl (esas) fiiller" ve "yardımcı fiiller" olarak ikiye ayrılmaktadırlar.

1.4. Fiil Çekimi

Dil bilgisel fiil çekimi her dilin kendi kuralları çerçevesinde belirlenir. Bu kurallar işin, oluşun ve durumun gerçekleşme anını zaman çizgisinde bir yere yerleştirmektedir (2016, s.120).

Fiiller, cümle içinde diğer kelimelerle çok yönlü ilişkiler kurduklarından farklı kalıplara girmektedirler. Dolayısıyla dilde yalın olarak değil çekimli halleri ile yer almaktadırlar. Çekimli bir fiilde fiil kök ve gövdesi dışında fiil; kip, zaman, kişi, sayı kavramları ve diğer ögeleri bulundurur. Bu ögeleri üzerine almış çekimli fiil *"bitmiş fiil"* olarak adlandırılır.

Türkiye Türkçesinde fiil çekimi konusu dilbilgisi kaynaklarında farklı isimlendirmeler kullanılmasına rağmen genel olarak Korkmaz'ın *"Bildirme Kipleri"* başlığı altında "görülen geçmiş zaman", "öğrenilen/duyulan geçmiş zaman", "şimdiki zaman", "geniş zaman" ve "gelecek zaman"; *"Tasarlama Kipleri"* başlığı altında ise "istek kipi, gereklilik kipi, dilek-şart kipi ve emir kipi" başlıklarına yer verilmiştir. Tasarlama ve bildirme kipleri *"basit çekim"*; rivayet, hikâye ve şart terimleri ise "*birleşik çekim"* başlığıyla sınıflandırılmıştır. Korkmaz'ın bu sınıflandırması bazı farklı isimlendirmeler dışında genel olarak kabul görülmüştür. Ancak her ne kadar bu sınıflandırma bazı araştırmacılar tarafından kabul görülmüş olsa da bu sınıflandırmayı kabul görmeyen araştırmacılarda yok değildir (Korkmaz,

2017, s. 527-645).

Banguoğlu'na göre fiil çekimleri *"asıl zaman"* kipleri ve *"uyarı kipler"* başlıkları altında dokuz kip veya zamanın olduğunu bunlardan "geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, dolaylı geçmiş zaman ve geniş zaman" olmak üzere beş tane asıl zaman; "dilek-şart, istek, gereklilik ve buyuru" olmak üzere dört uyarı kipi bulunmaktadır. Banguoğlu cevher fiilinin dokuz bildirme kipinin gövdelerine gelerek hemen hepsinde bildirme kiplerine paralel olarak üç tarz daha meydana getirdiği ve bunların *"anlatma, söylenti ve şart"* tarzlarını meydana getirdiğini ifade ederek Türkçede *"salt ve göreli zamanlar"* içinde dört tarzın olduğunu bunlar; *"1.Bildirme tarzı, 2.Anlatma tarzı, 3.Söylenti tarzı ve 4.Şart tarzı"* son üç tarzın birleşik çekimler olduğunu ifade etmektedir. Ancak Banguoğlu'nun bu sınıflandırması kabul edilmiş fiil çekimi sınıflandırmasından isim değişimi dışında farklı bir sınıflandırma değildir (Banguoğlu, 2011, s. 443-444).

Ergin'de fiil çekimlerini yine *"bildirme kipleri ve tasarlama kipleri"* olarak ikiye ayırıp *"fiillerin birleşik çekimleri"* başlığı altında; *"hikâye, rivayet, şart"* olmak üzere üç kipin bulunduğunu dördüncü olarak ise *"kuvvetlendirme ve ihtimal"* birleşik çekim başlığı altında yer vermektedir (Ergin, 1994, s. 319-333). Yine Ergin'in bu sınıflandırması da farklı bir isimlendirmenin dışına çıkılabilmiş değildir. Dolayısıyla fiil çekimi, temel cümlenin veya iç cümlenin fiilini yüklem yapmak için bağımsız kip ekleri ve bu ekleri altı farklı kişi eki ile kullanmaktır. Bağımsız kip eklerinin sayısı Türkçede beşi zaman, dördü ise şekil olmak üzere sınırlandırmak mümkündür. Ancak araştırmacıların fiil çekimin bu sınıflandırma hakkında ortak bir kanıya varmasının yanında kip, kiplik, birleşik çekim hakkında farklı fikirler yer almaktadır. Bu kavramlar çalışma içerisinde ayrı başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

1.5. Fiilde Kip

Fiile bağlı bir başka gramatikal ulam da *"kip"* tir. Kip, fiilin gösterdiği sürecin (vetire, procés) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır.Kip, Arapça *"sîga"* , İng. *"mod"* , Latin. *"modus"* eskiden Osmanlı Türkçesinde ise Fiile bağlı bir başka gramat , Fiile bağlı bir başka gramatikal , Fiile bağlı bir başka gramatik , Fiile bağlı bir başka gramatikal ve

tire, procés) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır.Kip, Arapça *"sîga"*, İng. *"mod"*, Latin. *"modus"* eskiden Osmanlı Türkçesinde ise *"sîga-i ihbariye"*, *"sîga-i inşaiye"*, *"sîga-i iltizamiye"*, *"sîga-i şartiye"* ve *"sîga-i rabtiye"* gibi ayrımlar yapılmıştır. Bununla birlikte zamanla ve kılınışla karıştırılmış kip terimlerine rastlanılmaktadır (Dilaçar, 1971, s. 106). Fiil konusunda gramatikal ulamlardan sayı, kişi kolayca anlaşılırken zaman ulamı sayısı bilindiğinden daha fazladır. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde yer alan gramer kitaplarında kip kavramı için yapılan tanımlar ve bilgilendirmeler oldukça karmaşık durumdadır. Vardar, Ergin, Baha gibi bazı araştırmacılar kipi fiilin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını bildiren şekil ve tarz olduğunu kabul ederken[1]; Ediskun, Gencan, Bilgegil gibi araştırmacılar ise kip ile zamanın iç içe olduğunu belirtmekte ve bunları birbirinden ayırmayıp zamanı kip gibi kabul etmektedirler[2]. Bunların dışında Dizdaroğlu ise kip kavramının fiillerin eylemleri, oluşları, durumları zamanla ilgili olarak anlatma biçimleri veya fiilde eylem, zaman ve kişi kavramlarının birleşimi olarak açıklamaktadır (Dizdaroğlu, 1963, s. 24-25). Aksan'a göre kip, *"eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılışın konuşan bakımından ne tarzda ve ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklamada beliren ruh durumu"* şeklinde açıklamaktadır (Aksan, 2020, s. 101). Banguoğlu ise zaman (ve varsa tarz) eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi ekleri almasıyla bir kipin meydana geldiğini ifade eder (2011, s. 441). Dilaçar ise kip kavramının fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam olarak açıklamaktadır. Dilaçar'a göre kip ve zaman kavramından önce *"kılınış"* ve *"görünüş"* ulamlarının tam olarak anlaşılması gerekmektedir (Dilaçar, 1974, s. 161). Dolayısıyla kılınış ve görünüşü tam olarak hesaba katmadan kip (model) sayısını saptamak mümkün değildir. Çünkü kip, fiil sürecinin hangi psikolojik koşullarda, hangi ruh durumu altında ortaya çıktığını bildirir. Bundan dolayı kip ruha ve psikolojiye bağlı olduğundan sayısı sınırlandırılamaz. Zaman ve kip terimleri belirli kalıplarla sınırlandırılamamaktadır (1974, s. 171).

Dilaçar,

---

[1] [1] Vardar, Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 2002. S.135. / Ergin, Muharrem, Türk Dilbilgisi, 1994, s. 318. / Baha, M., Yeni Türkçe Gramer, s.320

[2] [2] Ediskun, Haydar, Yeni Türk Dilbilgisi, 2017, s.171. / Gencan, T. Nejat, Dilbilgisi, 1975, s.543. / Bilgegil, M. Kaya, Türkçe Dilbilgisi, 1984, s. 308.

"Türk Fiilinde Kılınışla Görünüş ve Dilbilgisi Kitaplarımız" adlı yazısında bu durumu *"kılınış"* ve *"görünüş"* terimleriyle açıklar. Kılınış ve görünüş genellikle şekle bağlı olan "sayı", "kişi", "çatı" ve "zaman"ın yanı başında yalnız şekle bağlı olmayan iki fiil ulamıdır. Bu iki fiil ulamı araştırmacılar tarafından karıştırılmıştır. Bunun sebebi İsveçli Türkolog Lars Johanson'ın *"Türkçede Aspekt"* (Aspekt im Türkischen) adlı yazısında yer alan Aspekt teriminin yani "kılınış ve görünüşün" bazı dillerde eş anlamlı kullanımıdır. Dilaçar bu yazısıyla ulamların birbirinden ayrımına açıklık getirmiştir. Kılınış ve görünüş ulamları uzun bir oluşun sonrasında Alman ve İsveçli dilciler tarafından iki ayrı ulam halini almıştır. Bu süreç sonunda fiil ulamları olarak "kılınış" ve "görünüş" arasındaki fark "nesnel (objectif)" ve "öznel (subjectif)" ayrıma dayanmaktadır. Bu ayrıma göre "kılınış", fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü olduğu için onun konuşan ve işitenle öznel bir ilgisi yoktur yani nesneldir. Görünüş ise çekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın başkalaşım yapmasıdır ve özneldir, çekim halinde bulunan iç anlamdır. Yani kılınış, belirli bir sürecin iç sınırı, başlaması, bitirmesi, süresi fiil mastarında da bildirdiği gibi nitelikleriyle olan ilgisiyken görünüş, fiil çekiminde konuşanın çekim kalıplarının kabul edilen sınırlarının dışına çıkarak kendine özel bir renk vermesidir. Görünüşte fiil çekiminde var olan kalıpların anlamları yerine başka bir anlamın ortaya çıkmasına denir (1974, s. 159-163). Görünüş, fiil çekiminde konuşanın çekim kalıplarının kabul edilen kalıplarının dışına çıkarak kullanışıdır. Bu çekime fiil mastarında da bulunmayan özel bir anlam yüklemesidir. Yani görünüşte şekilden beklenen anlam yerine cümle yapısında başka bir anlamın çıkmasıdır.

Bu iki ulamın daha iyi anlaşılması için "açıyorum" ve "yaşıyorum" çekimlenmiş fiillere bakıldığında her iki fiilinde -yor eki almıştır. -yor eki dil bilgisi kitaplarımızda süreklilik ifade eder ancak "yaşamak" fiili süreklilik ifade ederken "açmak" fiili süreklilik bildirmez bir işe başlamayı ifade eder. Yani *açmak* fiili başlamayı ifade ederken *yaşamak* fiili devam etmeyi ifade eder. Bunla birlikte *bitmek* fiili ise sona yaklaştığını belirtir. Bu fiillere devamlılık süreklilik bildiren -yor ekini getirildiğinde her üç fiilide süreklilik ve devamlılık anlamı katmamaktadır. Kılınış fiilleri "başlama fiilleri", "süreklilik fiilleri" ve "bitiş fiilleri" olarak üç başlık altında sınıflandırılır. Delice'ye göre fiillerin kökünde yer alan bu zaman ilgisi bir fiilin iki veya üç hali için ayrı ayrı fiiller yapılmıştır. "Bakmak" bir fiilin sürerli halini, "görmek" ise "bakmak" fiilinin bitmiş halini göstermektedir. Fiillerin kip kavramıyla çekimlenmesi, fiil kökünde var olan zaman ilgisinin ya pekiştirmesi ya da değiştirmesine neden olmaktadır (2017, s. 82).

Görünüş, dil psikolojisinin ortaya koyduğu bir kavramdır. *"Gördüm,*

kaçıyordu, arkasından da koşanlar vardı." Cümlesinde yer alan *"kaçıyordu"* ifadesi ile *"Kaçıyordu ama bırakmadım."* Cümlesinde yer alan *"kaçıyordu"* ifadeleri birbirinden farklıdır. *"Kaçıyordu"* ifadesi iki cümlede de -yor ekini almıştır. Ancak ilk cümlede yer alan kaçıyordu ifadesi; *"gerçekleşmiş bir kaçma"* fiiliyken ikinci cümlede yer alan kaçıyordu ifadesi; *"niyet durumunda kalmış kaçma"* gerçekleşmemiş bir fiildir. "geliyordu, yaşıyordu, veriyordu, bakıyordu, seviyordu, alıyordu, koşuyordu, gidiyordu, satıyordu, ölüyordu…" gibi -yor ekiyle kurulmuş fiillerde de şekle bakmadan önce konuşanın verdiği subjektif değer fiillerde yeni görünüşler meydana getirmektedir. *"Anne, ben ekmek almaya gidiyorum.", "Böyle acele acele nereye gidiyorsun?"* cümlelerinde yer alan "gidiyor-" ifadelerinde de yine iki farklı durum söz konusu; ilk cümlede bir niyet söz konusuyken ikinci cümlede gitme fiili gerçekleşiyordur (1974, s. 164). Dolayısıyla görünüş fiilin mastar durumunda taşıdığı anlam dışında konuşanın çekimlenmiş fiile verdiği iç anlamdır. Görünüşte daha öncede belirtildiği gibi çekimlenmiş fiilden beklenen anlam yerine konuşanın verdiği öznel bir anlam yer almaktadır. Görünüşte çekimli fiilde yer alan kip ve zaman ekleri asıl işlevi dışında farklı işlevlerde kullanılmaktadır.

Bildirme kipleri içerisinde bulunan beş zaman kalıbı ile fiildeki zaman kavramı ifade edilirken oluş ve kılışların başı ve sonu saptanamayan zaman çizgisi üzerinde gerçekleştiğinden, oluş ve kılışlar belirli bir zamanda çekimlenseler bile işlev ve zaman gösterme işlevleri bakımından bazen bu sınırların dışında farklı bir zaman gösterebilmektedirler. Buna bağlı olarak zaman kaymaları da meydana gelmektedir (2017, s. 523). *"Yarın veya öbür gün giderim."*, *"Haftaya size geliyorum."*, cümlelerinde yer alan *"giderim"* çekimli fiili geniş zaman kalıbı içinde gelecek zamanı; *"geliyorum"* çekimli fiili ise şimdiki zaman kalıbı içinde yine gelecek zamanı ifade etmektedir. Ancak bu kullanım bir zaman kayması değil bu bir görünüştür. Konuşanın isteğine, niyetine ve konuşanın gözünden bir ifadedir.

Görünüş ve kılınış durumları dışında Türkiye Türkçesinde kip ve kiplik konuları da sıklıkla karıştırılmaktadır. Uzun, *"kip"* kavramını eklerle kurulan verici tutumunu yansıtan durumlar olarak açıklarken *"kiplik"* kavramını ise cümlenin tamamından çıkarılacağını ve kipliği bağlam, dünya bilgisi, konuşma ortamı gibi etmenlerin etkisinin olduğu bir kavram olarak nitelendirir (Uzun, 1998, s. 20). Aydın ise zaman eklerini değerlendirilirken kılınış, görünüş ve kiplik kavramlarından yararlanmak gerektiğine kanaat getirirken kiplik kavramını şöyle açıklar; *"Kiplik konusu da zaman eki tercihinde rol oynar. Örneğin verici, geçmişteki bir olayı tutumunu yansıtacak biçimde sunabilir. "Sinek gelip burnuma konmaz mı?" söyleminde geçmişte sineğin burnuna konması sonucu vericinin şaşkınlığını, fiilin*

beklenmezliğini vurgulayacak biçimde "- {mAz} mI?" yapısıyla verilmiştir." (Aydın, 2016, s. 1721). Cümle içinde yer alan duygu boyutu cümleden alınan istenen kiplik özelliğidir. Dolayısıyla zaman, kılınış, görünüş, kiplik kavramları iç içe girmiş olduğundan kesin sınırlarla birbirinden ayrılamamaktadır.

1.6. Fiilde Zaman

Fiil çekiminde zaman şarttır. Zaman, *"fiziksel zaman"*, *"gerçek zaman"* ve *"ontolojik zaman"* gibi terimlerle adlandırılmıştır. Gerçek hayatta yaşanan zamanın dilde var oluşunu dil içinde gösterimini sembolleştirilmesini ifade eden zamana ise *"dilbilgisel zaman"* denmektedir. Genel anlamda zaman kavramı oldukça geniştir. Türkçede *"vakit, zaman",* İngilizce *"time"* kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar çok geniş bir zaman olgusu ortaya çıkarmaktadır. Dilbilgisel zaman başı sonu saptanamayan olgu içerisinde morfolojik unsurlarla yapılan işaretlemelerden ibarettir. Dilbilgisel zaman, varlığı kabul edilen bir çizgi üzerine işaretlemeler yapmaktır. Dolayısıyla dilbilgisel zaman soyut olan zaman kavramını zaman ekleriyle somutlaştırmaktadır.

Dil bilimde zaman, gerçek zaman ve dilbilgisel zaman olarak ikiye ayrılır. Dilbilgisel zaman için; iş, oluş ve durumun gerçekleştiği dilimi gösteren dilsel kavramdır. İngilizcede dilbilgisel zaman için anlamındaki *"tense"* ifadesi kullanılmaktadır. Yani İngilizcede *"time"* genişlik bildiren kelimesine karşılık *sıkışıklık* anlamındaki *"tense"* kavramı dilbilgisel zaman işaretlerini karşılar. Türkiye Türkçesinde böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Dilbilgisel zaman işaretleyicileri için ayrı bir adlandırma bulunmaz. Gerçek zaman için de dilbilgisel zaman için de aynı terim kullanılır.

Dillerde zaman adlandırmaları genellikle *"çizgisel zaman"* anlayışına dayanmaktadır. Zaman gösterimi başlangıcı ve bitişi olan bir çizgi şeklinde algılanmaktadır. Zaman adlandırmaları da ona göre yapılmıştır. Dillerin çoğunda geçmiş "past, mâzi", gelecek "future, müstakbel, âtî" ve şimdi "present, hâl, hâl-i hazır" olmak üzere üç ana zaman vardır. Dün, geçmişi; bugün, şimdiyi; yarın ise, geleceği temsil eder (Demirci, 2021, s. 138). Dilbilgisel zamanın bu ayrımı farklı görüşleri de beraberinde getirmiştir. Bazı araştırmacılar dilbilgisel zamanı, üç ana zamana, bazıları iki ana zamana, bazıları ise dört ana zamana ayırmaktadır. Ancak geleneksel dilbilgisinde benimsenen "geçmiş, şimdi, gelecek, geniş" olmak üzere dört zaman vardır. Bu sınıflandırmalar kabul görmüş olsa da farklı sınıflandırmalara giden araştırmacılar da yok değildir. Banguoğlu, zamanları *"ana zamanlar ve yan zamanlar"* olarak ikiye ayırmaktadır. Ana zamanları *"geçmiş zaman, şimdiki zaman,*

gelecek zaman" olarak üçe ayırıp; yan zamanları ise *"dolaylı geçmiş zaman ve geniş zaman"* olarak iki başlığa ayırmıştır. Geçmiş zamanı ise kendi içerisinde ikiye ayırmaktadır (2011, s. 440-443).

Ediskun, Korkmaz, Ergin, Eker ise zamanı beşe ayırırlar: belirli/ görülen/ -di'li geçmiş zaman; belirsiz / duyulan / öğrenilen -miş'li geçmiş zaman; şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman.Bununla birlikte Uzun ise zamanı ikiye ayırır ancak Türkçede sadece "-DI" ekinin zaman bildirdiğini onun da geçmişi anlattığını, geriye kalan tüm birimlerin zaman değil görünüş veya kip eki olup geçmiş dışı zamanı dolaylı olarak aktardığını ve tek bir zaman diliminin olduğu benimser: *"O halde, Türkçede yalnızca iki zaman belirleyicisi bulunmaktadır, biri geçmiş zamanı sunan "-(y)TI", diğeri ise geçmiş-dışı zamanı sunan -Ø'dır."* (1998, s. 12).

Üstünova ise sadece geçmiş ve gelecek zamanın varlığını kabul eder. Şimdiki zamanın, geçmiş ve gelecek arasında köprü görevi gördüğünü; geniş zamanın ise dün, bugün ve yarın üçgeninde kalan tüm zamanları kapsayacak kadar geniş bir zaman dilimine gönderme yaptığınnı, belirli bir zaman dilimi kapsamadığından sadece iki zaman diliminin varlığını kabul eder. *"...Şimdiki zaman ise, çok kısadır. Sadece o anı, içinde bulunulan anı gösterir. Geçmiş ile gelecek arasında bir köprüdür. Bir eli geçmişte, bir eli gelecektedir; geçmişi geleceğe aktarma işlevi üstlenir. Geçmişte başlayıp gelecekte devam edecek hareketleri anlatmada kullanılır. Bir yandan da süreklilik ifade eder. Bu yüzden yalnız iki zamanın varlığı düşünülebilir: Biri, gerçekten yaşanmış olan, geride bırakılan "geçmiş zaman"; diğeri, henüz yaşanmamış, ama yaşanması tasarlanan "gelecek zaman" dır."* (Üstünova, 2005. s. 188).

Her fiil bitmiş olsun ya da bitmemiş olsun bir yapılma zamanı ve yapanı yani öznesi mutlaka bulunmaktadır. Çünkü her işin, oluşun kılışın var olabilmesi için hareketin yapanına ve zamanına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bir fiil kökü, fiil gövdesi veya birleşik fiil tabanı olsun bütün fiiller içinde soyut bir zaman kavramı ve soyut bir özne taşımaktadırlar. Fiillerde yer alan bu soyut kavramları, aldıkları zaman ve kişi ekleri ile somutlaşmaktadır. Zaman ve kişi eklerinin temel görevleri; bağımlı biçimbirim olan fiili bağımsızlaştırmak, tek başına kullanıma çıkarmak, diğer yandan fiilde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır (2005, s. 188-191).

Zaman, tarih boyunca insanlığın ilgisini çekerek gerek uzun yıllar felsefenin gerek fiziğin konuları arasına dahil olmasıyla çeşitli bilim dallarına araştırmacılar için inceleme konusu olmuştur. Zaman; bir oluşun, kılışın, durumun gerçekleşme

süreci olarak açıklanmaktadır (Çüçen, 2012, s. 69). Dil bilgisi kitaplarında "Bildirme kipleri ve Tasarlama kipleri" olarak iki başlığa ayrılmaktadır. Bildirme kipleri içinde yer alan eklerle fiilde yer alan zaman ifadesini, Tasarlama kipleriyle de zamanın dışında bir isteği, bir şartı, bir zorunluluğu ve emir vb. ifadeleri aktarma görevinin üstlendiği ekler olduğu araştırmacılar tarafından hemen hemen kabul görmüş bir durumdur. Bildirme kipleri başlığı altında "görülen geçmiş zaman, duyulan / öğrenilmiş geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman" olmak üzere beş başlık yer almaktadır. Tasarlama kipleri başlığı altında "istek kipi, şart kipi, gereklilik kipi ve emir kipi" olmak üzere dört başlığa ayrılmaktadır. Ancak zaman kavramlarının beşe ayrılması Türkçede sadece beş zaman dilimin olduğunu göstermemektedir. Bu başlıklarda yer alan ekler, başı ve sonu saptanamayan soyut olan zaman kavramı üzerinde yapılan işaretlemelerdir. Yalnızca olayın zaman çizgisinde geçmiş, şimdi veya gelecekte mi olduğunu işaretlemektedir. Bununla birlikte zamanı ifade etmek için kullanılan bu ekler zamanı ifade etmede tam olarak yeterli olmamaktadır. Dünya üzerinde -var olan bütün dillerde- her geçen anı/ lahzayı işaretleyen ideal bir dil bulunmamaktadır. Dolayısıyla zaman olayını dilde tam olarak ifade edecek biçimbirimler yeterli değildir. Bu soyut zaman çizgisi üzerinde yapılan işaretlemeler otuz yıl öncesi içinde, on gün öncesi içinde, bir saat öncesi içinde, on dakika öncesi içinde geçmiş zaman olarak ifade edilir. Zaman çok detaylıdır ancak dilbilgisel temsili az olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dilbilgisel zaman eklerle anlatılmak istenen zaman kavramı için eklerin tek başına bu konuda yetersizliği anlaşılmaktadır (2021, s. 138).Hem zaman kavramını net bir şekilde anlatmak için hem de büyük bağlamlar, metinlerarası ilişkiler için zaman eklerinin işlevini belirleyen fiillerin kılınış ve anlam özellikleri, görünüş kiplik, zaman belirteçleri, zaman bildiren diğer dil birimleri, dil dışı göndermeler gibi pek çok kavram göz önünde bulundurmalıdır (2016, s. 118-119).

Delice'ye göre fiilde zaman iki türlüdür. Biri fiilin kip zamanıdır. Diğeri ise kılınış zamanıdır. Kılınış zamanı başlama, sürerli ve bitiş olmak üzere fiilin gerçekleşme durumunda zaman kavramı ile olan ilişkisini ifade eder. Kip zamanı ise bağımsız kip ekleriyle; kılınış zamanı hem bağımsız kip ekleriyle hem de asıl fiile kip anlamı katan ek-fiil ya da yardımcı fiille değiştirilebilir veya pekiştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında fiilde zaman kavramı herhangi bir biçim birimle sınırlandırılamaz. Fiilin üzerine gelen ve fiile kip anlamı yükleyen yardımcı fiiller ile fiilimsiler de dolaylı olarak eklendikleri asıl fiile zaman anlamı yükleyebilirler (Delice, 2022, s. 185).

Dolayısıyla zaman ekleri bir fiilin zamanını net olarak vermekte yetersiz

kalmaktadır. Konuşan zamanı tek bir ekle veremez zamanı metne yayar ve aşama aşama zamanı somutlaştırmaktadır. Kerime Üstünova bu durumu *"..Bu nedenle konuya bütün olarak yaklaşılıp ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin ve metinlerarası ilişkiler; görünüş, kılınış, kiplik; "olay zamanı-konuşma zamanı- atıf zamanı- ilişkileri incelenmelidir."* şeklinde açıklar (2016, s. 119). Böylelikle sadece çekimlenmiş bir fiilde yer alan zaman ekleriyle değil bütünsel olarak zaman kavramı somutlaştırmaya ve netleştirmeye yarayan dil birimlerini de dahil etmek gerekmektedir.

Çoğu dil bilgisi kitaplarında tasarlama kipleri olarak "istek, şart, gereklilik ve emir" değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler beraberinde tasarlama kiplerinin zaman anlamı taşıyıp taşımadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Banguoğlu, dilek-şart, istek, gerekliliği gelecek zaman; emiri ise, şimdiki zaman içinde sayar.[1]

Bazı araştırmacılarımız ise tasarlama kipleri ile çekimlenmiş fiillerde zaman kavramının bulunmadığını öne sürmektedir. Bu araştırmacılarımızdan Bozkurt; *"Kip eylemde konuşucunun tavrını yansıtan bir anlatım inceliğidir. Kişisel duygular, niyet, istek kiple yansıtılır. Kip olayın hangi ortamda geliştiğini bildirir. Kiple zaman kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kip demek zaman demek değildir. Kip, zamanın üstünde bir kavramdır. Her zamanda kip bulunur, ama her kipte zaman bulunmaz. Bildirme kipleri zaman kavramını taşırlar. Ancak dilek kiplerinde kesin bir zaman kavramı bulunmaz."*(Bozkurt, 1995, s. 49).

Korkmaz ise tasarlama kiplerinin tam olarak zamandan yoksun olmadıklarını *"Tasarlama kipleri, şekil gösteren belirli ekler ile kurulur. Bu ekler, haber kiplerinde olduğu gibi açık ve belirli bir zaman kavramı taşımazlar. Ancak, zaman ögesinden de tümüyle yoksun değillerdir. Çünkü, bu kipler, konuşana ait bir eğilimi, bir isteği, bir emri ya da bir gerekliliği dile getirdikleri için, gerçekleşme şartları bakımından dolaylı da olsa yine belirsiz bir gelecek veya şimdiki zaman içerirler."* şeklinde ifade etmektedir (2017, s. 577).

Ergin, Ediskun, Aksan gibi bazı araştırmacılar ise bildirme kiplerinde daima zaman ifadesi olmasına karşın, dilek kiplerinin zaman ifadesi taşımadıklarını belirtirler.[2]Zaman kavramı fiille ilgili olduğundan, dilek kipleriyle çekimlenmiş bir fiilde zaman ayırtısı sezilmesi normaldir. Yoksa dilek kip eklerinin zamanı

---

[1] [1]Banguoğlu, Tahsin; Türkçenin Grameri, s. 443.

[2] [1] Ediskun, Haydar; Türk Dilbilgisi, s. 174 / Ergin, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, s. 289.

Zaman kavramı fiille ilgili olduğundan, dilek kipleriyle çekimlenmiş bir fiilde zaman ayırtısı sezilmesi normaldir. Yoksa dilek kip eklerinin zamanı somutlaştırmaya yönelik bir eğilimleri yoktur. Bildirme kiplerinde zamanın net biçimde zaman ekleriyle verildiğini; dilek kiplerinin ise, zaman kavramı taşımadıklarını, ancak dolaylı olarak sezdirdiklerini ortaya koymaktadır (2005, s. 191).

Zaman kavramı sadece dilbilgisel işlevi olan ekler tarafından gösterilmez. Leksikal seviyede zaman zarfı adı verilen kelimeler, sentaktik seviyede ise zarf tümleci diye adlandırılan unsurlar da zaman gösteren ögelerdir. Başı sonu belli olmayan soyut zaman kavramı zaman zarflarıyla da daraltılarak algılanması daha kolay bir hale gelmektedir. Her bir leksikal takviye zamanı netleştirmek için kullanılır (2021, s. 139).

Zaman eklerinin somut zamanı vermede tek başına yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu noktada zaman belirteçleri adı verilen, yüklemle zaman ilişkisine giren dil birimleri devreye girer. Korkmaz tarafından *"Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir"* biçiminde tanımlanan zaman belirteçleri, cümlede anlatılan soyut zamanı netleştirmeye yarayan dil birimleridir (2017, s. 460).

"Ali, okula dün gitti." cümlesinde fiildeki {-DI}eki, soyut bir geçmiş zamanı işaret eder. Ancak *"dün"* zaman belirteci geçmiş zamanı sınırlandırarak somutlaştırmaya yaklaştırmıştır; fakat tam olarak somutlaştıramamıştır. Bu somutlaşmada dinleyicinin zamanı tam olarak bilmesi için ancak bağlamı bilmesi, konuşma ya da yazma anınında orda bulunması gerekmektedir. Çünkü "dün" zaman belirteci tek başına soyut bir zaman birimidir; yani konuşma anından veya yazma anından bir gün önceyi anlatır. Dolayısıyla "dün" zaman belirtecinin bildirdiği zamanın somutlaşması, netleşmesi; konuşma anının yani "bugün" ün ne zaman olduğunun bilinmesine bağlıdır. "Bugün" bilindiği takdirde "dün" de netleşmiş ve somutlaşmış olacaktır. Bu cümledeki "dün" zaman belirteci fiilin yapıldığı zamana odaklanmaktadır. *"Ali, okula her gün gitti."* cümlesinde "her gün" zaman belirteci ise "git-" fiilinin yapılma sıklığı hakkında bilgi vermektedir. *"Ali, okula bir saatliğine gitti."* cümlesinde ise "bir saatliğine" zaman belirteci "git-" fiilinin ortaya çıkardığı durumun süresine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu cümlelerde yer alan zaman belirteçlerinin hareketin, durumun, oluşun zamanına farklı yönlerden katkıda bulunduğu görülmektedir.

Zaman belirteçleri tek bir sözcükten (dün, yarın, senelerce, eskiden vb.), oluşabileceği gibi isim tamlaması (temmuzun ilk on günü vb.), sıfat tamlaması (üç saat, öbür gün, ertesi gün vb.), belirsiz sıfat tamlaması (gece vakti, cuma günü vb.), cümle (akşam olsun), edat öbeği (öğleye kadar, akşama doğru vb.), ikileme (sabah sabah, akşam akşam vb.), kalıp yapı (ikide bir vb.), zarf öbeği (gün batarken vb.) yapılar biçiminde de kullanılmaktadır (2016, s. 1722).

Zamanı somutlaştırmada kullanılan yapılardan biri de fiilimsilerdir. Fiilimsiler kendi içinde *"sıfat-fiiller (ortaçlar)"*, *"isim-fiiller (mastarlar)"* ve *"zarf-fiiller (ulaçlar)"* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fiilimsiler genellikle yapılarında taşıdıkları iş, oluş ve durumu zamana ve kişiye bağlı bildirmedikleri için *"bitmemiş fiil"* olarak değerlendirilmektedirler. Çünkü ifade ettikleri yargıyı sonlandırmak için başka yapılara ihtiyaç duymalarıdır. Ancak fiilin üzerine gelen ona kip anlamı yükleyen yardımcı fiiller ve fiilimsiler doğrudan değil ancak dolaylı olarak eklendikleri fiile zaman anlamı yükleyebilir. Fiilimsi ekleri, asıl fiili veya fiil öbeklerinde yardımcı fiili çekimlenemez duruma getirir; fakat fiilimsi eklerinden birini almış asıl fiil veya fiil öbeği yapısında olan yardımcı fiiller yine de yardımcı fiil ya da ekleşmiş yardımcı fiil ve kip anlamıyla genişletilebilme imkanına sahip olmaktadır. Örneğin *"Ayşe'nin nakış konusundaki maharetini gör**müş olacağız**."* cümlesindeki ***-müş ol-*** fiilimsi yapısıyla yardımcı fiil ile özelliğini kip anlamını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla fiilimsiler, fiil çekimi sadece temel veya tümleç yüklemini oluşturmak için kullanılan kavram olmasının yanı sıra kip kavramı da oluşturmaktadır. Fiilimsiler ve yüklemsiler de tıpkı yüklemler gibi değişik kip anlamlarıyla genişletilebilmektedir (2022, s. 185-189).

Fiilimsiler sözcük öbeği kurma yetkisiyle donatılmış olduklarından söz birliğinin kurucusu sıfatıyla, kendi iç öğeleriyle öbekleşebilirler. Bu da kurdukları öbekte yardımcı unsurların, yani tümleçlerin bulunabileceğini gösterir. Bunlardan biri olan zaman zarf tümleçleri, fiilimsinin gerçekleşme anını göstermek, somutlaştırmak üzere öbekte yerini alır (2005, s. 191).

"Dün eve gelince annemi aradım."

"Ali, dün geldiğinde ödevlerini yaptı."

"Ayşe okula gelir gelmez ödevlerini açmıştı."

Cümlelerinde "ara-, yap-, aç-" fiillerinin görülen geçmiş zaman ekleriyle

çekimlenerek bünyelerinde var olan zaman kavramını bir derece somutlaştırarak geçmiş zaman dilimine yerleşmektedirler. Ancak fiilin geniş zaman diliminde gerçekleştiğini bilmek başı belirsiz oldukça geniş bir zaman dilimi olduğundan fiilin geçmişin neresinde gerçekleştiği tam olarak belli değildir. Cümle içinde bulunan zaman zarfları bir derece daha zamanı somutlaştırmaya çalışmaktadır. Zaman zarflarının cümlelerdeki zamanı tamamen somutlaştırdığını söylemek mümkün değildir. Ancak yine bu somutlaşmada da bağlamın bilinmesi veya konuşma ya da yazma anının da orda bulunması gerekmektedir.

Kip ve zaman kavramı da sözdizimine aynı eklerle aktarılmaktadır. Dolayısıyla iki farklı zaman eki bir kip içinde üst üste gelince işlev ve anlam farklılıkları ayırt edilemediği için *'birleşik zaman veya birleşik kipli fiil"* terimi kategorisi oluşturulmaktadır. Çekimli fiillerin kip sayısına göre araştırmacılar tarafından *"basit kipli"* ve *"birleşik kipli fiiller ya da birleşik zamanlı fiiller"* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Delice, 2012, s. 5-6). Korkmaz birleşik zamanlı kip ifadesini kullanarak *"bildirme ve tasarlama kiplerinin üçüncü kişi tekil çekimi üzerine i- ek-fiilinin hikâye, rivayet ve şart kiplerinin eklenmesiyle oluşan kiplerdir. Çekimde şahıs ekleri i- ek-fiilinden sonra gelen hikâye, rivayet ve şart eklerine eklenir. Kavram olarak birleşik ki terimine koşuttur. Karşıtı ise basit kiptir."* şeklinde açıklar (Korkmaz, 2019, s. 95). Ediskun ise birleşik zamanlı fiilleri *"bildirme ve dilek kiplerinin -di'li geçmiş, -miş'li geçmiş ve şart ekleriyle ulanarak oluşan fiillerdir. Birleşik zamanlı fiiller iki zamandan ya da bir biçimle bir zamandan oluşurlar."* şeklinde açıklar (Ediskun, 2017, s. 195). Bilgegil ise çekimlenmiş bir fiilde *"ardı arda iki zaman veya kip bulunan fiiller birleşik kipli sayılır. Bunlar önce birinci sonra ikinci zamanın adı söylenerek belirlenmektedir."* şeklinde açıklamaktadır (Bilgegil, 1984, s. 27).

Ancak fiil bir tek zamanda gerçekleşmektedir. Birleşik zaman olarak adlandırılan bu yapılarda zaman birleşmesi veya kip birleşmesi yer almamaktadır. Eklerden biri "zaman" diğeri ise "kip" ekidir. Çünkü birleşik zaman kavramı birden fazla zamanın birleştiği izlenimini doğurmaktadır. "gel-ecek-i-dim" yapısında fiile gelen ilk ekin "asıl zaman" i-(< er-) fiili üzerine gelen ekin ise "kip" özelliği taşıdığı yargısı kabul görmektedir.Ancak bu tür yapılarda birinci ek "kip" ikinci ek ise "i-(er-) fiili üzerine gelen ek "zaman" bildirmektedir (Gülsevin, 1997, s.217)

"Zaman zaman onu görürmüşsünüz." cümlesinde -Ür eylemin değişik zaman dilimlerinde yineleniyor olmasını, -mIş ise geçmişte zaman zaman yinelenen eylemin dünkü zaman dilimi içinde kaldığını bildirmek için kullanılmıştır. *"Kuyunun başında*

toplanmıştık." cümlesinde -mIş eylemin bitmişliğini -yani, kılınış bakımından bitişini-, -DI ise geçmişte bitmiş olan eylemin dünkü zaman dilimi içinde kaldığını bildirmek için kullanılmıştır. *"Geçen yıl arada sırada arkadaşlarla buluşup sinemaya gidiyorduk."* cümlesinde -yor eylemin değişik zaman dilimlerinde yineleniyor olmasını -yani, kılınış bakımından sürerliliğini-, -DI ise geçmişte zaman zaman yinelenen eylemin dünkü zaman dilimi içinde kaldığını bildirmek için kullanılmıştır (2012, s. 6).

Türkçe dilbilgisi çalışmalarında kiplik ekleri; isim fiil eki, sıfat-fiil eki, zarf-fiil eki ve kip eki terimleri isimlendirilmektedirler. Ancak aynı işlev için kullanılan bu ekler içerisinde yer alan sıfat-fiil ekleri "birleşik fiil" ana başlığı altında *"karmaşık fiiller"* içinde zarf-fiil ekleri; yine birleşik fiiller başlığı altında *"tasvir fiilleri"* olarak yer almaktadırlar. Ancak *"alıp vermek"*, *"dolup taşmak"* gibi örnekler ile [-Ip] eki, zarf-fiil denilen eklerin oluşturduğu tasvir fiilleri başlığının dışarıda tutularak "birleşik fiil" ana başlığı altında *"ikili birleşik fiil"* kategorisinde zarf-fiilli diğer örneklerden farklı incelenmektedir (2017, s. 705-727). Eş görevli kiplik ekleri, farklı birer diziyapı betimlemesi ile ayrı ayrı kategoriler bağlamında değerlendirilmektedir.[1]Bu yapılar için birleşik kelime isimlendirmesi kabul görmüştür. Delice'ye göre "Sabaha kadar" yapısına hangi ilkelerle "kelime öbeği" deniyorsa aynı ilkelerle "Söylemiş bulundum." kullanımına da "kelime öbeği" denmesi gerekir; çünkü, her iki kullanımda da kelimeler arasında anlamsal bütünlüğün oluşmasında anlatma gayreti görülür. Oysa, birleşik kelime kullanımında kelimeler arasında anlamsal bütünlüğü sağlayan şey, "hanımeli", "imambayıldı", "biçerdöver" örneklerinde olduğu gibi anlatım değil; isimlendirmedir (Delice, 2021, s. 168).

Birleşik kelime olarak adlandırılan bu yapılar birleşik kelime olabilmesi için anlamının kalıplaşmış olması gerekmektedir. Birleşik kelimeleri oluşturan kelime kökleri işlevini yitirmiş ve sadece dilbilgisel bir kelime durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla yemek ismi olan Birleşik kelime olarak adlandır&#3 birleşik kelimesinde yer alan -DI gerçek bir görülen geçmiş zaman eki değilken, haber niteliği taşıyan Birleşik kelime olarak adlandırılan cümlesinde yer alan -DI gerçek bir görülen geçmiş zaman ekidir. Kiplik eki kategorisi oluşturan bu ekler birleşik kelime yapısında kalıplaşmış değil hem yapıca hem de anlam bakımında canlı ekler olduğundan değişkendirler ve birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Durmaksızın

[1] [1] Bu konuda daha detaylı bilgi için Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türk Dil Bilgisi Toplantıları "Birleşik Fiil" Bildiriler ve Tartışmalar (6 Haziran 2014) adlı kitaba bakılabilir (TDK 2017).

konuşan biri için *"Ayşe konuşup duruyordu."* yapısı yerine *"Ayşe konuştu durdu."* yapısı da kullanılabilir. Her iki cümledeki [-Ip dur-] ve [-DI dur-] yardımcı fiilleri, [konuş-] asıl fiiline "sürerlilik" anlamı katmaktadır. Birine "zarf-fiil" eki, diğerine "kip" eki denmemelidir; çünkü, iki ekin işlevi de aynıdır. Dolayısıyla, bu yapıda ek değişse de diziyapı değişmemektedir. [-Ip] eki zarf eki olduğundan "konuşup" kelimesinin de zarf tümleci "duruyordu" kelimesinin yüklem olması gerekmektedir (2021, s. 169).

Fiil kiplerinde kullanılan geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç tip zaman bulunmaktadır. Fiil kipleri bunlardan sadece birinin üzerine kurulabilir. Bir fiil çekiminde iki zamanın üst üste gelmesi mümkün değildir. Diğer başlıklarda belirlenen kıstaslar doğrultusunda yüklem olarak kullanılan fiil kiplerini, *"zaman baskın olan fiil çekimleri"*, *"şekil baskın olan fiil çekimleri"* ve *"hem zaman hem şekil birlikte yer alan fiil çekimleri"* olmak üzere üç ana gruba sınıflandırılabilir. Zaman baskın olan fiil çekimleri başlığı altında; *"görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman kipi, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi ve geniş zaman kipi"* olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Şekil baskın olan fiil çekimleri ise *"katılımlı dilek kipi, istek kipi, emir kipi, gereklilik kipi"*; hem zaman hem şekil birlikte yer alan fiil çekimleri; *"geçmiş zamanın hikâyesi kipi, sürerli geçmiş zaman kipi, olmayası planlı geçmiş zaman kipi, olmayası istenen geçmiş zaman kipi, istemdışı geçmiş zaman kipi,bitişli gelecek zaman kipi, varsayımlı geçmiş zaman kipi, varsayımlı gelecek zaman kipi, varsayımlı şimdiki zaman kipi, varsayımlı gereklilik kipi, tezlik kipi, yaklaşma kipi, sürerlilik kipi, yeterlilik kipi"* sınıflandırılabilir.

1.7. Fiilde Kişi

Çekimlenmiş bir fiilde kip ve zaman kavramlarının dışında olmazsa olmazlardan biri de kişi / kişi, sayı ekleridir. Çünkü fiilin gösterdiği oluş ve kılışın şekle zamana ve kişiye bağlı bir yargıya dönüşerek bitmişlik özelliğini kazanmaktadır. Çekimli bir fiildeki kişi ekleri, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın hangi kişiler tarafından yapıldığını bildiren bir gramer kategorisidir. Kip ve zaman eklerini alan bir fiil daha sonra kişi ekini alır, kişi ekini alan fiilden sonra yalnız soru ekleri gelebilir. Çekimli bir fiilde konuşan, dinleyen ve kendisinden bahsedilen olmak üzere üç kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin teklik veya çokluk bulunmalarına göre sayı kategorisi de eklenmiş olur. Fiil, üçüncü teklik kişi çekiminde kişi eki almaz. Ancak çekimlenmiş fiilin derin yapısında üçüncü kişi yer almaktadır. Çekimli bir fiilde yer alan kişi eki vurgusuzdur vurgu kip (şekil) ve zaman eklerinin üzerindedir. Kip ve zaman ekleri genel olarak kişi kavramını karşılamamaktadır. Ancak Emir ve istek kipini oluşturan kip ve zaman ekleri, aynı zamanda kişi kavramını da içlerinde

barındırdıklarından dolayı emir ve istek kipinde için özel bir durum oluşturmaktadır.

Fiil bağımlı bir biçimbirim olması sebebiyle son olarak kişi eklerini alıp bitmiş bir fiile dönüşmektedir. Yüklemin asıl öge olması cümle içindeki diğer ögeleri de belirlemekte ve üstlenmektedir. Kişi ekleri işlev belirleyen iki önemli birimden biri olarak görülmektedir. Türkiye Türkçesinde kişi ekleri köken bakımından üçe ayrılmaktadır (2017, s. 518-519).

1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri:

Zamir kökenli kişi ekleri kişi zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş bulunan kişi ekleridir. Duyulan/görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gereklilik kipi ve istek kiplerinin çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılmaktadır.

TEKLİK

1. Kişi: -Im / -Um

2. Kişi: -sIn / -sUn

3. Kişi: -(eksiz)

ÇOKLUK

-Iz / -Uz

-sInIz / -sUnUz

-lAr

2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri:

İyelik kökenli kişi ekleri daha önce birer iyelik ekiyken zamanla fiil çekimlerinde kişi gösteren ekler olarak kullanılmıştır. Birinci çokluk kişi çekiminde yer alan -k eki aslında bir eki değildir. Türkçenin tarihî dönemlerinde bu kişi eki için "-mIz (biz)" kullanıldığı halde zamanla görülen geçmiş zaman eki olan ve bütün kişilerle çekime giren -dUk birinci çokluk kişi ekindeki -k'nın bulaşma yoluyla -DI

geçmiş zaman kipine aktarılması -k'yı çokluk çekiminde kişi eki durumuna getirmiştir. İyelik kökenli kişi ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekiminde kullanılmaktadır.

TEKLİK

1. Kişi: -m

2. Kişi: -n

3. Kişi: (eksiz)

ÇOKLUK

-k

-nIz /-nUz

-lAr

3. Emir Kipindeki Kişi Ekleri:

Emir kipinde, kip ekleri ve kişi ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök ve gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda kişiyi de karşılamaktadır. Dolayısıyla kip ekinden önce veya sonra kişi eki gelmez. Emir kipi kişi eklerinde her kişi için ayrı bir emir eki yer almaktadır.

TEKLİK

1.Kişi: -ayım / -eyim

2.Kişi: (eksiz)

3.Kişi: -sIn /-sUn

ÇOKLUK

-alım / elim

-In / -Un

-sInlAR

1.8. Fiilde Olumsuzluk

Çekime girmiş fiilleri olumsuz duruma getirebilmek için fiil kök ve gövdeleri ile kip ve zaman eklerinin arasına "-mA-" olumsuzluk eki getirilir. Olumsuzluk eki olan -mA- vurgusuzdur ve vurgu olumsuzluk ekinden önceki hecededir. Dolayısıyla fiilden isim türeten vurgulu eki ile olumsuzluk eki olan -mA- birbirinden ayrılmaktadır. -mA- olumsuzluk eki çekim sırasında ses değişimine uğrayabilir. Şimdiki zaman kipinin olumsuz çekiminde -mA- olumsuzluk eki -yor ekinde yer alan -y'nin etkisiyle daralmaya uğrayarak -mI- / -mU- şekline dönüşür. Olumsuzluk eki geniş zaman kipinin çekiminde de özel bir durum meydana gelmektedir. Bu durum birinci teklik ve çokluk kişi çekimlerinde -mA– olumsuzluk ekinden sonra gelen geniş zaman eki -r'nin düşmesi ve ses birleşmesi meydana gelmektedir. Geniş zaman kipinin ikinci ve üçüncü teklik biçimleri, olumsuzluk ekinden sonra geniş zaman eki alınca kipteki geniş zaman eki "z" ekiyle karşılanır (2017, s. 520). -mA- geniş zaman ekinin olumsuz hâlinin kişilere göre gösterimi şu şekildedir:

TEKLİK

1. Kişi: -me- m

2. Kişi: -mez- sin

3. Kişi: -mez

ÇOKLUK

-me -y- iz

-mez-siniz

-mez-ler

1.9. Fiilde Soru

Çekimli bir fiilin soru durumu için fiildeki kişi eklerinden sonra mı- / mU- soru eki getirilir. Fiilin soru hali bir oluş ve kılışın bir kişi tarafından yapılıp yapılmadığını anlamak ve öğrenmek için Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında soru kategorisini oluşturmaktadır. mI- / mU- soru eki fiil kök ve gövdesini değil, fiil kök ve gövdesini kişilere bağlayan kipleri şekillendirdiğinden fiilin bir çekim hali durumundadır. mI- / mU- eklendiği fiilin dil ve dudak benzeşmesi kurallarına uymaktadır. Soru eki imla bakımından çekimli fiilden ayrı yazılır. Soru ekinin yeri çekimli fillerde yer alan kipten kipe değişen bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde kişi eklerinden sonra gelirken duyulan / öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde ise kişi eklerinden önce gelmektedir. Ancak bu kiplerin üçüncü kişi çekimleri kişi ekleri almadığından soru eki yine sona eklenir. Bununla birlikte emir kipinin ikinci teklik ve çokluk kişi çekimlerinde soru eki almamaktadır (2017, s. 521).

2. BÖLÜMLER

2.1. NEDİM DİVANI'NDA FİİL ÇEKİMİ

2.1.1. Zaman Baskın Olan Fiil Çekimleri

Basit, gövde ve türemiş fiillere eklenen zaman ve kişi kavramlarıyla yapılan fiil çekimleridir. Kip anlamını aktaran yapı, tamamen bir tek asıl fiil olduğu için kipin aktardığı anlam çözümlenebilir ve sıkıntısızca isimlendirilip sınıflandırılabilir bir nitelik gösterir. Dolayısıyla da bu grubu oluşturan kiplerde asıl fiile yüklenen anlamda baskın olan zaman ve kişi kavramıdır (2012, s. 7).

2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Cümle içinde kip, görünüş kavramını oluşturan diğer biçimbirimler eklendiğinde -DI ekiyle gerçekleştirilen bir fiil kipidir. Bu kipin kullanıldığı eylem, anlatıcının cümleyi aktardığı zaman diliminin öncesinde (geçmişte) gerçekleşmiştir. Konuşan kişi eyleme vâkıftır. Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zaman ifadesi için büyük oranda -dI, -dU eki kullanılmıştır. Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zaman ekinin "-ti-" şekli ile üç örnek yer almaktadır.

Nedim Divanı'nda yer alan görülen geçmiş zaman örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-dU-m, -dI-m* biçimlerinde yapılır.

Âlemin ***gördüm*** ki ebr-i feyz-i bârân üstüne
Şevk müstevlî tamâm eczâ-yı ekvân üstüne (2.kas. /1)

Şikeste-beste hele ben de bir gazel ***yapdım***
Düşüp hayâlime ol şûh ile geçen demler (12.kas. /15)

Mâ'il oldum bir siyeh-çerde cüvân-ı şeb-rev
Tâk-ı ebrûsun görenler benzedir mâh-ı neve (8.nzm. /1)

Göründü çıkup târeme yâsemen
Tulûʿ etdi ***sandım*** Süheyl-i Yemen (1.mes. /48)

Bulup ona bir iki vech-i vecîh
Rûh-ı insâna ***eyledim teşbih*** (3.mes. /3)

Ben ***dedim*** gitdi behişt-i câvidândır yâ felek (19.müs.- II- 1.m)
Gûş kıldım kim bugün ey dil-rübâ-yı gonca-leb (19.müs.- III- 1.m)
Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın (1.koş.- II- 3.m)

Barıp kûyınga yığlamak ***tiledim*** bir sadâ tartıp
Yügürdi min sârı ol gamze tîğ-i sürme-sâ tartıp (10.gzl. / 1)[1]

Süvâr ol ey perî gerdişler et gül-gûn-ı çeşmimle
Ki ben ebrû-yı zîn ***âmâde ettim*** ona kâşımdan (104.gzl. /3)

Hayâl ettim ki dîvân içre bir ber-ceste mısraʿdır
Gezerken ol kad-i bâlâya ***bakdım*** nârvenlikde (125.gzl. / 2)

Rişte-i ten zeyn olaldan katre katre kand
nYüz ***çevirdim*** sübha-i sad-dâne-i mercândan (15.b)

Diğer örnekler: çekdim, 2.kas. /45, 54.gzl. /4; taksîr eyledim, 4.kas. /5; (güşâde eyledim, 7.kas. /31; rû-mâl eyledim, 7.kas. /34; fehm eyledim, 13.kas. /5; fâl eyledim, 13.kas. /22; vasf eyledim, 18.kas. /8; müjde eyledim, 1.k. /12; hükm eyledim, 9.k. /10; hesâb eyledim, 36.k. /5, 2.mus.- VI- 13.m; teşbih eyledim, 3.mes. /3; bûs eyledim, 105.gzl. /6; su'âl eyledim, 30.k. /24; seyreyledim, 147.gzl. /3); gördüm, 5.kas. /9, 6.kas. /4, 7.kas. /14, 32, 14.kas. /2, 8, 17.kas. /9, 53.k. /2, 77.k. /2, 1.mes. /17, 23, 4.müs.- VI- 1.m, 11.müs.- V- 2.m., 17.müs.- V- 1.m., 29.müs.- I- 3.m., 38.müs.- V- 1.m., 30.gzl. /6, 33.gzl. /3, 37.gzl. /3, 4, 45.gzl. / 3, 50.gzl. /4, 51.gzl. /3, 52.gzl. /8, 105.gzl. /3, 115.gzl. /7, 126.gzl. /2, 131.gzl. /4, 134.gzl. /2, 157.gzl. /2, 164.gzl. /5; azm etdim, 6.kas. /2; (nezr etdim, 6.kas. /27; zann etdim, 8.kas. /27, 104.gzl. /2; pes etdim, 8.kas. /40; intisâb etdim, 39.kas. /6; hesâb etdim, 28.k. /4, 28.k. /4; hayâl etdim, 79.k. /2, 125.gzl. /2; kıyâs etdim, 30.gzl. /4; mû-be-mû etdim, fark etmedim, 105.gzl. /5; cüst ü cû etdim, 157.gzl. /5; âh etdim, 20.b.); dedim, 6.kas. /14, 33, 7.kas. /7, 19, 35, 22.kas. /15, 36.kas. /2, 4, 42.kas. /7, 53.k. /3, 61.k. /5, 1.mus.- IV- 11.m., 76.gzl. /4; ham kıldım, 7.kas. /2; (perveriş kıldım,

[1] Nedim Divanı'nda yer alan bu gazel Çağatay Türkçesi ile yazılmış tek gazeldir.

17.kas. /26; gûş kıldım, 7.k. /21); verdim, 7.kas. /3, 19.kas. /16, 75.gzl. /3; kaldım, 7.kas. /13, 31.k. /14; işitdim, 7.kas. /17, 30.gzl. /2, 28.müs.- V- 1.m., 29.müs.- V- 2.m., 41.müs.- V- 3.m., 111.gzl. /6; geldim, 8.kas. /41; koydum, 8.kas. /42; nâ'il oldum, 8.kas. /45; (şâyânı oldum, 10.kas. /23; esîri oldum, 29.müs.- I- 1.m; helâk oldum, 23.gzl. /4; esîr oldum, 126.gzl. /3; kul oldum, 132.gzl. /2); yapdım, 12.kas. /15; vardım, 18.kas. /3, 75.gzl. /3; aldım, 19.kas. /16, 27.kas. /12, 31.kas. /15, 84.gzl. /3, 5, 151.gzl. /6; almadım, 152.gzl. /6; anladım, 10.kas. /6, 21.kas. /11, 65.gzl. /4; benzetdim, 21.kas. /16; buldum, 1.k. /14; bulmadım, 104.gzl. /1, 157.gzl. /5; sordum, 31.k. /21, 37.müs.- IV- 1.m., 1.koş.- II- 3.m; sandım, 70.gzl. /4, 151.gzl. /6, 152.gzl. /5; düşdüm, 24.müs.- II- 2.m., 9.gzl. /1; yaralandım, 38.müs.- IV- 1.m; kapıldım, 38.müs.- IV- 2.m; gönderdim, 43.müs.- V- 1.m; sarılmadım, 42.gzl. /8; düşürdüm, 84.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6; soydum, 84.gzl. /3; eğdim, 84.gzl. /5; ohşadım, 96.gzl. /4; kopardım, 105.gzl. /6; çekildim, 106.gzl. /6; geçdim, 106.gzl. /6; besledim, 121.gzl. /5; bildim, 125.gzl. /1, 126.gzl. /13, 29.müs.- II- 2.m; bakdım, 125.gzl. /2.

2. Teklik Kişi Çekimi

Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-dU-n, -dI-n* biçimlerinde yapılır.

Gerçi teng oldu zemînin sen de ammâ kim Nedîm
Çarhı ***teng etdin*** ser-i hussâd-ı yârân üstüne (2.kas. /47)

Hidîvâ sen ki ***etdin*** böyle ***hıdmet*** devlet ü dîne
Duʿâ-yı devletin farz oldu el-hak ins ü cân üzre (5.kas. /35)

Salındın şöyle kim ***yıkdın*** beni ey arʿar-ı âzâd
Seni gördükde sandım dil-ber-i âlî-cenâbımsın (17.kas. /5)

Ey âlem-i misâlin seyyâh-ı hûşyârı
Hiç kasr sûretinde ***gördün mü*** nev-bahârı (37.kas. / 1)

Bend-i zülfünde ***götürdün*** dil-i nâlânı bile (8.müs.- I- 3.m)
Gitdin ammâ ki ***kodun*** hasret ile cânı bile (8.müs.- I- 4.m)
Sen mi ***urdun*** bu gece şîşemi dîvâra aceb (13.müs.- IV- 4.m)

O mest-i işveyi der-hâb edüp bahâne ile
Hele murâdına ***erdin*** gönül fesâne ile (6.nzm. /1)

Tahammül mülkünü ***yıkdın*** Hülâgû Han mısın kâfir
Amân dünyâyı ***yakdın*** âteş-i sûzan mısın kâfir (41.gzl. /1)

Gördükçe bendeni bu şeker-handeler nedir
Bildin mi tûti-i şeker-istânın olduğum (79.gzl. / 3)

Gamze-i fettânını ***koydun*** ki yıkdı âlemi
Bahse dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen (101.gzl. /2)

Şevk âteşine sen de ***tutuşdun mu*** ey gönül
Seyr etmedin mi dün tutuşan pehlevânları (153.gzl. / 2)

Dil-berle mâcerânı yeter ***sakladın*** Nedîm
Nakleyleyüp biraz da ögünmez misin dahı (154.gzl. / 5)

O şûhun laʿl-i şîrîni gamiyle hâk olan zârın
Nebâtın mı ***yedin*** tûtî ki mercân oldu minkârın (9.b)

Diğer örnekler: çerâğ kıldın, 4.kas. /42; (kâm-bahşâyî kıldın, 8.kas. /6; itâb kıldın, 21.kas. /2; pür zîver kıldın, 27.kas. /7; teşrîf kıldın, 29.kas. /3; fasl-ı bahâr-veş kıldın, 30.kas. /8; nev-cüvân kıldın, 33.kas. /3; emîn kıldın, 1.k. /16; şâdân kıldın, 5.müs.- VII-2.m; şevk-yâb kıldın, 14.müs.- I, II, III- 2, 4.m; makar kıldın, 15.müs.-II -2.m; bîmâr kıldın, 77.gzl. /7; şeydâ kıldın, 1.müst. /1; ebkem kıldın, 23.kas. /35); tertîb-i ilâc etdin, 5.kas. /39; (kâm-rân etdin, 6.kas. /50; çerâğ etdin, 8.kas. /35, 45; seyr etdin, 19.kas. /73; kul etdin, 22.kas. /4; nazm etdin, 23.kas. /26; garka-i bahr-i mekârim etdin, 23.kas. /35; bahâr etdin, 29.kas. /5; kesb etdin, 35.kas. /7; hatâ etdin, 36.kas. /3; ülfet etdin, 32.müs.- III- 1.m; esîr-i mihnet etdin, 32.-müs.- III- 2.m; mehcûr-ı tâb u tâkat etdin, 32.müs.- III- 3.m; şevk-yâb etdin, 61.gzl. /5; inkâr etdin, 80.gzl. /3; esîr etdin, 101.gzl. /1; meşk etdin, 101.gzl. /3; n'etdin, 158.gzl. /9; câm etdin- tamâm etdin, 159.gzl. /1, 5; âteş-hırâm etdin, 159.gzl. /2; âşüfte-kâm etdin, 159.gzl. /3; âyîne-fâm etdin, 159.gzl. /4; nûş etmedin, 66.gzl. /5); verdin, 5.kas. /53, 12.kas. /48, 14.kas. /31, 19.kas. /17, 71; kodun, 5.kas. /39, 90.gzl. /6; koymadın, 151.gzl. /2; memnûn eyledin, 8.kas. /9; (el-hak eyledin, 8.kas. /33; nümâyân eyledin, 8.kas. /34; sîr-âb eyledin, 17.kas. /12; vezîr eyledin, 18.kas. /35; pür-nûr eyledin, 21.kas. /1; memnûn eyledin, 21.kas. /2; teşrîf eyledin, 22.kas. /10; bâl ü per eyledin, 27.kas. /2; pür-zîb eyledin, 28.kas. /2; mesrûr eyledin, 28.kas. /6; müşerref eyledin, 28.kas. /9; ihyâ eyledin, 29.kas. /9; pür eyledin, 29.kas. /14; terfîh eyledin, 33.kas. /4;

isbât eyledin, 77.k. /1; bîmâr-ı hicrân eyledin, 77.gzl. /1; harâb eyledin, 118.gzl. /2; şermende eyledin, 136.gzl. /8; peydâ eyledin, 147.gzl. /4; cevr eyledin, 151.gzl. /2; neyledin, 158.gzl. /9; dâd eylemedin, 14.kas. /5); makrûn oldun, 8.kas. /10; (sâlis oldun, 10.kas. /30; yiğit mi oldun, 12.kas. /22; nigehbân oldun, 23.müs.- III- 1.m; bülbül-i nâlân oldun, 23.müs.- III- 2.m; hayrân oldun, 23.müs.- III- 3.m; n'oldun, 2.gzl. /6; zahmnâk oldun, 6.gzl. /7; hâmûş oldun, 90.gzl. /6; üstâd oldun, 127.gzl. /7; yekke-tâz oldun, 134.gzl. /6; gark oldun, 154.gzl. /2; âb olmadın, 28.gzl. /6; (mihmân olmadın-dermân olmadın, 66.gzl. /1; tâbân olmadın, 66.gzl. /2; müselmân olmadın, 66.gzl. /3; girîzân olmadın, 66.gzl. /4; hem-bezm-i cânân olmadın, 66.gzl. /5); varmadın, 12.kas. /23; bırakdın, 16.kas. /34; buyurdun, 21.kas. /4; çekdin, 21.kas. /5; aldın, 22.kas. /5, 151.gzl. /2; geldin, 25.kas. /7, 8, 9, 10, 27.kas. /1, 28.kas. /1, 29.kas. /3, 31.kas. /1, 77.k. /1, 5.müs.- I- 1.m., 101.gzl. /3, 152.gzl. /4, 159.gzl. /3; gelmedin, 14.kas. /5, 44.müs.- II- 4.m; görmedin, 14.kas. /5, 17.müs.- V- 2.m; saldın, 12.müs.- I- 3.m; buldun, 39.müs.- I- 3.m., 66.gzl. /5, 138.gzl. /5, 158.gzl. /9; aldırdın, 2.gzl. /6; sundun, 76.gzl. /9; açdın, 80.gzl. /3; bağladın, 101.gzl. /1; bakmadın, 105.gzl. /4; geçdin, 105.gzl. /4; anmadın, 116.gzl. /2; unutdun, 116.gzl. /2; giydin, 152.gzl. /3.

3. Teklik Kişi Çekimi

Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-dU, -dI* biçimlerinde yapılır. Ancak düzlük ve yuvarlaklık uyumuna girmeyen örnekler de yer almaktadır.

Şevkımız şimdi ona ***düşdi*** ki inşâ'allah
Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze tamâm (9.kas. /11)

Şehenşâhâ bu ıyd eyyâmı cümle kulların çünkim
Şeref-yâb oldu pâ-bûsunla ***buldı*** izzet ü şânı (10.kas. /62)

Ayağı ***donmadı mı*** havzın evvelâ başdan
Ya ***düşmedi mi*** çenârın eli çemende meğer (12.kas. / 4)

Fasl-ı gül ***geldi mi*** âyâ deyü pürsân olarak
Bülbülü kûçede gördüm ki gül-istâna gelir (14.kas. / 8)

Oldu mu yohsa meger tanbûr-veş târın ***şikest***
Lüknetin mi var zebânında yahud Bebgâ gibi (16.kas. / 3)

Pek güzel mevkiʿine ***düşdü*** hele Kasr-ı Neşât
Gerçi kendi küçük ammâ ki büyükdür şânı (18.kas. /15)

Tîr-i re'y-i sâ'ibi ***etdi*** güzer sad ***merhale***
Urdu âmâc-ı merâmı yine ***gösterdi*** hüner (40.kas. /9)

Düşmenin helvâsı da burnunda ***kokdu*** gâlibâ
Zannım oldur kim zamân-ı sayfa dek etmez karâr (28.kas. /17)

Himmet-i âsaf-ı keremver ile
Oldı hakkâ bu cây ***Şevk-âbâd*** (1.nzm. /5)

Olaldan câm-ı sâf-ı revzeni tâbende ***kurtuldu***
Niyâz-ı pertev-i meh-tâbdan âyîne-i deryâ (43.k. /24)

Beni ***aldı*** hayret bu gülşen nedir
Bu zîbende maʿşûk-ı pür-fen nedir (1.mes. /20)

Kebûd çeşmi ***bî-rahm etdi*** nigâhın (1.koş.- II- 1.m)
Âşıkların göğe ***çıkardı*** âhın (1.koş.- II- 2.m)
Bir cevâb ***vermedi*** akdan karadan (1.koş.- II- 4.m)

Diğer örnekler: mevc-hîz oldu, 1.kas. /1; (hârût-sitân oldu, 1.kas. /3; miʿmâr-ı hüner oldu, 1.kas. /4; dem-i kâvişte oldu, 1.kas. /13; lebrîz oldu, 1.kas. /16; şâdâb oldu, 1.kas. /17; bî-şâibe oldu, 1.kas. /49; vakt oldu, 1.kas. /74, 1.mus.- II- 5.m; âşiyân-sâz oldu, 2.kas. /7; sabr bâr oldu, 2.kas. /12; teng oldu, 2.kas. /47, 9.müs.- VII- 2.m; câ oldu, 4.kas. /42; pertev-feşân oldu, 5.kas. /6, 1.mus.- I- 8.m; muzmahil oldu, 5.kas. /7; hâl oldu, 5.kas. /14; bî-karâr oldu, 5.kas. /20; farz oldu, 5.kas. /35; dûş oldu, 5.kas. /38, 1.mes. /7; vesîku't-tarh oldu, 5.kas. /45; şuʿle-nisâr oldu, 6.kas. /4; nakl oldu, 6.kas. /23; künd oldu, 7.kas. /7; tebâh oldu, 7.kas. /34; nâgehan oldu, 7.kas. /40; sîr oldu, 8.kas. /11, 23.kas. /31, 33.k. /4; zâhir oldu, 8.kas. /19, 36.k. /4; tamâm oldu, 8.kas. /42, 19.kas. /51, 34.kas. /4, 16.k. /3; maşrık-ı ikbâl oldu, 10.kas. /2; mihr-i tâbân oldu, 10.kas. /5; ıyd-ber-ıyd oldu, 10.kas. /52; bî-güman oldu, 11.kas. /3; bâğ-ı İrem oldu, 11.kas. /7; bâliş ü bister oldu, 12.kas. /30; cârûbu oldu, 12.kas. /36; mâye-i ziynet- mâye-i fer oldu, 12.kas. /41; bây u gedâ oldu, 12.kas. /44; şehriyâr oldu, 15.kas. /31; bâʿis-i şâdî oldu, 15.kas. /32; tılısım oldu, 18.kas. /14; nice derdlerin dermânı oldu, 18.kas. /36; hayranı oldu, 18.kas. /39; şâd-kâm oldu, 19.kas. /26, 7.k. /13; makbul oldu, 19.kas. /40; müsellem oldu, 19.kas. /60; vâsıl oldu,

19.kas. /64; hâsıl oldu, 21.kas. /5; âciz oldu, 21.kas. /12; behişt oldu- cüvân oldu, 22.kas. /7; mülk-i Acem oldu, 23.kas. /26; alem oldu, 23.kas. /2; mazhar oldu, 27.kas. /6, 46.k. /15; kâmkâr oldu, 28.kas. /1; tâc-ı fark-ı iftihâr oldu, 28.kas. /3; gevher-nisâr oldu, 28.kas. /4; âyînedâr oldu, 28.kas. /6; pür oldu, 29.kas. /10; müşerref oldu, 30.kas. /1; sermâye-i izz ü şeref oldu,28.kas. /7; âbâdan oldu, 30.kas. /3; rahşân oldu, 30.kas. /4; nasîbimiz oldu, 30.kas. /6; fâyikü'l-akrân oldu, 30.kas. /7; nevrûz oldu, 32.kas. /6; bedîd oldu- saʿîd oldu, 34.kas. /1; sefîd oldu, 34.kas. /2; güm oldu-ıyd oldu, 34.kas. /3, 39.gzl. /1, 56.gzl. /1; mezîd oldu, 34.kas. /4; kilîd oldu, 34.kas. /5; saʿîd oldu, 34.kas. /6; baʿîd oldu, 34.kas. /7; sermâye-i ümîd oldu, 34.kas. /8; perde-birûn oldu, 36.kas. /32; kâbil oldu, 37.kas. /9; pür-zîb oldu, 37.kas. /12, 31.k. / 18, 27.müs.- I- 1.m; mensûh oldu, 37.kas. /13; maʿmûre oldu, 38.kas. /4; şeref-bahşâ oldu, 38.kas. /17; şenlik oldu, 38.kas. /21; meʿmûr oldu, 38.kas. /32; ferman-ber oldu, 40.kas. /11; beytü'l-kasîd oldu, 41.kas. /6; matbûʿ u zîbâ oldu, 41.kas. /13; müstezâd oldu, 41.kas. /14; rûh-bahş oldu, 1.k. /14; defʿ oldu, 3.k. /14; leb-rîz oldu, 4.k. /6, 22.müs.- V- 2.m; bilâ-şek oldu, 6.k. /1; yek-â-yek oldu, 6.k. /20; mübârek oldu, 6.k. /31, 47.k. /22; bedr-i tamâm oldu, 7.k. /1, 15.k. /7; pür-ibtisâm oldu, 7.k. /2; kâm oldu, 7.k. /3; seng-i fesân-ı hançer-i mîm-i nizâm oldu, 7.k. /4; müstaʿidd-i intizâm oldu, 7.k. /5; melâz-ı hâs u âm oldu, 7.k. /6; râm oldu, 7.k. /7; sinâm oldu, 7.k. /8; gulâm oldu, 7.k. /9; vakf-ı iltisâm oldu, 7.k. /10; âftâb-ı burc-ı izz ü ihtişâm oldu, 7.k. /11; kâ'im-makâm oldu, 7.k. /12, 22; feyzi âm oldu, 7.k. /14; kâr-sâz-ı iltiyâm oldu, 7.k. /15; subh u şâm oldu, 7.k. /16; rahne-yâb-ı inhizâm oldu, 7.k. /17; âmâde-i keşf-i lisâm oldu, 7.k. /18; farz-ı berâyâ-yı enâm oldu, 7.k. /19; cihân-pîrâ oldu, 8.k. /8; bedîd oldu, 9.k. /8; cihân oldu, 11.k. /9; nâhid-sitân oldu, 11.k. /10; pür zîb çü rûy-ı hubân oldu, 11.k. /12; târîh oldu, 15.k. /10, 47.k. /23; revân oldu, 16.k. /4, 53.k. /3; sarây-ı pâk oldu, 17.k. /8, 29.k. /6; ziyan oldu, 19.k. /8; mahsûd oldu, 19.k. /9; maʿmûr u âbâdân oldu, 21.k. /4; muʿallâ oldu, 22.k. /7; âbâdan oldu, 30.k. /10; maʿmûre-i devlet-me'âb oldu, 30.k. /11; matbûʿ u dil-cû oldu, 30.k. /22; mâye-i râhat oldu, 31.k. /5; mâlik oldu, 32.k. /5; müjde oldu, 32.k. /20, 48.k. /9; nâgeh oldu, 33.k. /9; handân oldu, 34.k. /1, 14; gül-istân oldu, 34.k. /2; şitâbân oldu, 34.k. /3; fasl-ı bahârân oldu, 34.k. /4; bedr-i tâbân oldu, 34.k. /5; mihr-i dırahşân oldu, 34.k. /6; nümâyân oldu, 34.k. /7; unvân oldu, 34.k. /8; sûzân oldu, 34.k. /9; derbân oldu, 34.k. /10; vakf-ı bûs-ı dâmân oldu, 34.k. /11; müzeyyen-sâz-ı tâc u devlet ü şân oldu, 34.k. /12; şâdân oldu, 34.k. /13; vezîr ü sıhr-ı sultân oldu, 34.k. /15; şeref-bahş oldu, 37.k. /13; cihân-zîb oldu, 37.k. /16; muvaffak oldu, 37.k. /18, 52.k. /7; manzûr-ı nigâh-ı âsaf-ı dânâ oldu, 38.k. /6; pek oldu, 41.k. /9; mihr ile mâh oldu, 44.k. /3; sarây oldu, 44.k. /15; bî-nazîr ü dil-keş ü rûh-âşinâ oldu, 45.k. /1; hem-sâye-i bâl-i hümâ oldu, 45.k. /2; mültecâ oldu, 45.k. /3; gülşen-i hüsn ü bahâ oldu, 45.k. /4; âyîne-i âlem-nümâ oldu, 45.k. /5; resâ oldu, 45.k. /6; ziynet-fezâ oldu, 45.k. /7; 12.müs.- I- 1.m;

binâ oldu, 45.k. /8; devlet-serâ oldu, 45.k. /9; be-câ oldu, 45.k. /10; sermâye-i izz ü ulâ oldu, 45.k. /11; melce-i ehl-i recâ oldu, 45.k. /12; himmet-nümâ oldu, 45.k. /13; âsâyişgeh-i sûr u safâ oldu, 45.k. /14; sarây-ı dil-güşâ oldu, 45.k. /15; tarh-ı dil-cûsu oldu, 46.k. /16; dehre oldu, 47.k. /3; cemʿ oldu, 47.k. /6, 53.gzl. /3; müsteşfî oldu, 48.k. /6; nevrûz u ıyd oldu, 48.k. /7; zülâl oldu, 54.k. /8; âsûde oldu, 55.k. /3; binâ-yı bî-âdil oldu, 59.k. /6; tüsemmâ oldu, 63.k. /2; beste-i zencîr oldu, 84.k. /1; merhem-i iksîr oldu, 84.k. /2; yaman oldu, 1.mes. /3, 2.mes. /11, 69.gzl. /6, 1.mus.- I- 14.m; mesrûrü'l-cenân oldu, 1. mus. - I- 1.m; şâdmân oldu, 1.mus. - I- 2.m; râyegân oldu, 1.mus. - I- 4.m; bayrâm oldu, 1.mus. - I-5.m; nihân oldu, 1.mus.- I- 6.-15.m; nâle vü âh u figân oldu, 1.mus.- I- 11.m; erguvân oldu, 1.mus.- I- 12.m; müstecâb oldu, 1.mus.- I- 16.m; kâm-yâb oldu, 1.mus.- I- 17.m; çâr-pâre oldu, 2.mus.- II- 10.m; ber-vefk-ı merâm oldu, 2.mus.- VI- 10.m; târîh-i tamâm oldu, 2.mus.- VI- 14.m; sûr u sürûr oldu, 3.mus.- II- 1.m; ıyân oldu, 3.mus.- VI- 1.m; hurrem oldu, 5.müs.- I- 2.m; şâd oldu, 5.müs.- I- 3.m; şâyân oldu, 5.müs.- VII- 3.m; sad pâre oldu, 8.müs.- V- 2.m; çâk oldu, 8.müs.- V- 5.m; velvele-endâz-ı rest-hîz oldu, 9.müs.- III- 1.m; gül-nahle oldu, 9.müs.- III- 3.m; nûr oldu, 13.müs.- I-1.m; merhem-i kâfûr oldu, 13.müs.- I- 3.m; burûc-ı âftâb oldu, 14.müs.- I- 3.m; ber-cestesi oldu, 19.müs.- IV- 1.m; cennet-misâl oldu, 21.müs.- II- 1.m; dağ üstü bâğ oldu, 21.müs.- II, III, IV, V, VI- 2, 4.m; harâb oldu, 22.müs.- I- 3.m; hûn oldu, 24.müs.- II- 1.m., 43.müs.- III- 2.m; serd oldu, 26.müs.-I, II, III, IV, V- 2, 4.m; ser-efkende oldu, 43.müs.- IV- 1.m; hem-sohbet oldu, 5.gzl. /3; müft-i cüvânân oldu- masraf-ı çâk-ı girîbân oldu, 9.gzl. /1; girîzân oldu, 9.gzl. /2; kafir-istân oldu, 9.gzl. /3; nigehbân oldu, 9.gzl. /4; peşîmân oldu, 9.gzl. /5; hayrân oldu, 9.gzl. /6; cân oldu, 9.gzl. /7; giryân oldu, 9.gzl. /8; perî-hâne-i câdû-yı mahabbet oldu, 11.gzl. /1; ter-endâz oldu, 46.gzl. /5; hem-dûş oldu, 65.gzl. /5; subh oldu, 71.gzl. /5; âb oldu, 76.gzl. /6; müsâʿid oldu, 84.gzl. /3; perîşân oldu, 85.gzl. /2; dâğdârım oldu-şikârım oldu, 96.gzl. /1; ilâc-ı humârım oldu, 96.gzl. /2; telâfi-i elem-i intizârım oldu, 96.gzl. /3; rûzgârım oldu, 96.gzl. /4; Nedîm-i sebze-i bâğ-ı bahârım oldu, 96.gzl. /5; nigûn-sâr oldu, 104.gzl. /5; ser-â-pây-ı çemen oldu, 112.gzl. /1; havâ reng-pezîrâ-yı çemen oldu, 112.gzl. /3; nizâʿ oldu, 117.gzl. /2; şitâb-âlûde oldu, 118.gzl. /5; âhır oldu, 124.gzl. /4; tevbekâr oldu, 125.gzl. /6; şaʿbân oldu, 126.gzl. /1; rehîn oldu, 133.gzl. /7; te'hîre oldu, 135.gzl. /5; sâf oldu, 136.gzl. /7; deryâ-yı nûr oldu, 139.gzl. /2; me'nûs-ı ahzan oldu, 144.gzl. /4; meftûn oldu, 6.rb. /1, 2.m; mercân oldu, 9.b; medhûş oldu-hâmûş oldu, 11.b); âyin oldı- ceres-i kâfile-i Çin oldı, 150.gzl. /1; (sâk-ı bilûrîn oldı, 150.gzl. /2; pür-çîn oldı, 150.gzl. /3; hod-bîn oldı, 150.gzl. /4; gül-i bâlîn oldı, 150.gzl. /5); meşhûd-ı dîde-i devvâr olmadı, 6.kas. /49; (hesâb olmadı, 9.kas. /8; manzûr olmadı, 15.kas. /10; müyesser olmadı, 19.kas. /70; müstakil- kalîl olmadı, 24.kas. /21; meşkûk olmadı, 6.k. /25; ıyd olmadı, 7.k. /16; mübtelâ olmadı, 1mes. /6; merhem-pezîr olmadı, 9.müs.- VII- 1.m; âşinâ olmadı,

1.gzl. /2; işret olmadı, 9.gzl. /4; mahrem olmadı, 11.gzl. /4; müşerref olmadı, 144.gzl. /1; devâ olmadı, 150.gzl. /5); icrâ eyledi, 1.kas. /2, 22.k. /10, 46.k. /13, 51.k. /4, 56.k. /3; (tâb-ı temûz eyledi, 1.kas. /16; zebûn eyledi, 1.kas. /63; beri eyledi, 4.kas. /49; inâyet eyledi, 5.kas. /41; güşâde eyledi, 7.kas. /39; ihdâ eyledi, 8.kas. /24; sadâ-yı kûs u şevket eyledi, 10.kas. /1; rûşen eyledi, 10.kas. /36; hitâb eyledi, 18.kas. /4; teşrîf eyledi, 23.kas. /10, 16.k. /3; gül-istân eyledi-handân eyledi, 24.kas. /1; fasl-ı bahârân eyledi, 24.kas. /2; âdem eyledi, 23.kas. /32; reşk-i çırâğân eyledi, 24.kas. /3; yeksân eyledi, 24.kas. /4; devrân eyledi, 24.kas. /5; tâbân eyledi, 24.kas. /6; azm-i cevlân eyledi, 24.kas. /9; erzân eyledi, 24.kas. /10, 17; nigehbân eyledi, 24.kas. /11; sultân eyledi, 24.kas. /12; garka-i envâr-ı îmân eyledi, 24.kas. /13; bast-ı adl ü ihsân eyledi, 24.kas. /14; rehîn-i Âl-i Osmân eyledi, 24.kas. /15; ihsân eyledi, 24.kas. /16, 2.mus.-I- 13.m; mümtâz-ı akrân eyledi, 24.kas. /18; lerzân eyledi, 24.kas. /19; tarh-ı bünyân eyledi, 24.kas. /20; ısdâr-ı fermân eyledi, 24.kas. /21; makrûn-ı hızlân eyledi, 24.kas. /22; şâyân eyledi, 24.kas. /23; hâkân-ı İrân eyledi, 24.kas. /24; nâlân u giryân eyledi, 24.kas. /25; sâhib-i şân eyledi, 24.kas. /26; taht-ı şehriyârân eyledi, 24.kas. /27; şâdân eyledi, 24.kas. /28; mâye-i tedmîr-i ehl-i rafz u tuğyân eyledi, 24.kas. /29; fürûzân eyledi, 24.kas. /30; mâye-i ârâyiş ü zîb-i firâvân eyledi, 24.kas. /31; taʿvîze-i cân eyledi, 24.kas. /32; reşk-i gül-istân eyledi, 24.kas. /33; bahârân eyledi, 24.kas. /34; mihmân eyledi, 24.kas. /35; dırahşân eyledi, 24.kas. /36; menkabet-hân eyledi, 24.kas. /37; andelîbân eyledi, 24.kas. /38; makrûn-ı pâyân eyledi, 24.kas. /39; ihyâ eyledi, 29.kas. /13, 8.k. /22, 22.k. /1, 37.k. /10, 46.k. /8, 52.k. /5, 1.müst. /2; tahvîl eyledi, 30.kas. /2; hem-hâlet-i me'vâ eyledi, 41.kas. /12; vekâlet eyledi, 42.kas. /4; taʿmîr eyledi, 8.k. /6; pür-nûr eyledi, 9.k. /12; sîr-âb eyledi, 12.k. /9; iğnâ eyledi, 13.k. /2, 22.k. /2; tahrîr eyledi, 13.k. /4, 17.k. /11, 19.k. /15, 43.k. /27, 50.k. /39, 51.k. /11; pâk eyledi, 18.k. /5; istihsân eyledi, 21.k. /10, peydâ eyledi, 22.k. /3; hayr-ı vâlâ eyledi, 22.k. /4; irvâ eyledi, 22.k. /5; me'vâ eyledi, 22.k. /6, 8; dil-ârâ eyledi, 22.k. /7; inşâ eyledi, 22.k. /9, 37.k. /11, 55.k. /8; dil-şâd eyledi, 29.k. /2; intihâb eyledi, 30.k. /12; teşyîd eyledi, 31.k. /1; gurre-i ıyd eyledi, 31.k. /2; bezm-i Cemşîd eyledi, 31.k. /3; te'yîd eyledi, 31.k. /4; ıyd eyledi, 31.k. /5; taʿzîr ü tehdîd eyledi, 31.k. /6; hem-nâm-ı hurşîd eyledi, 31.k. /7; tebʿîd eyledi, 31.k. /8, ümmîd eyledi, 31.k. /9, me'yûs u nevmîd eyledi, 31.k. /10, tahrîb ü tebdîd eyledi, 31.k. /11, te'kîd eyledi, 31.k. /12, bend ü taʿkîd eyledi, 31.k. /13, teb'îd eyledi, 31.k. /14; tecdîd eyledi, 31.k. /15, 23, 60.k./4; nakd-ı ümmîd eyledi, 31.k. /16; câvîd eyledi, 31.k. /17; bîd eyledi, 31.k. /18; taklîd eyledi, 31.k. /19; reşk-i kef-i pür-tâb-ı hurşîd eyledi, 31.k. /20; terdîd eyledi, 31.k. /21; tevlîd eyledi, 31.k. /22; âbâdân eyledi, 35.k. /3; bünyâd eyledi, 40.k. /4, 46.k. /13; teshîr eyledi, 46.k. /3; tathîr eyledi, 50.k. /10; iʿlâ eyledi, 50.k. /15; hayr eyledi, 51.k. /9; feyz-i sad-birr ü nevâl eyledi, 54.k. /3; âbâdan eyledi, 55.k. /4; tekmîl eyledi, 57.k. /13; celb eyledi, 60.k./6; lahm-ı kadîd-veş lâgar eyledi, 86.k. /1; sefer

eyledi, 2.mus.- I- 6.m; 15.müs.- II- 3.m; şâdmân eyledi, 2.mus.- II- 2.m; iktisâb eyledi, 3.mus.- V- 2.m; bend eyledi, 5.müs.- X- 2.m; kâr eyledi, 13.müs.- III- 3.m., 110.gzl. /3; müşerref eyledi, 14.müs.- II- 2.m; cûş eyledi, 15.müs.- III-2.m; âbâd eyledi, 18.müs.- II- 1.m; şâd eyledi, 18.müs.- II- 2.m; îcâd eyledi, 18.müs.- II- 3.m; teşbîh eyledi, 37.müs.- IV- 3.m; reşk eyledi, 38.müs.- I- 1.m; nihân eyledi, 24.gzl. /2; yağma eyledi, 42.gzl. /4, 119.gzl. /3; leb-rîz-i hayret eyledi, 53.gzl. /16; dûr eyledi, 68.gzl. /4; tahsîn eyledi, 84.gzl. /6; reşk-i bender-i Çîn eyledi, 85.gzl. /6; recâ eyledi, 97.gzl. /4; ikrâr-ı cevher eyledi, 99.gzl. /3; baştarda eyledi, 151.gzl. /4; ser-gerdan eyledi, 156.gzl. /1; hûn eyledi, 1.müst. /7); çâre eylemedi, 160.gzl. /4; okudu, 1.kas. /3; hem-hâlet-i meh-tâb etdi, 1.kas. /7; (reng reng etdi, 1.kas. /8; iʿtirâf etdi, 1.kas. /59; neşîd-i şiven etdi, 1.kas. /66, aks etdi, 3.kas. /50, tahrîr etdi, 4.kas. /11, 32.k. /20, 41.k. /9, 57.k. /15; güşâd etdi, 5.kas. /8; ser-endâz-ı hayret ü efkâr etdi, 6.kas. /16; tekrâr etdi, 6.kas. /25; eser etdi, 6.kas. /26, 12.kas. /1; gûş etdi, 6.kas. /32, 14.kas. /2; şikâr etdi, 6.kas. /34; meyl etdi, 7.kas. /5; hücûm etdi, 7.kas. /9; pür etdi, 7.kas. /29, 1.mus.- I-3.m; hissemend etdi, 8.kas. /1; iʿtizâr etdi, 8.kas. /25; vaʿd etdi, 8.kas. /38, 66.k. /3; kıyâm etdi, 9.kas. /1; mahv etdi, 9.kas. /28; cülûs etdi, 10.kas. /4; sebk etdi, 10.kas. /24; tezyîn etdi, 10.kas. /33, 47.k. /12; ezber etdi, 12.kas. /14, 43; muhtesib-i asra etdi, 12.kas. /17; ihtirâʿ etdi, 16.kas. /24, 8.k. /12; rûşen etdi, 18.kas. /1; tulûʿ etdi, 18.kas. /2, 1.mes. /48; bülbül-i şevk u neşât etdi, 18.kas. /2; vasf etdi, 19.kas. /42; nasîb etdi, 24.kas. /14; zabt etdi, 24.kas. /22; mahsûd-ı sipihr etdi, 25.kas. /9; dûş-ber-dûş-ı sipihr etdi, 29.kas. /1; imlâ etdi, 38.kas. /42; sudûr etdi, 39.kas. /7; zîr ü zeber etdi, 40.kas. /6; güzer etdi, 40.kas. /9; nizâm-ı âştî etdi, 40.kas. /10; îsâl etdi, 42.kas. /5; lutf etdi, 1.k. /4, 46.k. /15; lâlezâr etdi, 4.k. /5; reşk-i behişt etdi, 8.k. /7, 1.mes. /21; murâd etdi, 14.k. /5; bünyâd etdi, 19.k. /10; emr etdi, 20.k. /15, 33.k. / 13, 58.k. /5; ihyâ etdi, 21.k. /14; hûb u dil-güşâ etdi, 26.k. /4; avdet etdi, 30.k. /4; tertîb etdi, 30.k. /15; iltifât etdi, 31.k. /15; îrâs-ı tanîn etdi, 32.k. /15; sîr-âb etdi, 34.k. /2, 61.k. /3; mir'ât-ı endâm etdi, 37.k. /26; garîk-i lücce-i hûn etdi, 38.k. /4; himmet etdi, 44.k. /8; beyân etdi, 46.k. /18; çîn etdi, 47.k. /4; zeyn etdi, 50.k. /24; teshîr etdi, 50.k. /31; irvâ etdi, 51.k. /5; efzûn etdi, 58.k. /4; zulm etdi, 74.k. /1; dâğ-ı reşk etdi, 75.k. /1; sihr etdi, 75.k. /1, 137.gzl. /3; cüst etdi, 6.nzm. /2; bahş etdi, 1.mes. /60; zuhûr etdi, 1.mus.- II- 2.m; tefhîm etdi, 2.mus.- II- 16.m; şefkat etdi, 2.mus.- III- 8.m; nisâr etdi, 3.mus.- VI- 2.m; üstâd etdi, 30.müs.- II- 2.m; vasf u medh etdi, 37.müs.- IV- 2.m; âşikâr etdi, 44.müs.- II- 2.m; taʿmîr etdi, 6.gzl. /5; nühüft etdi, 12.gzl. /4; bahr-ı eşk etdi, 14.gzl. /6; tahşiye etdi, 53.gzl. /9; çâk etdi, 53.gzl. /12, 83.gzl. /1; arz-ı hâl etdi, 60.gzl. /4; lebrîz-i arak etdi, 61.gzl. /4; şikest etdi, 63.gzl. /1; safâsın etdi, 73.gzl. /3; reşk etdi, 82.gzl. /5; sâyîde etdi, 99.gzl. /1; bîzâr etdi, 106.gzl. /6; tamâm etdi, 134.gzl. /3; fersûde etdi, 135.gzl. /2; kâr etdi, 136.gzl. /4, 1.rb. /1; rizân etdi, 137.gzl. /3; çerâğ etdi, 151.gzl. /7; ber-hevâ etdi, 160.gzl. /2; yağma etdi, 1.müst. /1; târ etdi-

çeşm-i pür-humâr etdi, 1.rb. / 2, 4.m; gulû etdi, 8.rb. /1.m.); zîbende etmedi, 4.kas. /50; (tasavvur etmedi, 10.kas. /34; fehm etmedi, 21.kas. /10; münfek etmedi, 6.k. /14; zeyn etmedi, 15.k. /3); açdı, 1.kas. /12, 22.kas. /9, 58.gzl. /6, 163.gzl. /1; yakdı, 1.kas. /15, 66.k. /6, 76.k. /1, 151.gzl. /6, 20.b; yandırdı, 1.kas. /15; yazıldı, 1.kas. /31; serdi, 1.kas. /42; düşdü, 1.kas. /45, 1.mes. /16, 11.müs.- III- 2.m., 35.gzl. /4, 51.gzl. /5, 57.gzl. /1, 123.gzl. /3; inletdi- bükdü, 1.kas. /52; kodı, 1.kas. /59, 2.kas. /33, 23.kas. /7, 6.k. /29, 146.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 19.b; geldi, 2.kas. /6, 7.kas. /14, 18, 8.kas. /18, 9.kas. /4, 9.kas. /39, 12.kas. /28-36, 14.kas. /10, 15.kas. /32, 21.kas. /21, 24.kas. /14, 26.kas. /1, 3, 32.kas. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 3.k. /6, 5.k. /9, 9.k. /5, 11.k. /15, 33.k. /15, 34.k. /10, 36.k. /5, 70.k. /2, 1.mus.- II- 18.m., 3.mus.- VI- 3.m., 5.müs.- X- 1.m., 15.müs.- II- 1.m., 16.müs.- III- 2.m., 20.müs.- IV- 1.m., 23.müs.- I- 2.m., 33.müs.-I, II, III, IV- 2, 4.m., 41.müs.- I- 1.m., 41.müs.-I, II, III, IV, V- 2, 4.m., 41.müs.- I- 3.m., 43.müs.- V- 3.m., 17.gzl. /3, 66.gzl. /3, 82.gzl. /6, 112.gzl. /5, 151.gzl. /7, (rast geldi, 4.kas. /18); gelmedi, 2.k. /2, 11.k. /5, 1.mus.- III- 1, 18.m, 104.gzl. /5, 157.gzl. /3; sundu, 2.kas. /16, 8.kas. /41, 13.gzl. /2, 29.gzl. /2, 56.gzl. /4, 102.gzl. /2; indi, 2.kas. /19, 15.k. /11, 16.k. /9; verdi, 3.kas. /49, 5.kas. /19, 15.kas. /28, 19.kas. /26, 19.kas. /66, 22.kas. /14, 23.kas. /34, 29.kas. /10, 30.kas. /5, 40.kas. /10, 3.k. /4, 8.k. /5, 14.k. /7, 30.k. /24, 52.k. /6, 55.k. /5, 2.mus.- I- 16.m., II- 8.m., VI- 12.m., 6.müs.- V- 4.m., 63.gzl. /1, 89.gzl. /4, 127.gzl. /3, 128.gzl. /2, 129.gzl. /1, 133.gzl. /3; inmedi, 4.nzm. /2; vermedi, 19.kas. /69, 12.gzl. /4; sildi, 4.kas. /43; geçdi, 5.kas. /2, 3, 22.kas. /18, 7.k. /16, 69.k. /2, 1.mus.- II- 3, 11.m., 26.müs.- III- 3.m., 52.gzl. /8, 60.gzl. /2, 106.gzl. /3, 115.gzl. /2, 143.gzl. /3; geçmedi, 65.k. /4; gösterdi, 5.kas. /25, 53.gzl. /1, 11, 152.gzl. /5, 163.gzl. /1, 5; bildirdi, 5.kas. /26; memdûd kıldı, 5.kas. /40; (istikbâl kıldı, 7.kas. /16; peyk-i sâmiʿayı kıldı, 7.kas. /30; lutf-ı râhat-efzâyî kıldı, 8.kas. /3; müyesser kıldı, 8.kas. /10; husûl-ı kâma kıldı, 8.kas. /38; mükâfât kıldı, 9.kas. /3; temâşâ kıldı, 10.kas. /16; ihyâ kıldı, 10.kas. /25, 10.kas. /32, 38.kas. /27, 37.k. /32; nûrânî kıldı, 10.kas. /36; hem-rütbe kıldı, 13.kas. /13; ihsan kıldı, 15.kas. /18, 24.kas. /25; efkende kıldı, 15.kas. /27; muvaşşah kıldı, 21.kas. /15; ebkem kıldı, 23.kas. /35; tezyin kıldı, 26.kas. /2; tahsîn kıldı, 26.kas. /3; kadrin mihr-i burc-ı iştihâr kıldı, 28.kas. /7; leb-rîz-i neşât kıldı, 32.kas. /3; teşrif kıldı, 38.kas. /22; müstesnâ kıldı, 38.kas. /33; mehcûr kıldı, 3.k. /6; bernâ kıldı, 8.k. /6; muʿattar kıldı, 9.k. /6; pür kıldı, 10.k. /3; tâbân kıldı, 11.k. / 7; kurbân kıldı, 11.k. /8; işrâb kıldı, 12.k. /6; müvekkil kıldı 14.k. /6; nüzûl kıldı, 15.k. /11; binâ kıldı, 18.k. /7, 26.k. /10, 42.k. /4, 62.k. /3; âbâd kıldı, 29.k. /3; bünyâd kıldı, 29.k. /5; nev-bünyâd kıldı, 29.k. /8; leb-rîz kıldı, 30.k. /8; hubbü'l-vatan kıldı, 30.k. /14; âğâz kıldı, 33.k. /11; reyyân kıldı, 35.k. /2; revân kıldı, 35.k. /4; nûr-efzâ kıldı, 38.k. /5; taʿyin kıldı, 38.k. /9; ihtirâ kıldı, 38.k. /11; tahrîr kıldı, 39.k. /19; bâlâ kıldı, 43.k. /15; ikrâm kıldı, 44.k. /4; tecdîd kıldı, 47.k. /2; gülşen-i me'vâ kıldı, 59.k. /4; mest-i harâb kıldı,

1.mes. /5; sadr-ı dilîr kıldı, 1.mes. /59; güzer kıldı, 3.mus.- I- 2.m; sudur kıldı, 3.mus.- II- 4.m; tefahhus kıldı, 3.mus.- III- 1.m; misâl-i âftâb kıldı, 3.mus.- V- 4.m; muhtas kıldı, 5.müs.- XII-.2.m; saʿîd kıldı, 15.müs.-I, II, III- 2, 4.m; cûş u hurûş kıldı, 15.müs.- III-1.m; çemen kıldı, 27.müs.- IV- 1.m; siyâh kıldı, 53.gzl. /13; pûşîde kıldı, 53.gzl. /15; güm kıldı, 53.gzl. /18; nâ-tüvân kıldı, 152.gzl. /7); başladı, 6.kas. /1, 7.kas. /10; dedi, 6.kas. /12, 19, 35, 7.kas. /18, 22, 18.kas. /5, 22.kas. /15, 36.kas. /3, 4, 40.kas. /11, 5.k. /9, 18, 6.k. /13, 8.k. /22, 9.k. / 12, 10.k. /15, 11.k. /15, 14.k. /13, 16.k. /9, 20.k. /21, 24.k. /8, 25.k. /5, 26.k. /10, 27.k. /5, 29.k. /8, 33.k. /20, 34.k. /15, 35.k. /6, 40.k. /10, 46.k. /19, 48.k. /9, 55.k. /8, 56.k. /4, 3.mus.- III- 4.m., 28.müs.- V- 3.m., 33.müs.- III- 3.m., 36.müs.- III- 3.m., 45.gzl. /3, 97.gzl. /3, 130.gzl. /5, 143.gzl. /1; işitdi, 6.kas. /18; uğradı, 6.kas. /20; aldı, 6.kas. /21, 18.kas. /38, 19.kas. /50, 22.kas. /8, 1.k. /1, 1.mes. /20, 98.gzl. /9, 136.gzl. /4, 143.gzl. /3, 1.müst. /6; gördü, 6.kas. /61, 12.kas. /38, 18.kas. /30, 24.kas. /5, 38.kas. /23, 26, 16.k. /5, 21.k. /8, 1.mes. /45, 2.mus.- III- 8.m., 3.mus.- III- 2.m., 12.gzl. /4, 99.gzl. /1; görmedi, 6.kas. /61, 10.kas. /34, 9.k. /7, 32.k /7, 47.k. /15, 2.mus.- II- 3.m; uzandı, 7.kas. /4; erişdi, 7.kas. /29, 19.kas. /58, 24.kas. /6, 34.k. /10, 21.müs.- II- 1.m., 33.müs.- I- 1.m; doldu, 8.kas. /11, 11.k. /10, 33.k. /4, 112.gzl. /2; buldu, 8.kas. /11, 12, 9.kas. /24, 37, 10.kas. /32, 12.kas. /38, 17.kas. /20, 18.kas. /30, 23.kas. /22, 27.kas. /10, 29.kas. /9, 11, 31.kas. /12, 39.kas. /7, 42.kas. /7, 1.k. /13, 6.k. /21, 14.k. /7, 26.k. /2, 5, 30.k. /4, 25, 32.k. /17, 46.k. /7, 47.k. /3, 50.k. /9, 74.k. /2, 1.mus.- II- 19.m., 2.mus.- IV- 10.m., 5.müs.- V- 1.m., 14.müs.- II- 1.m., 16.müs.- III- 1.m., 21.müs.- II- 3.m., 39.müs.- I- 1.m., 151.gzl. /8, 162.gzl. /6; bulmadı, 151.gzl. /11; bildi, 8.kas. /13; çekdi, 8.kas. /13, 19.kas. /38, 9.müs.- III- 2.m., 53.gzl. /7, 160.gzl. /5; ısındırdı, 9.kas. /4; bakdı, 9.kas. /6, 1.gzl. /5; kuruldu, 10.kas. /3, 18; döşendi, 10.kas. /3; hîrelendi, 10.kas. /16; söyledi, 10.kas. /28, 41.kas. /15, 12.k. /9, 18.k. /13, 20.k. /23, 21.k. /14, 22.k. /10, 23.k. /8, 37.k. /32, 38.k. /21, 44.k. /14, 45.k. /15, 52.k. /10, 58.k. /8, 59.k. /8, 59.k. /8, 60.k. /9, 43.müs.- V- 3.m; kesildi, 12.kas. /1, 38.kas. /21; degürdi, 12.kas. /10; dondu, 12.kas. /11; sarıldı, 12.kas. /16, 83.gzl. /3; göründü, 12.kas. /16, 1.mes. /48, 96.gzl. /5; sokuldu, 12.kas. /19; kaldı, 12.kas. /44, 21.kas. /12, 4.k. /6, 68.k. /1, 2.mes. /12, 13, 29.gzl. /3, 54.gzl. /3; kalmadı, 1.kas. /63, 23.kas. /34, 43.k. /16, 26.müs.-III- 2.m., 6.rb. /2.m; açıldı, 12.kas. /50, 29.kas. /5, 34.kas. /5, 1.mus. - I- 2.m., 11.müs.- V- 2.m., 22.müs.- IV- 1.m., 33.müs.- I- 1.m., 33.müs.- II- 1.m.,33.müs.- IV- 3.m., 43.müs.-I, II, III, IV, V- 2, 4.m; yazdı, 15.kas. /19, 6.k. /4, 54.k. /8, 53.gzl. /9, 90.gzl. /2; döndürdü, 15.kas. /29, 25.kas. /11, 53.gzl. /7; vardı, 16.kas. /37, 19.kas. /38, 37.gzl. /9; erdi, 16.kas. /52, 1.k. /12; ekdi, 19.kas. /4; döndü, 19.kas. /60, 24.kas. /9, 27.k. /3, 33.müs.- I- 3.m., 104.gzl. /4, 135.gzl. /6; irgürdi, 19.kas. /66; kurdu, 22.kas. /8; durdu, 22.kas. /10; nişânladı, 23.kas. /6; dikdi, 23.kas. /20, 33.k. /20, 9.gzl. /4; koydu, 23.kas. /20, 22.gzl. /3, 53.gzl. /1, 90.gzl. /2; basdı,

23.kas. /21; girdi, 26.kas. /8, 44.k. /9, 23.müs.- I-1.m; girmedi, 1.kas. /65; saldı, 28.kas. /5, 11.k. /9, 50.k. /4, 129.gzl. /1; bezendi-unutdu, 29.kas. /2; unutdurdu, 64.k. /3; öldürdü, 31.kas. /16; gitdi, 33.kas. /4, 8.k. /15, 16, 44.k. /12, 8.müs.- V- 2.m., 13.müs.- I- 2.m., 19.müs.- II- 1.m., 5.gzl. /4, 57.gzl. /1, 85.gzl. /2; yapdı, 38.kas. /43, 41.kas. /15, 12.k. /7, 25.k. /3, 27.k. /3, 28.k. /4, 38.k. /21, 39.k. /19, 41.k. /4, 42.k. /11, 43.k. /27, 46.k. /19, 47.k. /23, 50.k. /39, 51.k. /11, 62.k. /2, 18.müs.- II- 3.m; kışlardı-verildi, 38.kas. /40; urdu, 33.k. /20, 87.k. /2, 5.müs.- X- 3.m., 11.b; artırdı, 1.k. /11, 1.k. /15, 150.gzl. /4; ağlatdı, 3.k. /13, 13.müs.- III- 2.m, 24.müs.- III- 1.m; doğdu, 30.k. /13, 23.müs.- I- 3.m, 39.gzl. /2, 114.gzl. /3; doğmadı, 7.k. /16; buyurdu, 8.k. /11, 20.k. /16, 21.k. /9, 33.k. /12, 37.k. /15, 38.k. /7, 47.k. /16, 3.mus.- I- 4.m, 3.mus.- VI- 4.m; yapıldı, 15.k. /5, 19.k. /9, 30.k. /10, 43.k. /16, 50.k. /27; yaptırdı, 21.k. /11, 46.k. /18, 37.müs.- III- 1.m; çıkdı, 30.k. /8, 64.k. /1, 33.müs.- III- 2.m, 38.müs.- I- 3.m, 114.gzl. /4, 121.gzl. /1; çıkmadı, 38.gzl. /4, 160.gzl. /3; ağladı, 31.k. /15; güldü, 33.k. /4, 112.gzl. /1; kopdu, 33.k. /14; inşâ olundu, 8.k. /9; (gars olundu, 21.müs.- II- 2.m); akdı, 46.k. /19, 94.gzl. /1; yandı, 47.k. /13; görüldü, 48.k. /7; tâzelendi, 58.k. /3; getirdi, 8.müs.- I- 2.m, 43.müs.- II- 1.m; devşirdi, 9.müs.- III- 4.m; öğrendi, 10.müs.- I- 5.m; yakışdı, 11.müs.- III- 1.m, 33.müs.- II- 2.m; alındı, 22.müs.- I- 1.m; yeter etdirdi, 24.müs.- III- 2.m; yaklaşdı, 26.müs.- III- 1.m, 31.müs.- IV- 1.m; tutdu, 26.müs.- III- 1.m, 42.gzl. /3, 53.gzl. /4, 83.gzl. /1, 158.gzl. /2; (kulak tutdu, 39.gzl. /5); besledi, 27.müs.- II- 1.m; istedi, 28.müs.- V- 2.m, 79.gzl. /5; öğretdi, 30.müs.- II- 3.m, 9.gzl. /7; deldi, 42.müs.- I- 1.m; esdi, 44.müs.- II- 1.m; anıldı, 2.koş.- II- 1.m; anılmadı, 127.gzl. /8; kırdı-geçirdi, 1.gzl. /5; yügürdi, 10.gzl. /1; tutuldu, 35.gzl. /4; çevirdi, 53.gzl. /7; berkitdi, 53.gzl. /19; düzdü, 61.gzl. /1; bozdu, 99.gzl. /3; anladı, 99.gzl. /6; yıkdı, 101.gzl. /2; aşdı, 104.gzl. /1; düşürdü, 106.gzl. /7; konuşdu, 121.gzl. /5; oturdu, 128.gzl. /6; uyutdu, 133.gzl. /2; büyütdü-yetişdirdi, 152.gzl. /1; çiğnedi, 156.gzl. /3; oynadı, 160.gzl. /1; atdı, 160.gzl. /3; kızdı, 160.gzl. /5; yetişdi-çûb-ı duhân edindi, 162.gzl. /4; gönderdi, 5.rb. /3; depretdi, 11.b.

1. Çokluk Kişi Çekimi

Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-dU-k, -dI-k* biçimlerinde yapılır.

O tıflı duhter-i rezle biraz ***alışdırdık***
Atar kapağı amân duymasın peder mâder (12.kas. /20)

Cihân-penâh hidîvâ ***unutmadık*** onu kim
Gam eylemişdi siyeh rûy-ı âlemi yekser (12.kas. /45)

Zemîn ü âsmânı mihr ü mâhı bilmeden ***geçdik***
Kişi öz nefsini bir hoşça bilmek câna minnetdir (13.kas. /3)

Zevklendik gece tanbûru biraz **söyletdik**
Mutrıbın inmedi zâlim ser-i zânûsundan (4.nzm. /2)

Amân şevketlü hünkârım bu gamla biz neler ***çekdik*** (1.mus.- I- 9.m)
Seyr-i Saʿd-âbâda birkaç defʿa ***vardık*** bî-karâr (44.müs.- II- 3.m)

Bü'l-aceb hâleti var ***bilmedik*** ol şûhu Nedîm
Vahşi şâhin mi yahud kumrî-i âvâre midir (17.gzl. /5)

Ehl-i diliz felekde belâmız budur bizim
Tutduk reh-i savâbı hatâmız budur bizim (87.gzl. /1)

Gördük olmaz şîve-i devlet Nedîmâ biz dahı
Rağbet ettik âkıbet bu vazʿ-ı dervîşâneye (124.gzl. /7)

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin ***işitdik***
Tenhâca varup Göksuya işret var içinde (143.gzl. /5)

Diğer örnekeler: hitâb etdik, 10.kas. /25; (âlem etdik, 35.kas. /6; makar etdik, 3.mus.-I, II, III, IV, V, VI, VII- 5. m); hun-keşte-i cevr etmedik, 22.gzl. /3; (huşk etmedik, 146.gzl. /1; lâl etmedik, 146.gzl. /5); doymadık, 19.kas. /51; düşdük, 22.kas. /17, 87.gzl. /3; vâkıf olduk-bildik, 24.kas. /15; gördük, 36.k. /3, 1.mus.- II- 14.m, 56.gzl. /1, 3, 4, 5, 6, 7, 8; görmedik, 56.gzl. /6, 7, 18.b; işitdik, 49.k. /4; çâr-çeşm-i intizâr olduk, 115.gzl. /6; (rübûde olduk, 122.gzl. /2); hançer-i ser-tîzin olmadık, 68.k. /1; (sâgar-ı nâ-çîzin olmadık, 68.k. /2; pâ-mâl-i ablak-ı haşir-engîzin olmadık, 68.k. /3, dil-dâde olmadık, 117.gzl. /7); n 'etdikse eyledik, 68.k. /2; kokmadık, 56.gzl. /6; ham kılmadık, 146.gzl. /1; duyduk, 2.rb. / 1.m.

2. Çokluk Kişi Çekimi

İncelenen Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın ikinci çokluk kişi ile

çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

3. Çokluk Kişi Çekimi

Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zamanın üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-dU-lAr, -dI-lAr* biçimlerinde yapılır.

Sûk-ı istiʿdâda şehr-âyîn edüp yârân-ı nazm
Etdiler gül-rîzler ***âvîze*** dükkân üstüne (2.kas. /10)

Esenleşüp dil ile güft ü gûya ***başladılar***
Kulak tutunca işitdim k'eder fakîri su'âl (7.kas. /17)

Baş ***kaldırmadılar*** öğleye dek uyhudan
Yevm-i şek zevkına hazırlanan ahbâb-ı kirâm (9.kas. /2)

Sonra fenn-i cerr-i eskâli bilen üstâdlar
Koydular ol kûhu deryâ üstüne bayrâmda (15.k. /8)

Hele sonra duʿâsiyle şehenşâh-ı cihânbânın
Yürütdüler o kûh-ı Kâfı zûr u sıdk-ı himmetle (16.k. /8)

Bu mısraʿ-ı garrâyı Nedîmâdan işitdik
Nûr âyetini ***yazdılar*** o vech-i sabîha (49.k. /4)

Zulm etdi hayf tıfl-ı dile dâye-i felek
Ol bed-mihrden ***almadılar*** dâdımız bizim (74.k. /1)

Selâma durdular serv-i sehîler râh-ı gülşende (43.müs.- IV- 2.m)

Dediler şehr-i nâz-âbâd içinde işve sûkunda
O tâcir-beççe bir dükkân-ı istiğnâya girmişdir (30.gzl. /3)

Beni gird-âba salup yâra bu şeb tenhâca
Gitdiler zevrak-ı sahbâ ile akl u huşum (82.gzl. /3)

Diğer örnekler: istîsâl eylediler, 7.kas. /12; (sersâm eylediler, 9.kas. /9; dembeste vü lâl eylediler, 10.kas. /17; inşâ eylediler, 38.kas. /20; kahr eylediler, 122.gzl.

/3); geldiler, 9.kas. /9; yaman etdiler, 22.kas. /13; (muʿlem ü mümtâz etdiler, 33.k. /13; ez-dil ü cân etdiler, 46.k. /16; tebdîl etdiler, 2.mus.- II- 9.m; dûr etdiler, 3.mus.- II- 2.m); mümtâz kıldılar, 33.k. /19; lâl oldular, 54.k. /6; dediler, 90.gzl. /1, 148.gzl. /3; söylediler, 90.gzl. /1; gösterdiler, 132.gzl. /3.

2.1.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

-mIş ekiyle yapılan bir zaman çekimidir. Bu zamanda yüklem olan fiilin gerçekleşmesi cümleyi aktarana göre geçmişte kalmıştır; ancak, cümleyi aktaran bu kipi kullanarak aktardığı cümlenin anlamına başkalarının aktarımı dolayısıyla vâkıf olduğunu iletilene bildirmektedir. Yani, öznenin geçmişte yaptığı bir eylem birilerinin aktarımı yoluyla öğrenilmiş ve öğrenilen bu bilgi üçüncü kişilere aktarılmaktadır (2012, s. 7).

Nedim Divanında yer alan öğrenilen geçmiş zaman kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş-Um, -mIş- Im* biçimlerinde yapılır.

Tutalım arayarak ***bulmuşum*** onu ammâ
Kabûl kılmayup eylerse nezrim istihkâr (6.kas. /29)

Sînemde aşkını tutalım ***etmişim nihân***
Ammâ ki kande saklayayım âh-ı hasreti (151.gzl. /5)

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş-sUn, -mIş- sIn* biçimlerinde yapılır.

Neden tâ böyle ***düşmüşsün*** sen erbâb-ı maʿârifle
Biraz da etsene der-pîş-i âyîn-i müdârâyı (8.kas. /15)

Kâkülünden perde ***çekmişsin*** ruh-ı tâbânına (11.müs.- IV- 1.m)
Dün dil-i zâr ile sohbet ederek ***gitmişsin*** (23.müs.- II- 1.m)
Vaʿde-i lutfu kasemler ile ***berkitmişsin*** (23.müs.- II- 2.m)
Deheninden bize bir bûse mi ***vaʿd etmişsin*** (23.müs.- II- 3.m)

Nedîm-i zâra benzer âşıkım yokdur ***demişsin*** sen (29.müs.- V- 3.m)

Sen ***demişsin*** kim kimin derdiyle giryândır Nedîm
Hep mürüvvetsiz senin derdinle giryân oldu hep (9.gzl. /8)

Beççe-i muğ cûş-ı mey mâhiyyetin olmuş senin
Sen ***mey olmuşsun*** tarab hâsiyyetin olmuş senin (70.gzl. /1)

Sen ***demişsin*** kim kimin hayrânıdır bilmem Nedîm
Nâzenînim pek bilirsin kim senin hayrânınam (8.gzl. /6)

Bize geldikde inkâr eyleme ıkrârını zâlim
Demişsin yok demezdim bâde-i şîrin-güvâr olsa (115.gzl. /4)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş, -mIş* biçimlerinde yapılır.

Açılup tâb-ı temûz ile o gül pîrâhen
Gelmiş âgûş-ı girîbâne şikâf-ı dâmen (1.kas. /14)

Biçinmiş bağlar ıydıyye cümle fıstıkî atlas
Sarınmış başa neftî şâlını serv-i hırâmânı (10.kas. /58)

Düşde ***görmüş mü*** ya Dârâ bu kadar dârâtı
Husrev ***etmiş mi tasavvur*** bu kadar unvânı (18.kas. / 31)

Meserret bir yanında gerçi ***almış*** destine destin
Gam ammâ kim beri yanında ***devşirmiş*** girîbânı (21.kas. /8)

Görmüş mü kimse Cedvel-i Sîmin nazîrini
Dil-berler atsa seyrine onun aceb mi cân (22.kas. / 16)

Birer mensûc-ı dil-keşdir der ü dîvârı kim gûyâ
Dokunmuş her biri bir destgâh-ı zevk-ı âlemde (39.k. /15)

Giymiş ol rûh-ı musavver kırmızı canfes kabâ (11.müs.- V- 1.m)

Şarâb-ı âteşînin keyfi rûyun ***şu ʿlelendirmiş***
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestân mısın kâfir (41.gzl. /6)

Şevk ile yine ***gevremiş*** îmânı rakîbin
Çekmiş gibi kâfir o bütü şürb-i Yahûda (122.gzl. /5)

Hayâlin gelmez oldu dîde-i fersûde-müjgâna
Meger kim pây-i nâzı ***yârelenmiş*** ol dikenlikde (125.gzl. /3)

İzâr-ı yârı ***komuş*** yine rengden renge
Görür müsün hele sahbâ-yı hâlet-efzâyı (164.gzl. /2)

Yek-dâne ***yaratmış*** seni âlemde efendim
Ey şâh-ı levendim
Halk eylememiş bir dahı emsâlini hâşâ
Allahu teʿalâ (1.müst. /4)

Diğer örnekler: surh etmiş, 2.kas.18; (arz etmiş, 2.kas. /19; îcâd etmiş, 5.kas. /13; memdûd etmiş, 5.kas. /47; ihsân etmiş, 6.kas. /51, 5.k. /1; baht-ı tâliʿi k'etmiş, 6.kas. /51; eşhâs-ı nâsa etmiş, 8.kas. /5; âşiyân etmiş, 8.kas. /21; vazʿ-ı cebîn etmiş, 8.kas. /27; eser etmiş, 12.kas. /5, 29.müs.- II- 1.m; cây etmiş, 15.kas. /8; sultân etmiş, 18.kas. /28; intisâb etmiş, 19.kas. /41; arz-ı hâl etmiş, 21.kas. /13; zer-endûd etmiş, 37.kas. /3; âgâz etmiş, 37.kas. /11; tarh-ı ikâmet etmiş, 37.kas. /7; gil ü âhek etmiş, 6.k. /12; icrâ etmiş, 50.k. /29; cûş etmiş, 1.mes. /32; hûbân etmiş, 1.mes. /34; mihr-i mencûk-ı otağ etmiş, 6.müs.- III- 3.m; n'etmiş, 29.müs.- II- 2.m; esîr etmiş, 41.gzl. /8; işrâb etmiş, 52.gzl. /6; irtibât etmiş, 54.gzl. /1; âb etmiş- resm etmiş, 70.gzl. /2; hidmet etmiş, 70.gzl. /3; sihr etmiş, 108.gzl. /2; ülfet etmiş, 117.gzl. /5; tehî-sâgar-ı ümmîd etmiş, 120.gzl. /2; aceb etmiş, 130.gzl. /4); kan eylemiş, 2.kas. /18; (peydâ eylemiş, 2.kas. /23; pervâz eylemiş, 2.kas. /27; tarh eylemiş, 2.kas. /31; şeyh u şâbı eylemiş, 2.kas. /40; rû-mâl eylemiş, 8.kas. /26; ihsân etmiş, 10.kas. /42, 10.kas. /46, 30.kas. /9; tahrîr eylemiş, 13.kas. /28, 51.gzl. /1; arz eylemiş, 15.kas. /11; münkâd eylemiş, 18.kas. /28; âheng eylemiş, 19.kas. /8; dest-i eyyâm eylemiş, 28.kas. /14; der-âgûş eylemiş, 36.kas. /7; vazʿ eylemiş, 29.k. /7; halk eylemiş, 37.k. /6, 43.k. /8; ankâ eylemiş, 37.k. /22; tevellüd eylemiş, 38.k. /13; var eylemiş, 3.mes. /1; tertîb-i dîvân eylemiş, 3.mus.- VII- 1.m; memnûn eylemiş, 7.müs.- VII- 2.m; mergûb eylemiş, 12.müs.- III- 3.m; temâşâ eylemiş, 29.müs.- II- 4.m; n'eylemiş, 29.müs.- II-

2.m; murâd eylemiş, 7.gzl. /5; kasdeylemiş, 51.gzl. /2; yah-beste eylemiş, 92.gzl. /4; derc eylemiş, 103.gzl. /2; sad eylemiş, 103.gzl. /5; çemenzâr eylemiş, 108.gzl. /2; pîçîde eylemiş, 128.gzl. /1; pür-çîn eylemiş, 130.gzl. /2; ikrâr eylemiş, 156.gzl. /3; îcâd eylemiş, 163.gzl. /3); halk eylememiş, 1.müst. /4; düşmüş, 2.kas. /21, 27, 30, 15.kas. /4, 37.kas. /5, 37.kas. /8, 124.gzl. /1, 11.rb. /2.m; çekmiş, 2.kas. /21, 23, 42.müs.- II- 2.m, 122.gzl. /5, 135.gzl. /1; fâ'ik olmuş, 2.kas. /24; (harâb olmuş, 2.kas. /41; lebrîz-i neşât olmuş, 5.kas. /9; midhatkâr olmuş, 6.kas. /35; şehzâdegân-ı pür-haşem olmuş, 11.kas. /13; müyesser olmuş, 15.kas. /18; hânı olmuş, 18.kas. /24; müştemil olmuş, 21.kas. /3; zeyn olmuş, 4.k. /2; subh-ı ıyd olmuş, 9.k. /2; rûşenâ olmuş, 26.k. /7; âlî vü bülend olmuş, 29.k. /7; muttasıl olmuş, 21.k. /8; dâye olmuş, 38.k. /14; tuğrâ olmuş, 43.k. /17; âvîze olmuş, 43.k. /20; dûş u rû-be-rû olmuş, 50.k. /3; hayran olmuş, 50.k. /36; mevc-zen olmuş, 58.k. /6; gevher-i yektâ olmuş, 59.k. /1; resm olmuş, 67.k. /1; ham-der-ham olmuş, 44.müs.- III- 4.m; yâl ü bâl olmuş, 2.gzl. /1; hoy olmuş- dest-mâl olmuş, 2.gzl. /2; nâl olmuş, 2.gzl. /3; gird olmuş-hâl olmuş, 2.gzl. /4, 6; su'âl olmuş, 2.gzl. /5; muhâl olmuş, 2.gzl. /7; hayâl olmuş, 2.gzl. /8; dâmen-i sitem olmuş, 24.gzl. /6; harâb olmuş-mahşer-i itâb olmuş, 50.gzl. /1; tâb olmuş, 50.gzl. /2; beyt-i intihâb olmuş, 50.gzl. /3; âftâb olmuş, 50.gzl. /4; kâse-i rebâb olmuş, 50.gzl. /5; mest olmuş, 58.gzl. /2; rehn olmuş, 58.gzl. /3; pür olmuş, 63.gzl. /4; mâhiyyetin olmuş-hâsiyyetin olmuş, 70.gzl. /1; kâmetin olmuş, 70.gzl. /2; nâz u nahvetin olmuş, 70.gzl. /3; hem-ser-i medd-i nigâh-ı hasretin olmuş, 70.gzl. /4; hatt-ı sebz olmuş, 105.gzl. /1; bî-tâb olmuş, 108.gzl. /1; bezm-i kurba tûti-i gûyâ olmuş, 111.gzl. /6; pey-rev olmuş, 118.gzl. /5; berk-ı hırmen olmuş, 124.gzl. /1; nefes olmuş, 134.gzl. /2; ceste olmuş, 152.gzl. /5; leb-rîz-i çâk olmuş, 157.gzl. /2; gül-ruhsâr olmuş, 5.b); mâlik olmamış, kas. /16; vermiş, 2.kas. /44, 1.mes. /50; salmış, 2.kas. /44, 10.gzl. /2; yetişmiş, 6.kas. /6; demiş, 8.kas. /18, 2.gzl. /5, 14.gzl. /3, 89.gzl. /5; bulmuş, 8.kas. /28, 16.kas. /40, 1.mes. /17, 7.müs.- VII- 4.m; dolmuş, 10.kas. /45, 43.k. /19; biçinmiş, 10.kas. /59; urmuş, 13.kas. /8, 1.mes. /49; dönmüş, 15.kas. /4, 4.müs.- VI- 2.m, 130.gzl. /4, 141.gzl. /2, 21.b; ermiş, 15.kas. /21, 1.mes. /32; oturmuş, 17.kas. /9, 16.k. /5, 1.mes. /51; durmuş, 18.kas. /9, 31.gzl. /4; nasb olunmuş, 19.kas. /50; (nakş olunmuş, 43.k. /20; taktir olunmuş, 2.gzl. /2); kerem kılmış, 19.kas. /52; (te'eddüb kılmış, 9.k. /8; sütûn-ı hayme-i ikbâl kılmış, 6.müs.- III- 4.m.); gelmiş, 37.kas. /7, 1.mes. /33, 18.müs.- IV- 3.m, 2.gzl. /4, 52.gzl. /2, 129.gzl. /2, 130.gzl. /2; kalmış, 25.k. /4, 65.gzl. /6, 137.gzl. /4; bağlamış, 37.k. /21, 114.gzl. /1; boyanmış, 43.k. /19; koymuş, 50.k. /29; döşenmiş-çekilmiş, 50.k. /30; almış, 69.k. /1, 95.gzl. / 4; yazılmış, 1.mes. /23, 135.gzl. /3; dizilmiş, 1.mes. /33; asılmış, 1.mes. /37; yakışmış, 1.mes. /42, 129.gzl. /2; konmuş, 1.mes. /43; takınmış, 1.mes. /46, 35.gzl. /3; doğmuş, 1.mes. /58; n'işlemiş, 18.müs.- IV- 4.m; gitmiş, 29.müs.- II- 3.m; sarmış, 42.müs.- II- 1.m; girmiş, 42.müs.- II-3.m, 45.gzl. /3, 22.b;

çıkmış, 44.müs.- I- 2.m, 30.gzl. /2, 37.gzl. /8, 42.gzl. /6, 105.gzl. /1; artırmış, 44.müs.- III- 1.m; geçmiş- süzülmüş, 2.gzl. /1; işlenmiş, 2.gzl. /2; birikmiş, 2.gzl. /4; görünmüş, 2.gzl. /8; göstermiş, 9.gzl. /6; terletmiş, 16.gzl. /6; sıçramış, 42.gzl. /6; bulunmuş, 45.gzl. /5; açılmış, 46.gzl. /1, 58.gzl. /2, 124.gzl. /6, 18.b; yazmış, 51.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 99.gzl. /2, 129.gzl. /5; yanılmış, 51.gzl. /2; tutmuş, 52.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; çözülmüş-inmiş, 77.gzl. /3; taşmış, 105.gzl. /3; bitmiş, 107.gzl. /2, 125.gzl. /1; çıkarmış, 124.gzl. /6; verilmiş, 144.gzl. /2; beslemiş, 152.gzl. /2; getirmiş, 155.gzl. /3.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mIş-Iz* biçiminde yapılmıştır.

O şûhun sunduğu peymâneyi redd etemeziz elbet
Onunla böylece ***ahd etmişiz*** peymânımız vardır (26.gzl. /2)

Ne ***çekmişiz*** hele defʿ-i humâr edinceye dek
Bu gûne tarh-ı gam-ı rûzgâr edinceye dek (60.gzl. /1)

2. Çokluk Kişi Çekimi:

İncelenen Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda öğrenilen geçmiş zamanın üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre ***-mUş-lAr, -mIş-lAr*** biçimlerinde yapılır.

Âlemi ***leb-rîz-i âvâz eylemişler*** vasf edüb
Birisi Şâh Ekberi birisi Sultân Senceri (4.kas. /39)

İki cânibden ***almışlar*** o tıfl-ı şûhu âgûşa
Ana gûyâ ki deryâ dâye olmuş kûh ise lâlâ (38.k. /14)

Yapılan târîhlerde sonra gördüm kim onu
Cümle hep yâ ile ***yazmışlar*** gürûh-ı şâʿirân (53.k. /2)

Çünki bülbülsün gönül bir gül-sitân lâzım sana
Çünki dil ***koymuşlar*** adın dil-sitân lâzım sana (6.gzl. /1)

Duyduk iki yâr ahd ***berkitmişler***
Bir manzarı hoş kenâra dek ***gitmişler***
Tecdîd-i berât-ı zevk u şevk etmişler (2.rb. /1, 2, 4.m)

2.1.1.3. Şimdiki Zaman

-yor, -mAdA ve –mAkdA ekleriyle yapılan bir zaman çekimidir. Bu kipte asıl fiilin gerçekleştirilmesiyle anlatılması aynı zaman dilimi içindedir. Yani dil kullanıcısı cümleyi aktarırken asıl fiil ile anlatılan eylem de aynı zamanda gerçekleşir (2012, s. 7). Nedim Divanı'nda şimdiki zaman dört tip olarak yer almaktadır.

Nedim Divanı'nda yer alan şimdiki zaman kipi Örnekleri:

1. Tip -mAdA:

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın birinci tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAdA* biçiminde *eksiz* yapılır.

Ahd-i lutfunda kemâl ehline ***göstermede*** çarh
Sûret-i mihr ü vefâyı felek-i âyîne-fâm (9.kas. /32)

Ya Saʿd-âbâd dahı ***çekmede*** hasret pâ-bûsa
Onun hakkında da icrâ kıl ol lutf-ı firâvânı (10.kas. /63)

Dost düşmen hem kulağım ***burmada*** taʿyîb ile
Şerm ü hacletse zebânım bend ü taʿkîd eyledi (31.k. /3)

Gunûde çeşmi yine bîm-i gamze sabr-şiken
Cihân ***kırılmada*** şemşîr nâ-keşîde henüz (71.k. /2)

Gözümüz kanlu yaş ***akıtmada*** çün erguvân oldu (1.mus.- I- 12.m)
Şevk ile ***meyletmede*** diller gül-istân seyrine (16.müs.- II- 1.m)

Baş ***eğmede*** ancak işimiz tîğ-ı kazâya
Teslîm-i rızâ yaramıza merhemimizdir (38.gzl. /2)

Biz topuk ***çalmada*** siz zevk u safâda her şeb
Kaldırup kaʿb-ı muhannâ gibi câm-ı bâde (127.gzl. /6)

Şerbet-i laʿlindeki hâsiyyeti bilmem ve lîk
Nîşter gamzen aceb üstâd imiş kan ***almada*** (134.gzl. /5)

Âşıklarının ***etmede*** zahmına ***rüfû*** (10.rb. /2.m)

Diğer örnekler: sîm-efşânı etmede, 10.kas. /61; (teʿâkub etmede, 12.kas. /49; hurrem ü mesrûr etmede, 8.kas. /1; tecelli etmede, 39.kas. /4; ihyâ etmede, 46.k. /2; fahr etmede, 5.müs.- VI- 2.m; terennüm etmede, 43.müs.- IV-3.m; yâd etmede, 29.gzl. /4); hâmem olmada, 19.kas. /52; (revân-bahş olmada, 20.kas. /11; karîn-i re'fet ü eltâfın olmada-rehîn-i minnet ü ihsânın olmada, 23.kas. /33; hoşnûd olmada, 19.k. /6; sîm-i nâb olmada, 30.k. /19; yâver olmada, 50.k. /11; müjde-i feth olmada, 11.müs.- II- 2.m; âşüfte olmada, 33.müs.- II- 3.m; perî-hîz olmada, 159.gzl. /4); makrûn-ı gınâ kılmada, 26.k. /3; (ihyâ kılmada, 50.k. /11); târâc eylemede, 83.k. /2; salınmada, 22.müs.- III- 1.m; katmada, 37.müs.- II- 1.m, 26.gzl. /6; satmada, 37.müs.- II- 2.m; cân atmada, 37.müs.- II- 3.m; delmede, 127.gzl. /7; almada, 134.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın birinci tip hâlinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAdA-y-Iz* biçiminde yapılır

Dehrin hemîşe ***çekmedeyiz*** germ ü serdini
Ancak me'âl-i sayf u şitâmız budur bizim (87.gzl. /2)

İncelenen Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın birinci tipi olan -mAdA ekinin birinci ve ikinci teklik, ikinci ve üçüncü çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

2. Tip -yor:

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın ikinci tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-yor* biçiminde *eksiz* yapılır.

Kılıç gibi ***esiyor*** sarsar-ı zemistânî
Nihâl giyse n'ola yahdan âhenin miğfer (12.kas. /12)

Çok duʿâ **aldırıyor** pâdşehim hazretine
Devletinde edüp erbâb-ı dile ihsânı (18.kas. /37)

Yelerek çın seherden ***geliyor*** bâd-ı nesîm
Gâlibâ zülfü elinden edecekdir şekvâ (5.gzl. /2)

Göstermiyor felek bize mihri bu nev-bahâr
Sen ey piyâle mihr-i dırahşânım ol benim (86.gzl. /3)

Mutrıbın feyzini gör laʿl-i şeker-hâyında
Ki nefes ***kand-ı musaffâ oluyo***r nâyında (131.gzl. /1)

İncelenen Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın ikinci tipi olan -yor ekinin birinci teklik, ikinci teklik, birinci çokluk, ikinci çokluk ve üçüncü çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

3. Tip -Ar / -Ir:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın üçüncü tip hâlinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-Ar-Im /- Ir-Um* biçiminde yapılır.

Ben şâʿirim o kâmet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan ***söylerim*** sana (3.gzl. /3)

Bir hoşça da ***bilmem*** ne demek istedi ammâ (28.müs.- V- 2.m)

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın üçüncü tip hâlinin ikinci teklik kişi

çekimi ünlü uyumuna göre *-Ar-sIn / -Ir-sUn* biçiminde yapılır.

Nedir bu sürhi-i rû bezme varmadın çünkim
Ya Kaʿbeden mi ***gelirsin*** bu şekl ile kâfer (12.kas. /23)

Dedi kim ey hüner-âmûz-ı Zahîr ü Örfî
Ne ***dursun*** ele al hâme-i sihr-efşânı (18.kas. /5)

Kasr-ı cinâna azm edelim sevdiğim dedim
Ol hûr-veş dedi ne ***dursun*** amân hemân (22.kas. /15)

Şimdi âlem sana müştâk olduğun ***bilmez misin*** (25.müs.- II- 3.m)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın üçüncü tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-Ar / Ir* biçiminde *eksiz* yapılır.

Neden tâ böyle dilkeşdir o gîsû bilmezem yohsa
Meges-ranlık mı eyler bezm-i sadr-ı kâm-rân üzre (5.kas. /15)

Ne vech ***sudûr eyler*** efendim şimdi fermânın
Derinden dûr olup kılsın mı benden râh-peymâyî (8.kas. /46)

Binüp sadʿizz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydânında ***alır*** şimdi meydânı (10.kas. /53)

Gelüp bî-çâre şimdi arz-ı hâl etmiş ***recâ eyler***
Huzûrunda mürâfiʿ etmek içün emr ü fermânı (21.kas. /13)

O hakân-ı güzînin gûş edenler nazm-ı dil-cûsun
Sanır kim Şeh Selîm eşʿârıdır tarz-ı belâğatle (10.k. /5)

Zevk u şâdî ***satılır*** şimdi bedestânlarda
Şimdi hep şevk metâʿıdır olan zîb-i dükân (11.k. /11)

Rîh-i hıkkeyle Sadîkin hele sorma hâlin
Hârhâr ile ***geçer*** şimdi bütün evkâtı (87.k. /1)

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucağım (26.müs.- I- 1.m)

İncelenen Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın üçüncü tipi olan -Ir / -Ar ekinin birinci çokluk, ikinci çokluk ve üçüncü çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

4. Tip -mAkdA:

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın dördüncü tip hâlinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAkdA-sIn* biçiminde yapılır.

Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir âlemin
Püşt-i pâ ***urmakdasın*** İrânına Turânına (19.kas. /2)

Bir dıraht altında sen ***etmekdesin zevk u tarab*** (19.müs.- III- 2.m)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın dördüncü tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAkdA* biçiminde *eksiz* yapılır.

Kâmetin ***ham-geşte kılmakda*** Direfş-i Gâviyân
Râ'yet-i mansûrunun pîşinde dâ'im râ gibi (16.kas. /20)

Arşa dek ***çıkmakda*** mânend-i duʿâ-yı müstecâb
Uğrayan âb-ı musaffâ râh-ı şâdırvânına (19.kas. /10)

Bir bahâneyle ***şikest olmakda*** pek benzer hele
Tevbe-i bî-vakt-ı âşık dil-berin peymânına (19.kas. /48)

Kûh ***sakınmakda*** ruhsârın doğar günden onun
Bahr ise âyînedâr-ı talʿat-ı garrâsıdır (36.kas. /8)

Husûsâ tabʿ-ı pâki mısraʿ-ı târîh ***bulmakda***
Eder dem-beste şâʿir kulların şerm ü hacâletle (10.k. /6)

Arayup ***gezmekde*** ümmîdinle bâğ u gülşeni (18.müs.- IV- 2.m)

Düşmekde ciger-pâreleri dâmına çün gird
Derkâr gibi sînede cârû-yı mahabbet (11.gzl. /5)

Bûsesinden gayri bir lezzet var ***öpmekde*** lebin
Âşıka sorsan sebeb ol zevke düşnâmın bilir (36.gzl. /5)

Kuşağın tügmesin ***çözmekde*** havfım yokdur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hançer husûsunda (117.gzl. /3)

Geçüp ***gitmekde*** ömrüm derd ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde-peylerle (144.gzl. /1)

Diğer örnekler: hayrânı olmakda, 18.kas. /19; (tarf-ı bâğ-efgende olmakda, 22.müs.- III- 2.m; pîş-rev olmakda, 28.gzl. /2; hem-ser-i ağyâr olmakda, 44.gzl. /2; âteş-i sûzan olmakda, 143.gzl. /4; reşk-i Çin olmakda, 157.gzl. /3); lutf u ikrâm eylemekde, 27.k. /1; hayâl kılmakda, 16.müs.- III- 3.m; almakda, 20.müs.- I- 1.m; temâşâ etmekde, 44.k. /9; (fikr etmekde, 139.gzl. /6; figân u nâleler etmekde, 144.gzl. /2).

İncelenen Nedim Divanı'nda şimdiki zamanın dördüncü tipi olan -mAkdA ekinin birinci teklik, birinci çokluk, ikinci çokluk ve üçüncü çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

2.1.1.4. Geniş Zaman

-r; -Ar ve -Ir ekleriyle yapılan bir kiptir. Bu kip, fiil cümlelerinde yüklem olan biçim birimin aktardığı anlamın aktarım anından önce başlamış olduğunu ve gelecek zaman dilimine yayılarak devam edeceğini veya yüklemin aktardığı anlamın öznenin geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman dilimlerinde sürekli bir alışkanlığı olduğunu bildirmek gibi durumlar için kullanılır (2012, s. 8). Geniş zaman kipinin çekiminde özel bir durum meydana gelir. Bu durum birinci teklik kişi ve çokluk kişi çekimlerinde -mA- olumsuzluk ekinden sonra gelen geniş zaman eki olan -r erir ve ses birleşmesi yoluyla birinci teklik kişide geniş zamanı ifade eden -r eki erir -mA-m biçiminde yapılır. Birinci çokluk kişi çekiminde ise -mA-y-Iz biçiminde yapılır. Bu kipin ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk kişi çekimlerinde ise olumsuzluk ekinden sonra geniş zaman eki aldığında kipteki geniş zamn eki -z eki ile karşılanır.

Dolayısıyla geniş zamanın olumsuzu birinci teklik ve çokluk kişi ekleri dışında -mAz ile yapılır (2017, s. 520). Ancak Nedim Divanı'nda birinci teklik ve birinci çokluk olumsuz kişi çekimlerinde -mAz- Am / -mAz- Iz şeklinde kullanımları da yer almaktadır.

Nedim Divanı'nda yer alan geniş zaman kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geniş zaman kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-Ar- Im, -Ir-Im* biçiminde yapılır. Olumsuzu ise *-mAz-Am, -mA-m* biçiminde yapılır.

Gâh ol şûhu gehî tabʿını vasf eyleyerek
Bilirim kasdını billah Nedîmânın ben (1.kas. /20)

Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda ***bilmezem*** arʿar (12.kas. /2)

Çarh üzre dırahşan ***sanırım*** pençe-i mihri
Engüştlerin velvele etdikçe def içre (67.k. /2)

Niçün bu gûne muhâlif cevâb söylersin
Sana kerem ***sorarım*** sen itâb söylersin (10.nzm. /1)

İsterim sana nâmını diyeyim
Lîk yok evveli ki söyleyeyim (3.mes. /9)

Bütün dünyâya ***vermem*** ben senin bir mûy-ı nâ-çîzin (39.müs.- II- 2.m)

Sunmadan sâgarı sâkî ***düşerim*** ayağına
Hasretim bâdeden efzûn iken ibrâmında (126.gzl. /6)

Doymam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi (3.rb. /3.m)

Diğer örnekler: pervîz etmem, 1.kas. /12; bilmem, 5.kas. /48, 18.kas. /40, 19.kas. /4, 1.k. /3, 3.k./4, 66.k. /3, 9.gzl. /2, 41.gzl. /2, 72.gzl. /8, 82.gzl. /2, 85.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 88.gzl. /6, 107.gzl. /5, 125.gzl. /1, 6, 129.gzl. /4, 134.gzl. /5, 156.gzl.

/5; istifsâr ederim, 6.kas. /12; (temsîl ederim, 18.kas. /34; recâ ederim, 24.müs.- II- 3.m; zann ederim, 28.müs.- V- 3.m; azm ederim, 34.müs.- II- 2.m; nakş ederim, 3.gzl. /10); kâdir olmazam, 10.kas. /56; (pest olmazam, 88.gzl. /4); korkarım, 12.kas. /5, 11, 83.gzl. /5, 92.gzl. /3, 152.gzl. /3; neylerim, 13.kas. /7; (tahsîl eylerim, 17.kas. /7; feryâd u zâr eylerem, 89.gzl. /2; zanneylerim, 130.gzl. /5); saklarım, 17.kas. /16; tutmam, 17.kas. /25; bilmezem, 18.kas. /12; kapılmam, 19.kas. /15; kâ'il olmam, 19.kas. /44; istemem, 4.müs.- II- 3.m, 8.müs.- I- 5.m, 101.gzl. /6; demem, 42.müs.-V-1, 2, 3.m; almam, 2.koş.- II- 4.m; söylerim, 3.gzl. /2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14; sanırım, 16.gzl. /2; bilirim, 33.gzl. /2; değişmem, 82.gzl. /1, 39.müs.- II- 1.m; dilerim, 82.gzl. /6; dinlemem, 92.gzl. /5; ağlamam, 95.gzl. /3; geçmem, 157.gzl. /4.

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geniş zaman kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r / Ar / -Ur- sUn, -r / Ar / -Ur -sIn* biçiminde yapılır.

Dâd bilmez misin ey düşmen-i îman ki tabîb
Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelir (14.kas. / 4)

Açılırsın güzelim sen dahı sabr eyle hele
Şimdicek şerm gidüp meclise peymâne gelir (14.kas. /6)

Gül-fürûşan bûstânından gül ister sen ise
Böyle istiğnâ ***satarsın*** dil-ber-i raʿnâ gibi (16.kas. /5)

Yahud ki haşmeti yanında İbn-i Abbâdı
Anar mısın ki fakat mülkü bir Irâk-ı Acem (23.kas. / 15)

Nedir lebinde bu terlik bu tatlılık gûyâ
Şeker ***tebessüm edersin*** gül-âb ***söylersin*** (10.nzm. /2)

Behey mecnûn felek sen haddini ***bilmezsin*** ebtersin (1.mus.- IV- 12.m)
Sen böyle soğuk yerde niçün yatar ***uyursun*** (26.müs.- II- 1.m)
Dahı küçücüksün yalnız yatma ***üşürsün*** (26.müs.- II- 3.m)
Sen mîve-i vaslın dahi ***etmez misin erzân*** (28.müs.- IV- 2.m)

Ol büt-i tersâ sana mey ***nûş eder misin*** demiş
El-amân ey dil ne müşkilter su'âl olmuş sana (2.gzl. / 5)

Olur bir gün ki sen de yok ***demezsin*** tâlib-i vasla
Hemân doğrusu ömrüm hâsılı âlemde sen vâr ol (77.gzl. /5)

Âğyâr korhusundan efendim ***bilir misin***
Meclisde tâ-be-subh nigehbânın olduğum (79.gzl. / 4)

Yoluna cânım fedâ'derin ne ***eğlersin*** beni
Öldürürsen gel sen öldür bende-i fermânınam (89.gzl. /3)

Bâd-ı semûm-ı âhıma ***döymezsin*** el-hazer
Sen ey nihâl-i nâz dahı nev-resîdesin (99.gzl. /4)

Kanı o geceler o tarablar terâneler
Ey def anup o zevkı ***döğünmez misin*** dahı (154.gzl. / 3)

Dil-berle mâcerânı yeter sakladın Nedîm
Nakleyleyüp biraz da ***ögünmez misin*** dahı (154.gzl. / 5)

Diğer örnekler: bilirsin, 1.kas. /71, 1.mus.- V- 1.m, 27.müs.- III- 1.m, 88.gzl. /6, 7.rb. /4.m; dersin, 16.kas. /34, 35.müs.- III- 3.m; dil-keş eylersin, 17.kas. /15; (secde eylersin, 1.mus.- IV- 16.m; firîb eylersin, 35.müs.- III- 2.m; havf eylersin, 23.gzl. /3; ser-hoş eylersin, 101.gzl. /9; şitâb eylersin-bî-tâb eylersin-itâb eylersin, 7.rb. /1, 2, 3.m; neylersin, 64.k. /2, 8.b); sürûr-âbâd edersin, 30.kas. /9; (nâle edersin, 90.gzl. /4; şerh edersin, 139.gzl. /1); sanırsın, 38.k. / 13, 42.k. /6, 1.mes. /32, 42.gzl. /2, 51.gzl. /5; söylersin, 10.nzm. /1, 1.mus.- IV- 14.m, 30.müs.- II- 4.m, 35.müs.- III- 1.m, 101.gzl. /7, 139.gzl. /1; görürsün, 1.mes. /2, 42.gzl. /1; dururson, 1.mus.- IV- 14.m; gelirsin, 1.mus.- IV- 15.m; benzersin, 30.müs.- IV- 4.m; bakarsın, 41.gzl. /7; kaçarsın, 82.gzl. /2; gülersin, 88.gzl. /1.

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geniş zaman kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r / Ar / -Ur* biçiminde *eksiz* yapılır. Ancak incelen eserde geniş zaman kipinin üçüncü teklik kişi çekiminde düzlük ve yuvarlaklık uyumunun

dışınına çıkıldığı bazı örneklere tespit edilmiştir.

Bir dem ***gelür*** ki lutf-ı revân-bahş-ı âsafî
Dilde hezâr mürde-i ümmîde ***cân verir*** (3.kas. /70)

Denür sâhib-kırânın çârdır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu râz-ı pinhânı (10.kas. /6)

Ey şehriyâr-ı bâ-vekâr bu nükte hod pek âşikâr
Cüz'î çekilse intizâr hûb ***anlanır*** kadr-i niʿam (11.kas. /10)

Süzülüdüğünce çakır keyf çeşm-i şeh-bâzı
nHamâme-beççe gibi dil sakır sakır ***ditrer*** (12.kas. /18)

Gör ki başındaki zer tâs ile ***andırmaz mı***
Peyk-i mevzun-reviş-i pâdişeh-i devrânı (18.kas. / 20)

Rûy-ı pâk-i enverin gördükçe rûh-ı Enverî
Medh-i Sencerden ***utanmaz mı*** bakup dîvânına (19.kas. / 24)

O rütbe feyz ü safâ verdi makdemin ona kim
Verür o gûne safâyı girince sîneye cân (30.kas. /5)

Cihânda böyle hâtır-güşâ ***cây-ı latîf olmaz***
Yolundan ***alıkor*** İbnü's-sebîli neyleyim ammâ (47.k. /20)

Bar mıdır bir serv sünbüldin ***urar*** başıga tâc
Cüst ü cû kıl ey sabâ barganda serv-istân-ârâ (13.nzm. /3)

Billahi ***döğer*** dur hele dâyen seni görsün (26.müs.- II- 2.m)

Ser-mest ***yatur*** künc-i dimâğımda safâdan
Mecnûnu serâsîme eden bûy-ı mahabbet (11.gzl. /3)

Her kaçan ol mâh-rûy-ı nûr-feşan ***pırlar geçer***
Ebre girmiş gûyiyâ hurşîd nihân yerler ***geçer*** (22.b)

Diğer örnekler: ister, 1.kas. /21, 10.kas. /26, 27.kas. /11, 7.nzm. / 1, 2,

28.müs.- II- 1.m, 40.gzl. /3, 43.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 88.gzl. /5, 117.gzl. /8, 121.gzl. /2, 9.müs.- VI- 5.m, 28.müs.- II- 1.m; döner, 1.kas. /32, 2.kas. /20, 5.kas. /16, 15.kas. /21, 22, 64.gzl. /2, 83.gzl. /2, 132.gzl. /5, 64.gzl. /2; çemen olur, 1.kas. /33; (sûret-dih-i ârâm-ı cihân olsa olur, 1.kas. /34; teng olur, kas. /48, 128.gzl. /3; zîb-efken olur, 1.kas. /68; dür-pûş olur, 2.kas. /42; bayrak-bend olur, 4.kas. /22; meşşâta-ı adlin olur, 4.kas. /31; haşr olur, 4.kas. /35; kâbil olur, 5.kas. /32; gülzâr olur, 6.kas. /37; ziyâde olur, 6.kas. /52; k'olur, 6.kas. /58; dâ'im olur, 6.kas. /59; harâm olur, 9.kas. /18; revân olur, 11.kas. /6; bî-kadr olur-bî-lezzet olur, 11.kas. /11; hâmem olur, 11.kas. /20; gül-gûn olur, 11.kas. /21; tohm olur, 12.kas. /33; asker olur, 12.kas. /52; şâne olur, 15.kas. /12; şâh-ı gül-i zîbâ olur, 16.kas. /27; serv-i sehî olur, 19.kas. /5; ruhsat-yâb olur, 19.kas. /23; hatt-ı rûşen-veş olur, 19.kas. /65; lâl olur, 25.kas. /4, 16, 49.k. /2; yâver olur, 27.kas. /15; medâr-ı saʿâdet-i câvîd olur, 30.kas. /10; hem-ser olur, 31.kas. /5; pençe-i hurşîde olur, 31.kas. /6; mâye-i teb-lerze-i dehşet olur, 31.kas. /10; cûd u kerem olur, 33.kas. /9; tahsîl-i istiʿdâd-ı Rabbânî olur, 39.kas. /2; zâhir olur, 40.kas. /1, 6.k. /19, 39.k. /6; mûm-ı nerm olur, 4.k. /4; lemʿa olur, 4.k. /9; saʿâdet olur, 9.k. /10; istihkâm olur, 5.k. /14; hâr u zelîl olur, 9.k. /11; meftûh olur, 20.k. /14; hayrân olur, 21.k. /11; mâye-i sıhhat olur, 25.k. /2; nağme-sâz olur, 26.k. /8; fütûh olur, 36.k. /4; peydâ olur, 37.k./20, 50.k. /4, 4.gzl. /1, 2, 3, 4, 5; mülâyim olur, 43.k. /11; sarây olur, 43.k. /26; bûyâ olur, 50.k. /13; bülend olur, 65.k. /2; aşk-ı sebük-mağz olur, 67.k. /4; mest olur, 1.mes. /5; memâs olur, 1.mes. /37; handân olur, 2.mes. /5, 106.gzl. /5; şeh-bender olur, 2.mes. /6; vâsıl olur, 3.mes. /7; pür-hîre olur, 1.mus.- IV- 7. m; hurşîd olur, 2.mus.- IV- 3.m; târ olur, 13.müs.- III- 1.m; tebâh olur, 27.müs.- II- 3.m; tamâm olur, 27.müs.- III- 2.m; mübtelâ olur, 44.müs.- IV- 2.m; mecrûh olur, 2.gzl. /7, 105.gzl. /7; havz-ı musaffâ olur, 44.müs.- IV- 4.m; zamân olur, 4.gzl. /5; âyine-i germ olur, 7.gzl. /2; der-herâs olur, 8.gzl. /5; hasret olur, 12.gzl. /3; giryenâk olur, 24.gzl. /3; pâk olur-lây-şûy-ı vehmnâk olur, 44.gzl. /1; sîne-çâk olur, 44.gzl. /2, 5; nemek-çeşîde-i hân-ı helâk olur, 44.gzl. /3; rîşte-keş-i insilâk olur, 44.gzl. /4; ser-zede-i tarfnâk olur, 44.gzl. /6; zülf ü hat olur, 53.gzl. /17; nigâr olur- düşmen-i sabr u karâr olur, 59.gzl. /1; hûş-yâr olur, 59.gzl. /2; reh-güzâr olur, 59.gzl. /3; cûybâr olur, 59.gzl. /4; düçâr olur, 59.gzl. /5; râhvâr olur, 59.gzl. /6; mefhûm olur, 62.gzl. /7; lutf-ı Bârî-i olur, 62.gzl. /8; serd olur, 64.gzl. /4; nâz olur, 65.gzl. /1; nümâyiş olur, 73.gzl. /5; bir gün olur, 77.gzl. /5; meftûn-ı çelîpâ olur, 78.gzl. /4; müsâʿid olur, 78.gzl. /5; dest-i kazâ olur, 100.gzl. /3; lerzan olur, 107.gzl. /4; gûne olur, 119.gzl. /1; halka olur, 126.gzl. /7; ebrû olur, 130.gzl. /3; zenbûr olur, 132.gzl. /1; mukarrer olur, 135.gzl. /5; ham olur, 141.gzl. /6; sıklet-âver-i gül olur, 142.gzl. /1; mâtem-hîz olur, 158.gzl. /4); kâğıd-ı bâd-ı melten eder, 1.kas. /35; (sûver eder, 1.kas. /50; tarh-ı gülşen eder, 1.kas. /51; der-pîş eder, 2.kas. /9; istiksâr eder, 2.kas. /29; kûr eder, 2.kas. /32; rubeh-i tasvîr eder, 2.kas. /35; bahş eder, 2.kas. /36,

29.kas. /11; peydâ eder, 2.kas. /37, 19.kas. /9, 37.k. /29; isbât-ı hark eder, 3.kas. /24; âb eder- ebr eder, 4.kas. /20; maʿden-i gûgird eder, 4.kas. /32; bend eder, 4.kas. /34, 64.k. /2; rûbâh eder, 5.kas. /34; şermende eder, 5.kas. /42; nigehbânlık eder, 6.kas. /48; karâr eder, 6.kas. /56; takrîr eder, 6.kas. /57; kerem eder, 6.kas. /70; enverî-i nüktedân eder, 5.kas. /45; darb-ı hıyâm eder, 9.kas. /31; vasf-ı kelâm eder, 9.kas. /34; lutf u kerem eder, 11.kas. /8; teshîr eder, 15.kas. /30, 6.k. /18, 5.müs.- III- 1.m; cây eder, 16.kas. /31; sebt eder, 16.kas. /36; îcâd-ı nazm eder, 16.kas. /42; sünbül-i sîr-âb eder, 19.kas. /7; fahr eder, 19.kas. /36, 2.k. /12, 10.k. /2, 30.k. /2, 46.k. /9, 136.gzl. /9; mükrem eder, 23.kas. /16; kudûm-ı hurrem-i fasl-ı bahâr eder, 28.kas. /2; sîr-âb-ı şevk eder, 29.kas. /12; taʿtîr eder, 31.kas. /11; inhâ eder, 41.kas. /7, 43.k. /5; istiʿlâm eder, 2.k. /1; sayd eder, 2.k. /4; âzâr eder, 3.k. /4, 152.gzl. /3; te'yîd eder, 8.k. /4, 46.k. /4; medhûş u hayran eder, 10.k. /4; dem-beste eder, 10.k. /6; bûs eder, 16.k. /2; vekâlet eder, 25.k. /2; mâlik-nisâb eder, 30.k. /6; hicâb eder, 30.k. /21; vazʿ-ı cebîn eder, 32.k. /4; ayn-ı yakîn eder, 32.k. /14; îmâ eder, 37.k. /28; îcâd-ı şâdî eder, 39.k. /10; taʿyîn eder, 43.k. /9; şinâh eder, 44.k. /7; zanneder, 45.k. /5, 61.gzl. /3; hirâset eder, 46.k. /4; tevâzuʿ eder, 46.k. /5; cünbiş eder, 4.nzm. /3; reşk eder, 12.nzm. /2, 136.gzl. /2; lâle eder, 1.mes. /29, 1.mes. /38; tebşîr eder, 2.mus.- IV- 15.m; subh eder, 10.müs.- I- 1.m; ateşlik eder, 26.müs.- I- 3.m; teşrîf eder, 37.müs.- II- 3.m; şâd u handân eder, 41.müs.- II- 2.m; şevk u tarab-ı reng-â-reng eder, 41.müs.- IV- 3.m; nâz eder, 44.müs.- I- 4.m; nakş eder, 32.gzl. /2; cûş eder, 54.gzl. /6; teşyîʿ eder, 57.gzl. /4; tekmîl eder, 62.gzl. /4; meşk eder, 63.gzl. /4, 92.gzl. /1; defʿ eder, 64.gzl. /4; şerm eder, 65.gzl. /1; lâl eder, 69.gzl. /1; gümân eder, 35.gzl. /2; fark eder, 36.gzl. /1; serv eder, 92.gzl. /1; fehm eder, 92.gzl. /2; seyrin eder, 127.gzl. /1; büt-i efrenci eder, 127.gzl. /5; der-kayd eder, 137.gzl. /9; memnûn eder, 139.gzl. /4; lutf eder, 145.gzl. /11; sîne-i sad-çâk eder, 158.gzl. /3; seyr eder, 158.gzl. /6; raks-âver eder, 160.gzl. /1); doğar, 1.kas. /37, 36.kas. /8, 4.nzm. /1; gelir, 1.kas. /40, 7.kas. /26, 9.kas. /41, 12.kas. /25, 13.kas. /43, 14.kas. /1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 15.kas. /3, 21.kas. /19, 25.kas. /10, 37.kas. /14, 33.müs.- III- 1.m, 39.müs.- III- 3.m, 41.müs.- II- 3.m, 8.gzl. /4, 37.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 52.gzl. /7, 54.gzl. /1, 59.gzl. /2, 95.gzl. /2, 130.gzl. /1; beden kılar, 1.kas. /50; (kısmet kılar, 5.kas. /30; gark-ı hûn kılar, 15.kas. /33; mahz-ı vuzuh kılar, 32.k. /14; peydâ kılar, 43.k. /4; îmâ kılar, 43.k. /9; iʿlâ kılar, 46.k. /5); verir, 1.kas. /51, 3.kas. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,75, 76, 77, 15.kas. /9, 27.kas. /3, 31.kas. /7, 39.kas. /1, 41.kas. /8, 24.k. /5, 98.gzl. /8, 123.gzl. /4; (cân verir, 2.kas. /4); kalır, 1.kas. /54, 12.kas. /27, 23.gzl. /2, 49.gzl.

/1, 62.gzl. /6, 93.gzl. /6, 161.gzl. /1; görünür, 1.kas. /55, 16. kas. / 30, 18.kas. /26, 6.k. /5, 8.müs.- II- 1, 2, 3, 4.m, 112.gzl. /3, 143.gzl. /2, 149.gzl. /1, 1.müst. /6; görmez, 1.kas. /56, 30.k. /9, 32.k /7, 29.gzl. /2; taʿrîf olunur, 1.kas. /60; (hissolunur, 6.kas. /10; taʿbîr olunur, 18.kas. /11; fehm olunur, 65.gzl. /3); bilir, 1.kas. /67, 8.kas. /17, 22, 23, 13.kas. /27, 1.k. /5, 9, 10, 2.k. /2, 17, 11.k. /5, 53.k. /1, 25.gzl. /5, 36.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 61.gzl. /3, 95.gzl. /2; sıklet olmaz, 2.kas. /22; (pây-müzd olmaz, 2.kas. /39; âdil olmaz, 5.kas. /12; kıyâs olmaz, 8.kas. /4; bahâ olmaz, 15.kas. /20, 25.müs.- III- 3.m, 30.müs.- I- 4.m; baʿîd olmaz, 15.kas. /36; nizâmü'l-mülk-veş olmaz, 16.kas. /25; kâdir olmaz, 29.kas. /7, 12.müs.- III-2.m; şemʿ-i fânûs-ı hayâl olmaz, 39.kas. /5; aʿlâ olmaz, 41.kas. /4; söz olmaz, 41.kas. /14, 45.k. /15, 29.müs.- IV- 2.m; mümkin olmaz, 2.k. /2; hesâb olmaz, 30.k. /3; nazîr olmaz, 38.k. /16; cây-ı latîf olmaz, 47.k. /20; vâye olmaz,76.k. /2; nâkıs olmaz, 3.mes. /5; metâ vü keyf olmaz, 9.müs.- VIII- 2.m; zâr olmaz, 20.müs.- V- 1.m; şikâr olmaz, 20.müs.- V- 2.m; hâksâr olmaz, 20.müs.- V- 3.m; yasağ olmaz, 21.müs.- I- 1.m; harf-âşinâ-yı hâl-i dil olmaz, 24.gzl. /5; zâhir olmaz, 40.gzl. /2; tamâm olmaz, 49.gzl. /1; dirîğ olmaz, 54.gzl. /3; yalan olmaz, 56.gzl. /7; ıztırâb olmaz, 116.gzl. /1; çokluk olmaz, 116.gzl. /4; zâhidâ olmaz, 137.gzl. /8; zahım-tırâz-ı çemen olmaz, 142.gzl. /1; rütbe-res-i âh-ı saht-dil olmaz, 142.gzl. /2; niyâz-mend-i nemek-rîz-i tabîb olmaz, 142.gzl. /4; dil-keş olmaz, 155.gzl. /2; çâk-i dâmen olmaz, 18.b); yazar, 2.kas. /26; pîş-rev eyler, 2.kas. /34; (îcâd-ı perend-i şeşterî eyler, 4.kas. /37; taʿn eyler, 5.kas. /21; fahr eyler, 5.kas. /31, 43.k. /3, 51.k. /2, 1.mus.- III- 4.m; kıyâs eyler, 8.kas. /26, 27.kas. /4, 37.k. /21; der-hâtır eyler, 8.kas. /39; cezb eyler, 10.kas. /54; mest ü hayrân eyler, 10.kas. /57; kasem eyler, 11.kas. /18; hücûm-ı satvetin eyler, 12.kas. /53; vefâ eyler, 13.kas. /40; çarh eyler, 15.kas. /24; leb-rîz-i sürûr eyler, 16.kas. /49; tefsir eyler, 18.kas. /13; pençe-zen eyler, 19.kas. /27; bir eyler, 19.kas. /57; iftihâr eyler, 23.kas. /29; tahmin eyler, 26.kas. /4; arz-ı hukûk eyler, 27.kas. /4; âr eyler, 28.kas. /11; sebzezâr eyler, 28.kas. /15; bahşiş eyler, 37.kas. /15; rûşen eyler, 39.kas. /4; hezâran eyler, 3.k. /3; ukâb eyler, 30.k. /7; arz-ı irtifâʿ eyler, 30.k. /18; şevk u tarab eyler, 30.k. /22; şikeste eyler, 33.k. /5; bünyâd-ı sûr eyler, 39.k. /11; hurrem eyler, 45.k. /8; şikâf eyler, 48.k. /3; ednâ eyler, 55.k. /2; reşk eyler, 55.k. /4; pejmürde eyler, 75.k. /2; gül eyler, 1.mes. /29; azm-i nahl-istân eyler, 3.mes. /7; recâ eyler, 1.mus.- V- 3.m; meşk-i sühan eyler, 10.müs.- III- 5.m; cüst ü cû eyler, 18.müs.- IV- 3.m; sohbet eyler, 39.müs.- III- 2.m; gerdîde eyler, 11.gzl. /6; nâzüklük eyler, 19.gzl. /1; gird-bâd-ı gam eyler, 24.gzl. /4; riyâ eyler, 47.gzl. /4; ser-nigûn eyler, 62.gzl. /2; güzer eyler, 64.gzl. /3, 120.gzl. /3; âteşkede-i derd eyler, 82.gzl. /4; küstâh eyler, 92.gzl. /3; terâviş eyler, 105.gzl. /2; sarsar-ı reşk eyler, 112.gzl. /4; temessül eyler, 128.gzl. /4; refte eyler, 128.gzl. /5; imtihân eyler, 128.gzl. /7; âmâde eyler, 135.gzl. /4; dil-keş eyler, 139.gzl. /5; zanneyler, 139.gzl. /7; sîr-âb-ı zülâl eyler-hayâl eyler, 145.gzl. /2; lâl eyler, 145.gzl.

/2; mest-i bî-mecâl eyler, 145.gzl. /3; suâl eyler, 145.gzl. /4, 13; âşüfte-hâl eyler, 145.gzl. /5; pây-mâl eyler, 145.gzl. /6; ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler, 145.gzl. /7; sürme-i çeşm-i gazâl eyler, 145.gzl. /8; bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler, 145.gzl. /9; arzû-mend-i visâl eyler, 145.gzl. /10; ruhsâr-ı âl eyler, 145.gzl. /11; hayrân-ı nihâl eyler, 145.gzl. /12; sühan eyler, 151.gzl. /1; farkeyler, 153.gzl. /5; vazʿ eyler, 155.gzl. /5; hande-i berk eyler, 158.gzl. /4; perveriş eyler, 161.gzl. /2; tarh-ı gül-istân eyler-serv-i hırâman eyler, 2.b); vermez, 3.kas. /2, 5.kas. /22, 19.gzl. /3, 134.gzl. /4; biter, 4.kas. /33, 25.kas. /3, 27.k. /2, 72.k. /2, 93.gzl. /2; ağlar, 4.kas. /46, 62.gzl. /3; gezer, 5.kas. /17, 12.kas. /2; yapar, 5.kas. /18; yağar, 5.kas. /28; bulur, 6.kas. /40, 29.kas. /4, 30.k. / 20, 55.k. /7, 39. müs.- III- 1.m, 44.müs.- III- 2.m, 121.gzl. /4, 158.gzl. /7; söyler, 6.kas. /67, 16.kas. /35, 43, 17.kas. /15, 17.kas. /24, 17.kas. /30, 25.kas. /2, 41.gzl. /5, 106.gzl. /4; yeter, 6.kas. /69; komaz, 6.kas. /70, 12.kas. /7, 3.k. /5, 25.k. /2, 39.k. /16, 54.k. /4, 2.mes. /10, 62.gzl. /2; anlar, 8.kas. /20, 5.müs.- V- 3.m, 125.gzl. /4; bitirir, 9.kas. /30, 2.k. /5; çıkar, 9.kas. /31, 24.k. /2, 50.k. /32, 72.k. /2, 4.nzm. /1, 41.müs.- III- 2.m, 125.gzl. /5, 159.gzl. /2; varır, 9.kas. /31; durur, 10.kas. /14, 23.kas. /5; tenezzül etmez, 10.kas. /20; (tezyîn etmez. 10.kas. /33; heves etmez, 19.kas. /56; karâr etmez, 28.kas. /17; hatâ etmez, 33.k. /6; yâd etmez, 40.k. /7; akçe etmez, 2.mes. /2; âr etmez, 1.koş.- IV- 4.m; iʿtimad etmez, 36.gzl. /2; meyl etmez, 36.gzl. /3; yara etmez, 48.gzl. /1; tevbe etmez, 62.gzl. /5; fark etmez, 101.gzl. /8); bilmez, 10.kas. /37, 20.müs.- I- 4.m, 29.müs.- I- 2.m, 31.gzl. /4, 145.gzl. /13; inkâr olunmaz, 10.kas. /55, 17.müs.- III- 2.m; (teşbîh olunmaz, 18.kas. /34; zabt olunmaz, 19.kas. /45; takrîb olunmaz, 33.k. /10; fark olunmaz, 108.gzl. /1); dolar, 12.kas. /3, 9.k. /2; uçar, 12.kas. /8, 16.kas. /39; çizer, 12.kas. /11; damlar, 12.kas. /13; kapağı atar, 12.kas. /20; katar, 12.kas. /21, 19.kas. /1, 21.kas. /17, 60.k. /7; düşer, 12.kas. /24, 15.kas. /2, 19.kas. /22, 21.kas. /20, 2.koş.- V- 4.m, 8.gzl. /1, 164.gzl. /3; hâtırlar, 12.kas. /47; öper, 14.kas. /16; alır, 16.kas. /21, 51.k. /6, 10.müs.- I- 4.m, 31.müs.- III- 3.m, 94.gzl. /4; yağdırır, 16.kas. /32; söylemez, 16.kas. /35; kalmaz, 16.kas. /43, 37.k. /15, 117.gzl. /1; erişir, 16.kas. /48, 20.kas. /7; başlar, 16.kas. /49, 82.k. /2, 10.rb. /4.m; sever, 17.kas. /6; eksilmez, 17.kas. /8; der, 17.kas. /9, 10, 13, 14, 16,17, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 28, 21.kas. /10, 41.kas. /2, 8.k. /13, 33.k. /7, 43.k. /22, 62.k. / 4, 21.müs.- VI- 2.m, 113.gzl. /2; geçirir, 18.kas. /9; yürür, 18.kas. /22, 9.k. /3; umar, 18.kas. /29, 31.kas. /9, 43.müs.- III-1.m, 74.gzl. /8; sığmaz, 19.kas. /9, 3.k. /6, 37.müs.- I- 1.m, 28.gzl. /5; bakar, 19.kas. /17, 19.kas. /42, 63, 126.gzl. /3, 129.gzl. /4; getirmez, 19.kas. /21, 28.k. /1; benzer, 19.kas. /31, 48, 10.k. /7, 26.k. /8, 56.k. /3, 24.gzl. /2, 6, 42.gzl. /7, 76.gzl. /1, 126.gzl. /2, 2.müst. /5; diler, 19.kas. /72; satılır, 20.kas. /8; değmez, 21.kas. /6, 141.gzl. /3; bulmaz, 21.kas. /26, 41.k. /7, 47.k. /13, 14; değişilmez, 25.kas. /15; çeker, 27.kas. /8, 1.mes. / 39, 63, 21.müs.- V- 2.m, 7.gzl. /3, 33.gzl. /5, 60.gzl. /5, 122.gzl. /6, 127.gzl. /2, 141.gzl. /1; açılır, 30.kas. /11, 1.mes. /22, 65.gzl. /2,

136.gzl. /6, 23.b; artar, 31.kas. /15, 125.gzl. /5; gelmez, 3.k. /1, 29.müs.- IV- 2.m, 44.müs.- IV- 1.m, 93.gzl. /4, 104.gzl. /4, 121.gzl. /5; biçer, 6.k. /16; kapar, 6.k. /16, 33.k. /5; görür, 8.k. /19, 155.gzl. /4; salât kılınır, 18.k. /5; urur, 21.k. /12, 1.mes. /38, 149.gzl. /3, 4.b; akar, 24.k. /3; satar, 30.k. /18, 102.gzl. /3; denmez -söylenmez, 37.k. /16, 3.gzl. /5; sanır, 15.kas. /11, 37.k. /22, 133.gzl. /1, 135.gzl. /3; tutar, 38.k. /15, 50.k. /33; görünmez, 39.k. /4, 41.k. /6, 7.müs.- II- 2.m, 27.müs.- IV- 3.m, 49.gzl. /4, 93.gzl. /5, 144.gzl. /5; okur, 43.k. /22, 6.nzm. /3, 31.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 90.gzl. /5; çekmez, 43.k. /25; sular, 47.k. /12; anılmaz, 56.k. /1, 37.müs.- I- 3.m; yâd etdirir, 64.k. /4; yaraşır, 70.k. /1; çıkmaz, 74.k. /2, 47.gzl. /6, 107.gzl. /1; girmez, 82.k. /1, 2.mes. /2; gösterir, 84.k. /2, 41.gzl. /3, 95.gzl. /1, 2, 3, 4, 138.gzl. /1, 152.gzl. /7, 161.gzl. /5, 162.gzl. /8; eser, 86.k. /2; benzedir, 8.nzm. /1; yutdurur, 8.nzm. /2; bulunmaz, 1.mes. /9, 45.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 136.gzl. /5, 138.gzl. /4, 2.müst. /2; terler, 2.mes. /4; çağırır, 2.mes. /5; öldürür, 2.mes. /14, 29.müs.- IV- 4.m; bırakmaz, 3.mes. /5; giyer, 3.mes. /6; gitmez, 1.mus.- III- 10.m, 94.gzl. /3, 107.gzl. /3; girer, 17.müs.-II- 1.m; anlanmaz, 17.müs.- III- 3.m; saymaz, 20.müs.- III- 2.m, 168.gzl. /1; salındırmaz, 20.müs.- III- 3.m; beğenmez, 20.müs.- V- 4.m; güler, 30.müs.- II- 4.m; döker, 32.müs.- II- 3.m; andırır, 36.müs.- I- 1.m; düşürür, 36.müs.- I- 3.m; bırakır, 41.müs.- III- 3.m; doyulmaz, 44.müs.- IV- 1.m; uyur, 3.gzl. /4; getirir, 5.gzl. /1, 149.gzl. /1; salar, 10.gzl. /3; birletür, 10.gzl. /4; tapar, 10.gzl. /5; geçmez, 14.gzl. /5; kokar, 16.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; saklar, 19.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 93.gzl. /7, 101.gzl. /4, 140.gzl. /8, 142.gzl. /5; kaçmaz, 19.gzl. /5, 111.gzl. /5; tutmaz, 20.gzl. /3; keser, 23.gzl. /4; bakmaz, 29.gzl. /3, 122.gzl. /6; kor, 32.gzl. /1, 2, 3, 4; sor, 33.gzl. /2, 5; sunmaz, 36.gzl. /7; hâmûş eylemez-ferâmûş eylemez, 47.gzl. /1 (nûş eylemez, 47.gzl. /2, 5; der-âgûş eylemez, 47.gzl. /3; mûş eylemez, 47.gzl. /4; zin-pûş eylemez, 47.gzl. /6; cûş eylemez, 47.gzl. /7; idrâk eylemez, 116.gzl. /3; fark eylemez, 163.gzl. /2), döndürür, 53.gzl. /5; varmaz, 53.gzl. /10; gönderir, 57.gzl. /5; yetişir 73.gzl. /2; ayırır, 90.gzl. /4; geçer, 93.gzl. /2, 139.gzl. /6; yakışmaz 93.gzl. /5; erişmez, 19.kas. /20; anmaz, 116.gzl. /4; titrer, 117.gzl. /3; artırır, 124.gzl. /3; gider, 136.gzl. /5; ayrılmaz, 137.gzl. /4; dokunmaz, 137.gzl. /7; gezmez, 137.gzl. /8; yakar, 141.gzl. /1; güldürür, 145.gzl. /11; kamaşır, 148.gzl. /2; denilir, 149.gzl. /2; bulunur, 151.gzl. /10; istemez, 153.gzl. /5; kurtulur, 155.gzl. /3; döyer, 155.gzl. /4; onulmaz, 161.gzl. /4; dinlemez, 162.gzl. /6; erer, 164.gzl. /4; açar, 10.rb. /3.m.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geniş zaman kipinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r / -Ir / Ar- Iz, -r / -Ir / Ar -Iz* biçiminde yapılır. Olumsuzu ise *-mAz-Iz*biçiminde yapılır.

Bir münâsibce refîk ile girersek kayığa
Şevk ile ***kullanırız*** gayri bizimdir eyyâm (9.kas. /20)

Alırız bir bir adûdan intikâm (2.mus.- VI- 7.m)

Murâdın ***anlarız*** ol gamzenin izʿânımız vardır
Belî söz ***bilmeziz*** ammâ biraz irfânımız vardır (26.gzl. /1)

Hep onun ile ***söyleşiriz*** râz-ı derûnu
Meclisde bizim duhter-i rez mahremimizdir (38.gzl. /3)

Bir dem tegâfül etmez isek bir ***dem eyleriz***
Izhâr-ı aşkı yâra ***hem etmez hem eyleriz*** (48.gzl. /1)

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde biz
Tâ subh olunca her gece ***ayş u dem eyleriz*** (48.gzl. /2)

Nâhidi kasd olunsa şikâr eylemek değil
Tanbûr-ı bezme zülfünü ***târ-ı bem eyleriz*** (48.gzl. /3)

Sûz-ı cigerle nevk-i hâdengin müzâb edüp
Gül-goncazâr-ı zahm-ı dile ***şeb-nem eyleriz*** (48.gzl. /5)

Bârîk-şefʿ nükteleri cemʿ edüp Nedîm
Nâzende şâhid-i sühana ***perçem eyleriz*** (48.gzl. /7)

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Baʿd-ezin ey duhter-i rez ***çekmeziz*** nâzın senin (69.gzl. /4)

Diğer örnekler: defʿ-i gam eyleriz, 48.gzl. /4; ham-ender-ham eyleriz, 48.gzl. /6.

2. Çokluk Kişi Çekimi:

İncelenen Nedim Divanı'nda geniş zamanın ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geniş zaman kipinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r / -Ir / Ar- lAr* biçiminde yapılır. Ancak incelen eserde geniş zaman kipinin üçüncü çokluk kişi çekiminde düzlük ve yuvarlaklık uyumunun dışınına çıkıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

Nice şâhid ki hırâm eylese râhında durup
İşve vü nâz u niyâz ile ***çekerler*** gerden (1.kas. /5)

Akıntı sanma tevfîk eyleyen zevrakları bunda
Kalırlar bir zamân hüsnün görenler vâlih ü şeydâ (41.kas. /5)

O bâğın her dırahtı mîve-dâr-ı izz ü devletdir
Atarlar taşı elbette dıraht-ı mîve-dâr üzre (80.k. /2)

Girye çâğı âşıkından tartılan dûd-ı siyâh
Ejdehâdır kim ***çıkarlar*** gök sarı bârân-ârâ (13.nzm. /2)

Ne hıtâyî var anda ne hâre
Söz ***satarlar*** varan harîdâra (2.mes. /3)

Yek nazrada her âfeti ***teshîr kılurlar*** (10.müs.- II- 2.m)
Erbâb-ı füsûn ü sihire ***âciz olurlar*** (10.müs.- II- 4.m)

İzâr u çeşmine sorsan henüz ***bilmezler***
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gâze âl midir (34.gzl. /4)

Dil gerd-i gamsız olma revâ mı ki Kaʿbenin
Ey hâce yılda bir ***süpürürler*** gubârını (162.gzl. /2)

Ekser şuʿârâ-yı asr ***kullanmazlar*** (6.rb. /3)

Diğer örnekler: âhû-bereler ederler, 1.kas. /64; (hıfz ederler, 10.kas. /13; yâd ederler, 13.kas. /4; kûhl ederler, 15.kas. /19; gedâ ederler, 15.kas. /23; zabt ederler, 18.kas. /25; nûr-efşânî ederler, 18.kas. /17); derler, 20.kas. /12, 5.müs.- V- 4.m; bilirler, 10.müs.- II- 1.m; alırlar, 10.müs.- II- 3.m; sanırlar, 31.gzl. /2.

2.1.1.5. Gelecek Zaman

-AcAk, -A ekiyle yapılan bir fiil kipidir. Dili sözlü veya yazılı olarak kullanan kişinin cümlesine konu olan eylemin aktarım esnasında niyet hâlinde olduğunu ve fiilin aktardığı eylemin gelecek zaman dilimi içinde gerçekleştirilmesinin planlandığını aktarmak için müracaat ettiği bir kiptir (2012, s. 8). Nedim Divanı'nda iki tip gelecek zaman kipi eki vardır. Biri -AcAk diğeri -A tipidir. Nedim Divanı'nda yer alan gelecek zaman kipi örnekleri:

1. Tip -AcAk:

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda gelecek zaman kipinin birinci tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-AcAk* biçiminde *eksiz* yapılır.

Bir iki miblağ-ı berş ile urup ***öldürecek***
Geldiler eylediler böyle cihânı sersâm (9.kas. /9)

Pek safâ ***kesb edecek*** tekye hele Hayr-âbâd
Cümle zevk ehli onun zümre-i dervîşânı (18.kas. /10)

Miyân hayâl gibi ince kâmeti mevzûn
Aceb ***nişânlayacak*** beyt-i intihâb olmuş (50.gzl. /3)

İncelenen Nedim Divanı'nda gelecek zamanın birinci tipi olan -AcAk ekiyle ilgili sadece üçüncü teklik kişi çekimiyle ilgili örnek bulunmuştur.

2. Tip -A:

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda gelecek zaman kipinin ikinci tip hâlinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-A* biçiminde *eksiz* yapılır.

N'ola hurşîde teşbîh eylesem zât-ı hümâyûnun
Ki onun da senin gibi cihânda yokdur akrânı (10.kas. /35)

Oldu murgân ile ezhâr-ı çemen hem-sohbet
Sahn-ı gülşende zuhûr etse ***n'ola*** vâveylâ (5.gzl. /3)

Gör ne dil-cûlar ne meh-rûlar ne âhûlar ***gele*** (17.müs.- II- 2.m)

İncelenen Nedim Divanı'nda gelecek zamanın ikinci tipi olan -A ekiyle ilgili sadece üçüncü teklik kişi çekimiyle ilgili örnek bulunmuştur.

2.1.2. Şekil Baskın Olan Fiil Çekimleri

Basit, gövde ve türemiş fiillere eklenen şekil ve kişi kavramlarıyla yapılan fiil çekimleridir. Kip anlamını aktaran yapı, sadece asıl fiil olduğu için kipin aktardığı anlam çözümlenebilir ve isimlendirilip sınıflandırılabilir bir özellik gösterir. Bu nedenle de bu grubu oluşturan kiplerde asıl fiile yüklenen anlamda baskın olan zaman değil şekil ve kişi kavramıdır (2012, s. 8).

2.1.2.1. Katılımlı Dilek Kipi

-sA eki ile kurulur; ancak, -sA eki, şart bildirdiği zaman kip oluşturmaz. Bu durumda, şartfiil ekidir ve şart-fiil öbeğini oluşturur. Bu kip, dil kullanıcısının aktardığı cümlenin anlamına kendisi veya bir başkası hakkında kuvvetli arzunun dua niteliğinde katılımını yüklemek amacıyla kurgulanmaktadır (2017, s. 91).

Nedim Divanı'nda yer alan Katılımlı istek kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda katılımlı dilek kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-sA-m* biçiminde yapılır.

Cemâl-i pâkin sâ'irden artuk görmek ister dil
Aceb mi cümlesinden sonra ***bûs etsem*** o dâmânı (10.kas. /26)

Budur âhir sözü her lahza Nedîmâ kulunu
nÂh ıyd olsa da ***öpsem*** yine ol dâmânı (18.kas. /43)

Sizde böyle müşk olur mu deyü hâkinden birâz
Âh ***göndersem*** sabâyile Hoten hâkânına (19.kas. /11)

Bana mirâs kalmışdır benimdir şiʿri Bâkînin
Aceb mi beytini tazmîn edüp hiç ***anmasam*** anı (21.kas. /22)

Nedendir anda böyle feyz-i cûdu mekremet ***bilsem***
Meger bânîsi sadr-ı pür-keremdir var ise onun (24.k. /4)

Varup ol derd-şinâs-ı dil ü cânı ***görsem*** (13.müs.- V- 1.m)
Hâk-i pâyine Nedîmâ yine yüzler ***sürsem*** (13.müs.- V- 2.m)
Gizlice ***arasam*** ağzın lebin ***emsem sorsam*** (13.müs.- V- 3.m)

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre bir ***baksam***
Sen açsan sîneni bâğ içre birkaç da enâr olsa (115.gzl. /5)

Diğer örnekler: ıtrâyı eylesem, 8.kas. /33; meşʿale-i rûşenin olsam, 81.gzl. /2; (gülşenin olsam, 81.gzl. /3; mahzenin olsam, 81.gzl. /4; senin olsam, 81.gzl. /5; pür-fenin olsam, 81.gzl. /6).

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda katılımlı dilek kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-sA-n* biçiminde yapılır.

Bâri ***dûş olsan*** yine bir aşka zîrâ kim senin
Nükhetin sûzişle hoşdur anber-i sârâ gibi (16.kas. /6)

Gâh ***düşsen*** firkate gâhî ümmîd-i vuslata
Dem-be-dem cûş eylese sînen hum-ı sahbâ gibi (16.kas. /7)

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre bir baksam
Sen ***açsan*** sîneni bâğ içre birkaç da enâr olsa (115.gzl. /5)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda katılımlı dilek kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-sA* biçiminde *eksiz* yapılır.

Şöyledir merdânegî zâtında kim hâb içre ger
Bir gece ***görse*** hayâlin Zâl-i çarhın gözleri (4.kas. /21)

Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yâkut-pâre-veş ahker (12.kas. /9)

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkin varılmak cennetin tâ yanına (19.kas. /12)

Gezilse sâhasında her taraf rûy-ı safâ zâhir
Nigâh olunsa her bir gûşesinde bin ferah mevcûd (19.k. /12)

Zihî nev-mesned-i şâhâne vü tarh-ı vezîrâne
Ki cârûb ***olsa lâyık*** hâki üzre şeh-per-i ankâ (50.k. /28)

Bir pâre havf-ı serdî-i bâzâr ***gelmese*** (9.müs.- VI- 4.3.m)
Lutf eylemek değil hat-ı ruhsâr ***gelmese*** (9.müs.- VI- 4.m)

Ey nüsha-i kemâl idi manzûme-i vücûd
Lafz-ı dil ***olsa*** maʿni-i irfâne ***âşinâ*** (1.gzl. /4)

Aşk ehli alup ***eylese şâyeste*** Nedîmâ
Eşʿârımı taʿvîz-i be-bâzû-yı mahabbet (11.gzl. /7)

Bir ***mutrıb olsa*** bana ki her harfi sînemi
Çâk eyleyüp zebân ***komasa*** el-amâna dek (57.gzl. /2)

Bir ***nağme olsa*** kâse-i tanbûra sığmayup
Mevc ***ursa*** kasr önündeki şâd-ı revâna dek (57.gzl. /3)

Diğer örnekler: sıhan olsa, 1.kas. /43; (derbân olsa, 4.k. /1; mültecâ-yı pâdişâhân-ı cihân olsa, 21.k. /3; lâyık olsa, 27.k. /5; çarhı reşkin-sâz-ı çarh-ı çârümîn olsa, 32.k. /6; perde-i dîbâ olsa, 38.k. /12; cârûb olsa-perde-i dîbâ olsa, 42.k. /9; sezâ olsa, 50.k. /2; çehâr olsa, 115.gzl. /6; pâk ü âbdâr olsa, 115.gzl. /7; enâr olsa, 115.gzl. /5; âşikâr olsa, 115.gzl. /3); lâyık kılsa, 26.kas. /10; güşâde etse, 53.gzl. /20; erişse, 115.gzl. /6; bulsa, 81.gzl. /3.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda katılımlı dilek kipinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü

uyumuna göre *-sA-k* biçiminde yapılır.

Biz de ***varsak mı*** efendim yanınız tenhâ mıdır (19.müs.- III- 4.m)

Açılsak biz de birkaç gonca-leblerle gül-istâna (38.müs.- I- 4.m)
Çeküp bir iki sâgar şîşe-i nâmûsu ***sındırsak*** (38.müs.- III- 1.m)
Dil-i serdin biraz uşşâka ***germ etsek ısındırsak*** (38.müs.- III- 2.m)
Seni ağyârdan bir iki gün ***alsak salındırsak*** (38.müs.- III- 3.m)
Ne var bir turfa ***satsak*** serv-i nâzım biz de yârâna (38.müs.- III- 4.m)

Cedvel-i sîmin hele ***görsek*** kemâl-i ziynetin (44.müs.- III- 3.m)

Göksu bir nâ-hoş havâ şimdi Çubuklu pek zihâm
Sevdigim tenhâca ***çekdirsek mi*** Saʿd-âbâda dek (58.gzl. / 4)

Tahassür hadden aşdı lâlenin seyriyle ***mest olsak***
Cemin defn etdiği şeş-hâne sâgar âşikâr olsa (115.gzl. /3)

İncelenen Nedim Divanı'nda katılımlı dilek kipiyle ilgili ikinci çokluk kişi ve üçüncü çokluk kişiyle çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

2.1.2.2. İstek Kipi

-A ekiyle yapılır. Sözlü veya yazılı dil kullanıcısı bu kipi kullandığında sözüne konu olan eylemin aktarım esnasında istek hâlinde olduğunu aktarmak için başvurduğu bir fiil kipidir (2017, s. 92).

Nedim Divanı'nda yer alan istek kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda istek kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-A-m, -mA-y- Am* biçiminde yapılır.

Yok mu bir handeye ***kurbânın olam*** cây meger
O kadar teng midir gonca-i nev-hîz-i dehen (1.kas. /19)

Yâ nice ***vasf etmeyem*** kim dergeh-i cûdunda ben
Olmuşumdur böyle bir lutf-ı amîmin mazharı (4.kas. /41)

Kalam bir böyle vakt-i sûdda ümmîd-i hâricle
Zer-i hâric gibi dâ'im tasavvurdan ziyân üzre (5.kas. /51)

Bu kerre şimdi belâ bunda hânesin bilmem
Ki azm edüp ***olam*** îfâ-yı nezre ***hâhişkâr*** (6.kas. /28)

Nice ***çıkam*** acabâ uhdesinden ol nezrin
Kalır mı âh benim gerdenimde yohsa bu bâr (6.kas. /31)

Görem ne vakt ki gerdişde çeşm-i gül-gûnun
Düşer hayâlime meclisde devr eden sâgar (12.kas. /24)

Hidîvâ her ne dem kim kilk ***alam*** vasfın içün deste
Düşer elbette bu beyt-i dil-ârâ yâda erzân (21.kas. /20)

Kurbânın olam geçdi boğaz seyri zamânı (26.müs.- III- 3.m)

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
Neş'e-i mey ***sayam*** endûhunu bîm-i asesin (68.gzl. /6)

Cân-şikârım nice ***bend olmayam*** ol kâfire kim
Gerdiş-i çeşm-i perî halka olur dâmında (126.gzl. /7)

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda istek kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-A-sIn* ünlü/ sesli ile biten fiillerde ise *-y- A-sIn* biçiminde yapılır.

Hiç selâmet ***yakasın*** görsün mü düşmen kim kodı
Kahrı bin ser-pençe her târ-ı girîbân üstüne (2.kas. /33)

Pâdişâhım ***olasın*** taht-ı saʿâdetde ***mukîm***
Olmaya haşre degin devletinin pâyânı (18.kas. /41)

Bu gûne sad şeb-i helvâya ***edesin teşrîf***
Hemîşe vefk-ı murâdınca devr ede devrân (30.kas. /14)

Ey gönül sahn-ı çemende leb-i deryâ faslın
Bir sanemle edegör kâm ***alasın*** dünyadan (72.k. /1)

Hem-vâre ***süresin*** zevk ile safâ (2.koş.- III- 2.m)

Neler çeker ramazân içre ıyde dek ***göresin***
Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek (60.gzl. /5)

Sen ki ***âgâz edesin*** gerdişe çün nûr-ı nigâh
Perde-i çeşm-i perî-zâde döner cilvegehin (64.gzl. /2)

Deheninden ki gönül eyledi bir bûse recâ
Sana lâyık mı ki yok deyü ***cevâb eyleyesin*** (97.gzl. /4)

Çekesin sîneye ol şûhu keş-â-keşler ile
Alasın bûsesin ammâ ki itâb-âlûde (118.gzl. /3)

Sen kim ***gelesin*** meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasısın gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i raʿnâ (2.müst. /2)

Diğer örnekler: alasın, 6.kas. /50; ihmâl edesin, 7.kas. /21; (azm edesin, 31.kas. /1; tek ü tâz edesin, 2.k. /18; tahsîl-i kâm edesin, 2.mus.- VI- 5.m); ser ü server olasın, 12.kas. /5; (ber-devâm olasın, 23.kas. /40; ber-kâm olasın, 25.kas. /19; ber-karâr olasın, 28.kas. /18, 2.koş.- V- 1.m); pâydâr olasın, 30.kas. /15; (mesrûr u handân olasın, 33.kas. /14; ser-efrâz olasın, 2.k. /20); nûş-ı mey-i nâb eyleyesin- refʿ-i hicâb eyleyesin, 97.gzl. /1; (zîver-i dâmân-ı nikâb eyleyesin, 97.gzl. /2; ser-germ-i itâb eyleyesin, 97.gzl. /3; hitâb eyleyesin, 97.gzl. /5); gülesin-açılasın, 97.gzl. /1.

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda istek kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-A* biçiminde *eksiz* yapılır.

Sâkiyâ pertevi câmından alırken hurşîd
Çeşmimiz ***târ ede*** lâyık mı şeb-i derd ü mihen (1.kas. /18)

Senin gibi harîdâr-ı metâʿ-ı maʿrifet varken
Kala kâlâ-yı nazmım dûş-ı dellâl-ı zebân üzre (5.kas. /50)

Nedîm benden elinden düşürmeyüp kalemi
Dola hesâb-ı tevârîh-i feth ile defter (12.kas. /56)

Yeni sâli edüp mesʿûd sana Hazret-i Feyyâz
Dahı sad sâle de ***erişdire*** zevk u meserretle (10.k. /13)

Hudâ ikisinin de ömr ü ikbâlin ***kıla efzûn***
Ki dest-i re'fet ü ihsanları eltâfa mecrâdır (23.k. /7)

Hurşîdi çü micmer ***ede sûzân*** (5.müs.-VIII- 2.m)
Bircis ***tuta*** yanınca dâmân (5.müs.- VIII- 3.m)
Hem ***kaldıra*** perde mâh-ı tâbân (5.müs.- VIII- 4.m)
Pâyende ola bu bezm ü nâdî (5.müs.- XI- 1.m)
Hidmetde ***dura*** sürûr u şâdî (5.müs.- XI- 2.m)

Bundan aʿlâ ***ola*** mı ***fevz ü felâh*** (2.mus.-I, II, III, IV, V, VI- 17.m)

Hat-âver olmaya mâdâm o hüsn-i pertev-sûz
Yanınca çok eyi gün dostu yâr olur peydâ (4.gzl. /3)

Kanı sabâ gibi bir dil-nevâz kim gâhî
Dil-i nizârımı kûy-ı nigâra ***vara göre*** (119.gzl. /2)

Giderse cân u dil hayretle cism-i nâ-tüvânımdan
Perî-zâd-ı hayâlin ***çıkmaya*** âyîne-dânımdan (106.gzl. /2)

Nigehin ***vakt ola*** zülf ü hat arasında Nedîm
Bürünüp şâl-ı siyâha ***yata*** semmûr üzre (114.gzl. /6)

Diğer örnekleri: der-kâr ola, 1.kas. /20, 1.kas. /47; (maʿmûr ola, 1.kas. /69; matlaʿ ola, 1.kas. /78; çâh-ı Bîjen ola, 1.kas. /80; mısrâʿ-ı ber-ceste-i ikbâl ola, 2.kas. /50; pâydâr ola, 3.kas. /75; hem-dûş ola, 4.kas. /53; muntazam ola, 5.kas. /54; pây-mâl-ı gubâr ola, 6.kas. /15; münkâd ola, 6.kas. /71; müsahhar-ı kilkin ola, 6.kas. /72; mâl-â-mâl ola, 7.kas. /24; tamâm ola, 9.kas. /11; gün ola, 9.kas. /14; ıyd ola -fasl-ı bahâr ola, 9.kas. /18; râm ola 9.kas. /42; mesʿûd ola, 11.kas. /1, 19.k. /15; tâbân ola,

11.kas. /4; berter ola, 12.kas. /54; hem-sâye vü hem-pâye ola, 13.kas. /14; fahur ola, 14.kas. /46; aʿyâd ola, 14.kas. /47; bedr-i tamâm ola, 16.kas. /15; ıkd-ı lü'lü-i lâlâ gibi ola, 16.kas. /50; mâye-i ikbâl ola, 16.kas. /54; künc-i endûh ola, 18.kas. /42; zâhir ola, 20.kas. /29; şeker-feşân ola, 22.kas. /19; ham ola, 23.kas. /2; şeb-nem ola, 23.kas. /18; naʿam ola, 23.kas. /38; feyz ola, 23.kas. /39; celâl ü câh ola, 23.kas. /40; bî-misl ü müdâni ola, 25.kas. /20; sadr-ı cihândârın ola, 26.kas. /12; husûsâ ola, 27.kas. /5; feyz-resân ola, 30.kas. /10; pâyân ola, 30.kas. /13; müşerref ola, 31.kas. /2; gül-gonca-i sîr-âb ola, 31.kas. /4; mâye-i ikbâl ola, 31.kas. /5; muhakkar ola, 31.kas. /17; müzeyyen ola, 37.kas. /17; gûy ola, 2.k. /18; kadr ola- nevrûz ola, 2.k. /21; zam ola, 4.k. /11; pey-rev ola, 4.k. /15; tek ola, 6.k. /21; âvîze ola, 6.k. /26; rûz-efzun ola, 7.k. /20; mübârek ola, 10.k. /15; handân ola, 11.k. /14; dâ'im ola, 17.k. /10, 24.k. /7; hemân ola, 25.k. /1; ser-levha-pîrâ ola, 25.k. /6; enbâz ola, 33.k. /17; nîş-i akreb-i Ehvâz ola, 33.k. /18; makrûn-ı envâʿ-ı inâyât-ı Hudâ zâtı ola, 38.k. /20; evrâd ola, 40.k. /9; inşâ ola, 47.k. /16; ferah-efzâ ola, 50.k. /26; sâdır ola, 57.k. /14; bîrûn ola, 58.k. /8; aʿdânın ola, 60.k. /8; şâd ola, 2.mes. /16; ber-hurdâr-ı ömr-i câvidân ola, 2.mus.- II- 14.m; mesrûr ola, 2.mus.- III- 1.m; kûr ola, 2.mus.- III- 2.m; meşhûr ola, 2.mus.- III- 4.m; dûr ola, 2.mus.- III- 6.m; husrev ü Fağfûr ola, 2.mus.-III- 8.m; zûr-â-zûr ola, 2.mus.- III- 10.m; kadr ü berât-ı sûr ola, 2.mus.- III- 12.m; mağbût-ı nahl-i Tûr ola, 2.mus.- III- 14.m; mezkûr ola, 2.mus.- III- 16.m; müsterih ola, 2.mus.- V-11.m; bâ-hayf ola, 8.müs.- V- 3.m; saʿd ola, 12.müs.-I, II, III- 2, 4.m; efzûn ola, 2.koş.- III- 4.m; şâd ola, 5.gzl. /5; genc ola, 6.gzl. /4; hâk ola, 16.gzl. /5; râh ola, 55.gzl. /3; matlaʿ-ı mihr ola, 68.gzl. /7; cânâne vü peymâne ola, 77.gzl. /6; sîh-i kebâb-ı laht-ı dil ola, 83.gzl. /4; germ-sâz-ı nağme-i tahsîn ola, 123.gzl. /5; vâfî ola, 126.gzl. /8; beğ ola, 127.gzl. /5; hidmetkâr ola, 5.b; bezm-i şehenşâha ferah-engîz ola, 7.b; şevk-efrûz-ı tabʿ-ı pâdişâh ola, 17.b); bulmaya, 1.kas. /38, 64.gzl. /1; tuta, 1.kas. /39, 53.gzl. /21; geçire, 1.kas. /75; mahfûz eyleye, 1.kas. /79; (düstûr eyleye, 8.kas. /17; kasd eyleye, 5.kas. /36; müsahhar eyleye, 8.kas. /50; neşât-ı makdemi eyleye, 16.kas. /53; dâ'im ü sâbit eyleye, 20.kas. /29-30; şeref-yâb eyleye, 29.kas. /16; kurbân eyleye, 30.kas. /12; düstûr eyleye, 38.kas. /13; efzûn eyleye, 1.k. /18; müdâm eyleye, 1.k. /19; azm eyleye, 9.k. /2; mezîd eyleye, 13.k. /3; mahfûz eyleye, 26.k. /9; tevfîk eyleye, 32.k. /18; hem-vâre eyleye-emîn eyleye, 32.k. /19; müzdâd eyleye, 35.k. /5; mansûr eyleye, 36.k. /1; mübârek eyleye, 40.k. /9; merbût-ı yevm-i âhiret eyleye, 2.mus.- IV- 12.m; tazmin eyleye, 69.gzl. /2); bile, 2.kas. /36, 8.müs.- I-1.m, 8.müs.- II- 5.m, 8.müs.- III- 5.m, 8.müs.- IV- 5.m; çeke, 2.kas. /49; vazʿ ede, 5.kas. /4; (bend ede, 5.kas. /5; hıfz ede, 5.kas. /43; âzâr ede, 6.kas. /66; güzâr ede, 6.kas. /69; istikmâl ede, 7.kas. /25; lebrîz-i revnak ede, 8.kas. /48; efzûn ede, 9.kas. /42, 22.k. /8, 20.kas. /1, 58.k. /7, 2.mus.-VI- 9.m; fahr ede, 10.kas. /30; üftâde ede, 15.kas. /38; ârâm ede, 16.kas. /14; ıyd ede, 22.kas. /19; arz ede, 23.kas. /37; felek pey-

rev-i mâh-ı teşrîn ede, 26.kas. /11; kurbân ede, 29.kas. /6; devrân ede, 30.kas. /14; dâ'im ede, 37.kas. /18; muvaffak ede, 38.kas. /12; mübârek ede, 38.kas. /41; sarf ede, 1.k. /6; karîrü'l-ayn ede, 3.k. /7; muvafık ede, 6.k. /28; müstesnâ ede, 8.k. /11; dâ'im ede, 10.k. /12; kesb-i izz-i nâ-mahdûd ede, 19.k. /10; tezyîn ede, 36.k. /2; sudûr ede, 37.k. /17; maʿmûr ede, 38.k. /20; hall ede, 39.k. /17; kabûl ede, 46.k. /17; isti'fâ ede, 47.k. /21; mahfûz ede, 50.k. /38; füzûn ede, 54.k. /7; hıfz ede, 61.k. /4; zevk ede, 2.nzm. /2; çâkerlik ede, 1.mus.- IV- 13.m; ömr ü devletin ede, 2.mus.- II- 11.m; dil-şâd ede, 2.mus.- V- 1.m; âbâd ede, 2.mus.- V- 2.m; adl ü dâd ede, 2.mus.- V- 4.m; âzâd ede, 2.mus.- V- 6.m; ber-bâd ede, 2.mus.- V- 8.m; imdâd ede, 2.mus.- V- 10.m; feryâd ede, 2.mus.- V- 12.m; muʿtâd ede, 2.mus.- V- 14.m; yâd ede, 2.mus.- V- 16.m; hayf ede, 9.müs.- VIII- 1.m; müşerref ede, 33.müs.- V- 2.m; pür-şûr ede, 68.gzl. /5); âzâr olmaya, 6.kas. /54; (mukayyed olmaya, 6.kas. /66; pâyânı olmaya, 18.kas. /41; fek olmaya, 6.k. /29; vîrân olmaya, 47.k. /14; dâğ-ı lâle müşgîn olmaya, 140.gzl. /1; rengîn olmaya, 140.gzl. /2, 7; tarh-endâz-ı sad-çîn olmaya, 140.gzl. /3; gedâ-yı hâne-i zîn olmaya, 140.gzl. /4; fânûs-ı bilûrîn olmaya, 140.gzl. /5; yâsemen-çîn olmaya, 140.gzl. /6; reşk-i Deylem ü Çin olmaya, 140.gzl. /8); kala, 6.kas. /65, 33.kas. /14, 47.k. /15; pür-zîb ü zîver kıla, 8.kas. /49; (sîr-âb kıla, 9.kas. /12; muʿlem kıla, 23.kas. /9; pür-nûr kıla, 31.kas. /6; efzun kıla, 32.kas. /11; 45.k. /9; cârî kıla, 14.k. /12; makrûn-ı saʿâdet kıla, 19.k. /14; füzûn kıla, 22.k. /9; ziyâd kıla, 2.mes. /16), geçe, 9.kas. /43; dola, 11.kas. /4, 2.koş.- I- 2.m; bula, 11.kas. /4, 30.kas. /15, 31.kas. /2, 2.koş.- IV- 4.m, 1.b; kana, 15.kas. /27; vere, 15.kas. /39; görmeye, 33.kas. /13, 3.k. /7, 64.gzl. /1; eksik etmeye, 1.k. /17; ala, 2.k. /20; mesdûd kılmaya, 19.k. /13; yaza, 39.k. /17; seve, 8.nzm. /2; erişe, 3.mes. /10; sulh u salâh oluna, 2.mus.-I, II, III, IV, V, VI- 18.m; okuna, 33.müs.- V- 3.m; akmaya, 36.müs.- I, II, III-2, 4.m; ura, 16.gzl. /1; vermeye, 77.gzl. /6; yaka, 83.gzl. /5; göre, 119.gzl. /5; açıla, 136.gzl. /1; geçmeye, 139.gzl. /3; dura, 148.gzl. /2; anmaya, 162.gzl. /5.

İncelenen Nedim Divanı'nda istek kipiyle ilgili birinci ve ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda istek kipinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-A-lAr* biçiminde yapılır.

İlâhî ***olalar*** iclâl ü izz ü câh ile ***dâ'im***
Şehenşâh-ı cihân sultân-ı zî-şân âsaf-ı devrân (21.k. /13)

Sâye-i cûdunda âlem ***diyeler*** Râzî gibi (6.müs.- VI- 5.m)

2.1.2.3. Emir Kipi

Fiilin yükleneceği kişi kavramına göre değişken olan eklerle kurulan fiil kipidir. Dili sözlü veya yazılı olarak aktaranın sözüne konu olan fiilin gerçekleştirmesi için özneyi harekete geçirmek için takındığı tavrı göstermek amacıyla başvurduğu bir fiil kipidir. Birinci teklik çekim -AyIm, ikinci teklik çekimi eksiz, üçüncü teklik çekimi -sIn, birinci çokluk çekimi -AlIm, ikinci çokluk çekimi -In / -InIz, üçüncü çokluk çekimi -sInlAr ekleri ile yapılmaktadır (2017, s. 93). Emir kipi diğer fiil çekimleri gibi ek ile gösterilmez eksizdir asıl fiile gelen kişi ekiyle karşılanır.

Nedim Divanı'nda yer alan emir kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre –(y) AyIm emir kipinin olumsuz çekiminde ise *-mA- y -AyIm* biçiminde yapılır.

Bu sözde lîk efendim kalem yalan söyler
Ben ***eyleyeyim*** onun bâri kizbini ***izhâr*** (6.kas. /67)

Varayım hâk-ı tarab-nâkine yüzler süreyim
Bir gün olsun ***alayım*** bâri felekden bir ***kâm*** (9.kas. /16)

Göreyim şöyle kef-i cûdunu kim ebr-i bahâr
Ana yüz şerm ile deryûze-i bârâna gelir (14.kas. /45)

Âsafâ bu kilki çok ***söyletmeyim*** zîrâ onun
Gâlibâ maksûdı çarh-ı dûn ile gavgâ gibi (16.kas. /47)

Lutfun ne gûne **vasfedeyim** ben ne ***söyleyim***
Bilmem nice ***edâ edeyim*** şükr ü niʿmetin (1.k. /3)

Nigîn-i laʿlini ***yâd etmeyim*** âlemde nâm olsun (4.müs.- I- 2.m)

Kim vasfını ne ben ***diyeyim*** hod ne sen işit
Ammâ biraz vefâcığı nâkıs şurası var (25.gzl. /4)

Hüsnünü ***seyreyleyim*** de gördüğüm yer ol gülü
Gül-sitân olmazsa hammâm olsa da mâniʿ değil (74.gzl. /3)

Ben mi ***sâki olayım*** bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen (101.gzl. /4)

Beni öldür beni kim şuʿlede pervâne-sıfat
Nice bir ***ditreyeyim*** kabza-i sâtûr üzre (114.gzl. /2)

Diğer örnekler: neyleyim, 3.kas. /63, 19.kas. /49, 8.k. /15, 47.k. /20, 35.müs.- III- 1.m, 9.gzl. /5, 42.gzl. /7, 74.gzl. /4, 140.gzl. /3, 145.gzl. /2; tarh edeyim, 5.kas. /10, 19.kas. /46; (istişmâm edeyim, 9.kas. /17; tezyîn edeyim, 66.k. /2; teşbîh edeyim, 83.k. /1; âh edeyim, 8.müs.- III- 4.m; hurd edeyim, 119.gzl. /5); söyleyim, 5.kas. /44, 1.mes. /8, 15, 3.mes. /9; îsâr eyleyim, 6.kas. /27; âsâyiş eyleyim, 7.kas. /7; (sabr eyleyim, 9.kas. /14; nûş eyleyeyim, 9.kas. /17; bî-kusûr eyleyeyim, 9.kas. /19; ferş eyleyeyim, 9.kas. /21; ârâm eyleyeyim, 9.kas. /22; nümâyân eyleyim, 16.kas. /46; vasf eyleyim, 1.k. /2; fikr eyleyim, 1.mes. /8; fedâ eyleyim, 1.mes. /10; mekri eyleyim, 7.müs.- IV- 3.m); tutayım, 9.kas. /15; zevkini eylemeyim, 9.kas. /18; gideyim, 9.kas. /19; şîrîn-kâm olayım, 9.kas. /23; (kurbân olayım, 80.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 1.müst. /3; derd olayım, 98.gzl. /3); saklayım, 16.kas. /50; diyeyim, 3.mes. /9; göreyim, 35.müs.- II- 1.m; durayım, 35.müs.- II- 2.m; süreyim, 35.müs.- II- 3.m; alayım, 1.koş.- I- 4.m; besleyeyim, 98.gzl. /4; saklayayım, 151.gzl. /5.

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin ikinci teklik kişi çekimi diğer fiil çekimlerinden farklı olarak ***eksiz*** biçimde yapılır.

Yeter ey hâme verdin tâb u fer nazmınla âfâka
Duʿâ gevherlerin ***diz*** gayri ***var*** silk-i beyân üzre (5.kas. /53)

Nizâm-ı mülk değil ***bak*** hele Melikşâhın
Derinde oldu mu peydâ bu rütbe hayl ü haşem (23.kas. /14)

Bu istiʿdâd-ı zâtî kim senin vardır nihâdında
Okut İskenderi evvel elifden ***ibtidâ eyle*** (5.k. /2)

Şu havz-ı pâke ***bak*** da sîne-i yârı ***getir*** yâda
Şu nahli ***gör*** de bârî n'iydügün ***bil*** kâmet-i bâlâ (8.k. /14)

Gamzen gibi âşık-küş-i ayyâr-ı cihân yok
Rahm etme yine nâle-i efgânımı ***görme*** (11.nzm. /2)

Bak bu beyt-i pâke de ***var*** bâri şiʿr ***öğren*** Nedîm (3.mus.- VII- 4.m)
Ayrılma bu bâbdan ***ayak bas*** (5.müs.-XII- 3.m)

Çünki tîr-i hecr ile oldun zahmnâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı kemân lâzım sana (6.gzl. /7)

Yürüt peymâneyi cânlar ***bağışla*** sen de ey sâki
Ki mutrıb râhatü'l-ervâh ile devr-i revân tutmuş (52.gzl. /3)

Zülf-i dil-berde sabâ ***yokla*** Nedîm-i zârı
Görünür mü aceb ol nergis-i fettâna göre (120.gzl. /5)

Uçurma kendini ey kebk-i bü'l-aceb-reftâr
O serv-i nâza düşer ihtizâz-ı raʿnây (164.gzl. /3)

Diğer örnekler: sanma, 1.kas. /45, 2.kas. /18, 26, 3.kas. /50, 37.kas. /2, 41.kas. /5, 19.gzl. /8, 61.gzl. / 2, 4, 106.gzl. /7; koy, 1.kas. /70, 3.kas. /69, 26.gzl. /4, 39.gzl. /6; aç, 1.kas. /71, 3.kas. /72, 13.kas. /39, 16.kas. /52, 75.gzl. /2; bağla, 1.kas. /71; süzme, 2.kas. /17; urma, 2.kas. /17, 6.kas. /19, 98.gzl. /5; nisâr et, 2.kas. /48; (seyr et, 3.kas. /52, 37.kas. /2, 37.kas. /4, 17.müs.-II- 1.m, 21.müs.- I- 1.m, 21.müs.- III- 3.m, 30.müs.- III- 3.m, 7.gzl. /5, 94.gzl. /4, 137.gzl. /1, 6; insâf et, 5.kas. /48, 63.k. /1, 71.gzl. /2; lutf et, 5.kas. /52, 18.müs.- I- 3.m 24.müs.- II- 3.m, 72.gzl. /6, 117.gzl. /4; himâyet et, 6.kas. /63; bâz et, 17.kas. /2; karîn et, 21.kas. /14, 1.mus.- V- 14.m; dâim et, 21kas. /28; ihsân et, 27.kas. /15; ziyâd et, 1.mus.- V- 16.m; sabr et, 17.müs.- II- 3.m; kâmkâr et, 24.müs.- III- 3.m; defʿ-i humâr et, 26.müs.- IV- 1.m; geşt ü güzâr et, 26.müs.- IV- 2.m; karâr et, 26.müs.- IV- 3.m; lutf u ihsân et, 43.müs.- III- 3.m; rahm et, 26.gzl. /4; germ et, 39.gzl. / 3; nigâh et, 45.gzl. /4, 135.gzl. /1; arzet, 45.gzl. /7; bend et, 68.gzl. /1; fikr et, 71.gzl. /3; güşâd et, 75.gzl. /2; âgâz et, 75.gzl. /4; gerdişler et, 104.gzl. /3; nerm et, 117.gzl. /8; taʿlîk et, 124.gzl. /2; terket, 133.gzl. /6); koyma, 3.kas. /66, 158.gzl. /5; yürü, 3.kas. /72, 12.kas. /51, 79.gzl. /2, 101.gzl. /6, 64.k. /2, 40.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m; ihbâr kıl, 6.kas. /17; (avf kıl, 9.kas. /40; icrâ kıl, 10.kas. /63, birun kıl, 16.kas. /11; ter kıl, 17.kas. /2; gûş kıl, 19.kas. /15; safâ kıl,

19.kas. /75; kerem kıl, 5.k. /5, 43.müs.- III- 3.m; temâşâ kıl, 37.k. /24, 18.müs.- III- 3.m, 137.gzl. /1; nazar kıl, 63.k. /1, 78.gzl. /3; cüst ü cû kıl, 13.nzm. /3; himâyet kıl- re'fet kıl, 2.mes. /11; lutf u ihsan kıl, 37.müs.-III-3.m; mürüvvet kıl, 38.müs.-IV-4.m; ârâyiş-i sûk-ı kemâl kıl, 6.gzl. /9; teşbîh kıl, 53.gzl. /14; seyr kıl, 132.gzl. /6; hazer kıl, 144.gzl. /5; âvîze kıl, 151.gzl. /12); su'âl etme, 6.kas. /19; (tasdîʿ etme, 21.kas. /26; arz-ı merâm etme, 1.k./10; telef etme, 9.müs.- VII- 5.m; iʿtizâr etme, 24.müs.- V- 3.m; azm-i çemenzâr etme, 26.müs.- V- 2.m; dirîğ etme, 37.müs.- III- 3.m, 111.gzl. /3; tehâlük etme, 3.gzl. /2, zann etme, 3.gzl. /5, 14.gzl. /1, 106.gzl. /5, 8.rb. /1.m; mekr etme, 77.gzl. /2; ziyân etme, 125.gzl. /5; nezzâre etme, 131.gzl. /3; ser- mest ü harâb etme, 159.gzl. /5); unutma, 6.kas. /62, 27.kas. /14, 24.müs.- II- 3.m, 117.gzl. /4; gel, 7.kas. /16, 16.kas. /12, 17.kas. /1, 18.kas. /6, 21.kas. /4, 37.kas. /2, 24.k. /8, 56.k. /4, 63.k. /1, 73.k. / 2, 9.nzm. / 1, 2, 1.mes. /12, 13, 14, 18.müs.- I- 1.m, 18.müs.- I- 4.m, 21.müs.- I- 1.m, 21.müs.- IV- 2.m, 25.müs.- III- 3.m, 26.müs.- IV- 2.m, 28.müs.- II- 1, 2, 3.m, 30.müs.- III- 3.m, 34.müs.- I- 1.m, 35.müs.- I- 1.m, 37.müs.- I, II, III, IV- 2, 4.m, 38.müs.- IV- 4.m, 40.müs.- I- 1.m, 26.gzl. /3, 53.gzl. /6, 72.gzl. / 6, 75.gzl. / 1, 2, 3, 4, 5, 77.gzl. /4, 79.gzl. /1, 5, 86.gzl. /1, 89.gzl. /3, 105.gzl. /6, 125.gzl. /5, 157.gzl. /1, 2.müst. /2, 3.b; çek, 7.kas. /23, 6.k. /13, 30, 26.müs.- IV- 1.m, 74.gzl. /7, 151.gzl. /3, 8.b; germ-tâz olma, 7.kas. /23; (hâmûş olma, 16.kas. /1; dûr olma, 17.kas. /7; mağrûr olma, 8.nzm. /2, 158.gzl. /3; bigâne olma, 38.müs.- II- 4.m; meâʿyib-i nâs olma, 7.gzl. /4; mukayyed olma, 121.gzl. /7; derd olma, 131.gzl. /2; germ-ülfet olma, 144.gzl. /5; teng olma, 158.gzl. /8; gerd-i gamsız olma, 162.gzl. /2); meded kılma, 7.kas. /23; (ihtilât kılma, 54.gzl. /7); sorma, 10.kas. /56, 85.k. /1, 87.k. /1, 3.gzl. /5; ser-efrâz eyle, 10.kas. /64; (sabr eyle, 14.kas. /6, 2.müst. /3; âmâde eyle, 15.kas. /37; terennüm eyle, 17.kas. /4; şîrin eyle, 18.kas. /6; terahhum eyle, 21.kas. /12; lutf u mürüvvet eyle, 22.kas. /6; bâlâter eyle, 27.kas. /14; seyr eyle, 1.k. /16, 5.k. /12, 18.müs.- III- 2.m, 71.gzl. /2, 99.gzl. /5; mesrûr u handân eyle, 3.k. /13; tarh-ı müddeʿâ eyle, 5.k. /1; bî-dest ü pâ eyle, 5.k. /3; zevk u safâ eyle, 5.k. /4; vakf-ı şâbâş u senâ eyle, 5.k. /5; cüdâ eyle, 5.k. /6; dütâ eyle, 5.k. /7; bî-sadâ eyle, 5.k. /8, 16; rû-nümâ eyle, 5.k. /9; âvîze-i tâk-ı semâ eyle, 5.k. /10; çeşm-i cânın rûşenâ eyle, 5.k. /11; eşkeste-pâ eyle, 5.k. /12; mâye-i hüsn ü bahâ eyle, 5.k./13; taʿvîz-i bâzû-yı ulâ eyle, 5.k. /14; salâ eyle, 5.k. /15; neşv ü nemâ eyle, 5.k. /17; duʿâ eyle, 5.k. /18; müjdeler eyle, 66.k. /1; şitâb eyle, 1.mes. /2; gark-ı nûr eyle, 1.mes. /12; emîn eyle, 1.mes. /64; bahâr eyle, 1.mes. /65; ser-nigûn eyle, 3.mes. /8; bî- nûr eyle, 1.mus.- V- 8.m; ziyâd eyle, 1.mus.- V- 12.m; te'mîn eyle, 1.mus.- V- 17.m; temâşâ eyle, 7.müs.- IV- 3.m; terk eyle, 9.müs.- V- 3.m; sen eyle, 11.müs.- I- 1.m; nazar eyle, 21.müs.- V- 3.m; üşâd eyle, 22.müs.- IV- 3.m; safâ eyle, 25.müs.- III- 1.m; lutf eyle, 38.müs.- II- 4.m, 76.gzl. /9, 79.gzl. /5, 98.gzl. /1; mizâc-ı inbisât eyle, 54.gzl. /2; ihtiyâr eyle, 54.gzl. /7; harâb eyle, 68.gzl. /6; şüst ü şû eyle, 138.gzl. /4;

ârâm eyle, 157.gzl. /1; pest eyle, 75.gzl. /5; tahta-i meşk-i siyeh-mestî-i nâz eyle, 124.gzl. /2); göster, 12.kas. /51; söyle 16.kas. /1, 13, 11.müs.- III- 3.m, 28.gzl. /5, 34.gzl. /9, 41.gzl. /5, 55.gzl. /6, 80.gzl. /2, 89.gzl. /4; nümâyan ol, 17.kas. /3; (sûz-bahş ol, 17.kas. /32; muʿammer ol, 17.kas. /34; mübârek ol, 22.kas. /3; şâd ol, 22.müs.-I, II, III, IV, V- 2, 4.m, 162.gzl. /8; dâ'im ol, 6.müs.- VI- 1.m, hem-dûş ol; 6.müs.- VI- 2.m, 78.gzl. /6; pür-cefâ ol, 7.müs.- V- 2.m; haberdâr ol, 77.gzl. /1; bîmâr ol, 77.gzl. /1, 7; ciğer-hâr ol, 77.gzl. /2; âşık-ı zâr ol, 77.gzl. /3; kadehkâr ol, 77.gzl. /4; vâr ol, 77.gzl. /5; nigûnsâr ol, 77.gzl. /6; nemed-pûş ol, 78.gzl. /2; medhûş ol, 78.gzl. /3; hâmûş ol, 78.gzl. /1; mihmânım ol- cânım ol, 86.gzl. /1; süvâr ol, 104.gzl. /3; cûyâ-yı kerem ol, 108.gzl. /3); açıl, 17.kas. /4, 11.müs.- I, II, III, IV, V- 5.m, 22.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m, 30.müs.- III- 3.m, 111.gzl. /2, 140.gzl. /6; dur, 17.kas. /31, 1.mes. /8, 6.müs.- I- 1, 2, 3, 4, 5.m, 6.müs.- II-5.m, 6.müs.- III- 5.m, 6.müs.- IV- 5.m, 6.müs.- V- 5.m, 6.müs.- VI- 5.m; al, 18.kas. /5, 5.k. / 6, 8, 31.müs.- II- 1.m, 26.gzl. /3, 57.gzl. /6, 125.gzl. /5; getir, 18.kas. /7; gör, 18.kas. /20, 21.kas. /14, 37.k. /28, 73.k. /1, 2, 8.nzm. /2, 17.müs.- II- 2.m, 18.müs.- I- 2.m, 18.müs.- I- 4.m, 18.müs.- II- 3.m, 18.müs.- II- 4.m, 18.müs.- III- 1.m, 18.müs.- III, IV- 4.m, 19.müs.- I- 2.m, 25.müs.- III- 3.m, 37.müs.- I, II, III, IV- 2, 4.m, 3.gzl. /1, 3.gzl. /12, 42.gzl. /8, 59.gzl. /1, 68.gzl. /1, 75.gzl. /2, 92.gzl. /5, 94.gzl. /5, 117.gzl. /6, 121.gzl. /7, 131.gzl. / 1, 137.gzl. /1, 10, 3.b; emrin buyur, 8.kas. /47; (lutfunla buyur, 10.kas. /64; izz ü saʿâdet buyur, 18.kas. /42, 43.müs.- III- 3.m; şehenşâhâ buyur, 19.kas. /73; ferman buyur, 31.müs.-I, II, III, IV- 2, 4.m); işit, 19.kas. /15, 6.k. /30, 1.mes. /8; otur, 19.kas. /76; gelme, 23.kas. /22; bulma, 27.kas. /15, 1.rb. /3; bak, 37.kas. /4, 5.k. /18, 37.k. /24, 63.k. /1, 17.müs.- IV- 3.m, 18.müs.- III- 2.m, 19.müs.- I- 1.m, 19.müs.- II- 3.m, 3.gzl. /1, 78.gzl. /2, 116.gzl. /1, 129.gzl. /3, 131.gzl. /3, 16.b; zann eyleme, 37.kas. /8; (hiffet eyleme, 9.müs.- V- 2.m; nâz eyleme, 18.müs.- I- 1.m; âğâz eyleme, 18.müs.- I- 3.m; hergîz nigâh eyleme, 54.gzl. /2, inkâr eyleme, 115.gzl. /4); kulak tut, 3.k. /2, 1.mes. /15; anla, 8.k. /9; iç, 56.k. /4, 77.gzl. /2; var, 73.k. / 1, 21.müs.- III- 3.m, 101.gzl. /6; görme, 85.k. /1, 11.nzm. /1; verme, 8.nzm. /2; sun, 1.mes. /8, 55.gzl. /2, 136.gzl. /3, 159.gzl. /1, 5; kes, 3.mes. /8, 77.gzl. /2; sürme, 1.mus.- III- 7.m; sakla, 1.mus.- V- 7.m; ko, 9.müs.- V- 1, 2, 3, 4.m, 28.müs.- I- 3.m; söylen, 9.müs.- VIII- 5.m; aldatma, 17.müs.- V- 1.m; çık, 18.müs.- I- 2.m, 21.müs.- V- 3.m, 23.müs.- IV- 1.m, 25.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m, 79.gzl. /2; gül, 22.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m; dolaş, 23.müs.- IV- 1.m; bozma, 23.müs.- IV- 2.m; basma, 23.müs.- IV- 4.m, 35.müs.- I- 3.m; salın, 25.müs.- III- 2.m, 28.müs.- I- 1.m; çıkma, 26.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4. m; yatma, 26.müs.- II- 3.m; ver, 28.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m, 2.müst. /4; dök, 28.müs.- I- 3.m; kaplat, 28.müs.- III- 2.m; dinle, 30.müs.- III- 3.m, 130.gzl. /5; çıkar, 31.müs.- II- 2.m; bağışla, 31.müs.- II- 3.m, 126.gzl. /11; açma, 32.müs.- IV- 1.m; kaçma, 34.müs.-I- 1.m; sakın, 34.müs.- II- 4.m, 6.gzl. /4, 55.gzl. /5; bil, 3.gzl.

/6; düşürme, 4.gzl. /5; sev, 6.gzl. /4; sıkılma -bezme, 26.gzl. /7; sor, 33.gzl. /1, 2, 3, 4, 5; alma, 40.gzl. /4, 76.gzl. /9; tut, 65.gzl. /3, 162.gzl. /1; yetiş, 72.gzl. /6; yokla, 75.gzl. /2; içme, 76.gzl. /4; öldür, 77.gzl. /2, 89.gzl. /3; öldürme, 80.gzl. /2; gir, 86.gzl. /1; emdir, 136.gzl. /3; çekme, 151.gzl. /3, 5.rb. /1.m; geçme, 157.gzl. /1; aldanma, 161.gzl. /1; say, 162.gzl. /1; götür, 162.gzl. /3; tutma, 5.rb. / 2.m; yar, 3.b.

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-sUn, -sIn* biçiminde yapılır. İncelen eserde emir kipinin üçüncü teklik kişi çekiminde düzlük ve yuvarlaklık uyumunun dışınına çıkıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

Darbe-i nîze vü küpâline tâkat güçdür
Hod başı kaydını ***görsün*** gözün ***açsın*** cevşen (1.kas. /44)

Hiç selâmet yakasın ***görsün mü*** düşmen kim kodı
Kahrı bin ser-pençe her târ-ı girîbân üstüne (2.kas. / 33)

Vezîr-i aʿzamın Allah ***kılsın mazhar-ı te'yîd***
Elinden düşmen ***etsin*** dâimâ ***feryâd u efgânlar*** (4.k. / 10)

Ne vech sudûr eyler efendim şimdi fermânın
Derinden dûr olup *kılsın mı* benden ***râh-peymâyî*** (8.kas. / 46)

Hiç ne mümkindir efendim onu vasf etmek kulun
Top-ı meh ***düşsün mü*** bir mûrun ham-ı çevgânına (19.kas. / 43)

Olup bânisi dâ'im mesned-i iclâle ziynet-bahş
Görünsün tabʿ-ı pâkinde hezâran şevk her demde (39.k. /18)

Nice ***artırmasın*** bu kasr-ı vâlâ âdemin ömrün
Ki bâʿisdir onun bünyâdına ol nutk-ı rûh-efzâ (38.k. /10)

Gerd-i âlâm u gamım sâha-i arşa ***konsun*** (8.müs.- III- 2.m)
Şemʿ-i meh-tâb dem-i tâb-ı dilimden ***sönsün*** (8.müs.- III- 3.m)
Sîneden derd ile bir âh edeyim kim ***dönsün*** (8.müs.- III- 4.m)
Bakardım kim bahârın cünbüşünden bir haber ***gelsün*** (43.müs.- V- 2.m)

Bedr-i tamâmıma nazarın ***degmesin*** felek
Meclisde ayş u nûş bu şeb meşrebimcedir (13.gzl. /3)

Eyyâm-ı satvetinde gönül ***çalmasın*** deyü
Güm kıldı ben dedikleri allâkı zülf ü hat (53.gzl. /18)

Bana pistânlar ***turunc olsun*** hemân-dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâniʿ değil (74.gzl. /4)

İran-zemîne ***tuhfemiz olsun*** bu nev-gazel
İrgürsün Isfahâna Sitanbul diyârını (162.gzl. /7)

Diğer örnekler: açılsın, 1.kas. /74, 17.kas. /4, 27.kas. /16, 35.kas. /4, 4.k. /12, 37.müs.- III- 2.m; tahmîl-i minnet etmesin, 2.kas. /8; (dûr etmesin, 35.kas. /9; meyl etmesin, 27.müs.- V- 1.m; te'hîr etmesin-taʿmîr etmesin, 110.gzl. /1; taksîr etmesin, 110.gzl. /2; te'sîr etmesin, 110.gzl. /3; tekdîr etmesin, 110.gzl. /4; hem-reng-i şemşîr etmesin, 110.gzl. /5; dil-gîr etmesin, 110.gzl. /6; tedbîr etmesin, 110.gzl. /7; dûş etmesin, 122.gzl. /1; heves etmesin, 161.gzl. /4) gelmesin, 2.kas. /17; dûr olmasın, 3.kas. /76, 4.kas. /52, 4.müs.- V- 3.m; (maʿmûr olmasın, 30.k. /12; tarh-ı dil-ârâsı olmasın, 38.k. /11; bî-nûr olmasın, 4.müs.- V- 1.m; şâm-ı deycûr olmasın, 4.müs.- V- 2.m; mahmûr olmasın, 4.müs.- V- 4.m; hâlet olmasın, 9.müs.- I-1.m; râhat olmasın, 9.müs.- I- 2.m; külfet olmasın, 9.müs.- I- 3.m; hâcet olmasın, 9.müs.- I- 4.m; âfet olmasın, 9.müs.- I- 5.m; mest-i mey-i nahvet olmasın, 9.müs.- II- 5.m; sehî-kâmet olmasın, 9.müs.- III- 5.m; ruhsat olmasın, 9.müs.- IV- 5.m; sıklet olmasın, 9.müs.- V- 5.m; fursat olmasın, 9.müs.- VI- 5.m, zahmet olmasın; 9.müs.- VII- 5.m, germ-ülfet olmasın; 9.müs.- VIII- 5.m; yâd olmasın, 20.müs.- IV- 1.m; muʿtâd olmasın, 20.müs.- IV- 2.m; üstâd olmasın, 20.müs.- IV-3.m; hasmı olmasın, 49.gzl. /2; perde-keş-i haclet olmasın- minnet olmasın, 98.gzl. /1; âyet olmasın, 98.gzl. /2; sıklet olmasın, 98.gzl. /3; ser-girân-ı mey-i nahvet olmasın, 98.gzl. /4; zahmet olmasın, 98.gzl. /5; kâmet olmasın, 98.gzl. /6; tâkat olmasın, 98.gzl. /7; âdet olmasın, 98.gzl. /8; külfet olmasın, 98.gzl. /9; hasm olmasın, 108.gzl. /4) münkâd olsun, 3.kas. /77; zîb-i sadr-ı dâverî olsun, 4.kas. /48; devr-i çarh-ı çenberi olsun, 4.kas. /51; meded olsun, 5.kas. /52; hâmeni olsun, 5.kas. /56; şükr olsun, 8.kas. /12, 12.kas. /49, 35.kas. /8, 22.k. /5; bayrâm olsun, 9.kas. /43; hamd ü şükr olsun, 10.kas. /46, 16.müs.- IV- 2.m; hem-rikâb olsun, 10.kas. /64; ikbâle olsun, 11.kas. /1; medîd olsun, 11.kas. /2; feth ü darb olsun, 11.kas. /5; muhterem- ber-karâr olsun, 11.kas. /19; emîn olsun, 11.kas. /22; müdâm olsun, 11.kas. /28, 31; muhterem olsun, 11.kas. /28; pür-nemâ

olsun, 11.kas. /33; reşk olsun, 19.kas. /41; şâd-kâm olsun-âmâde olsun, 19.kas. /74; müsahhar olsun, 19.kas. /76; hemîşe olsun, 21.kas. /30; mübârek olsun, 22.kas. /1; cihân cihân olsun, 22.kas. /2; şîrîn olsun, 26.kas. /7; çerâğ olsun, 27.kas. /13; gevher-nisâr olsun, 28.kas. /19; müdâm olsun, 29.kas. /13; pâydâr olsun-şikâr olsun, 35.kas. /1; bî-karâr olsun, 35.kas. /2; hâr u zâr olsun, 35.kas. /3; nev-bahâr olsun, 35.kas. /4; lâlezâr olsun, 35.kas. /5; bî-şümâr olsun, 35.kas. /6; kâmkâr olsun, 35.kas. /7; âşkâr olsun, 35.kas. /8; ârâyiş-i hîş ü tebâr olsun, 35.kas. /9; ber-karâr olsun, 36.kas. /36; mülk-i cûd olsun, 36.kas. /37; dâ'im olsun, 40.kas. /7, 1.mus.- II- 13.m, 14.müs.- III- 2.m; maʿlûmun olsun, 1.k. /13; efzûn olsun, 11.k. /13; mansûr olsun, 15.k. /9; hamd olsun, 18.k. /3; mezîd olsun, 20.k. /1; nüvîd olsun, 20.k. /2; abîd olsun, 20.k. /3; rûz-ı ıyd olsun, 20.k. /4; baʿîd olsun, 20.k. /5; medîd olsun, 20.k. /6; nakş-ı resîd olsun, 20.k. /7; müstefîd olsun, 20.k. /8; beytü'l-kasîd olsun, 20.k. /9; reşk-i Lebîd olsun, 20.k. /10; neşîd olsun, 20.k. /11; İbnü'l-Amîd olsun, 20.k. /12; reşk-i Hârûnü'r-Reşîd olsun, 20.k. /13; kufl-ı hadîd olsun, 20.k. /14; sedd-i sedîd olsun, 20.k. /15; kasr-ı cedîd olsun, 20.k. /16; vahîd olsun, 20.k. /17; mîvesi sîb-i ümîd olsun, 20.k. /18; bedîd olsun, 20.k. /19; kilîd olsun, 20.k. /20; ber-mezîd olsun, 20.k. /21; sefîd olsun, 20.k. /22; saʿîd olsun, 20.k. /23; sad çâk olsun, 28.k. /3; tarh-ı pâk-i nev-îcâd olsun, 40.k. /5; helâk olsun, 41.k. /8; midâd olsun,47.k. /5; mâye-i rasfı olsun, 48.k. /8; ziynet-i sadr-ı bülend-i izz ü şân olsun, 52.k. /1; nâvdân olsun, 52.k. /2; gül-sitân olsun, 52.k. /3; rûh-bahş-ı teşnegân olsun, 52.k. /4; rûh-ı revân olsun, 52.k. /5; câvidân olsun, 52.k. /6; vird-i zebân olsun, 52.k. /7; mezkûrü'l-lisân-ı ins ü cân olsun, 52.k. /8; şâd u kâm-rân olsun, 52.k. /9; mâ nûş-ı cân olsun, 52.k. /10; çâk çâk olsun, 58.k. /7, 1.mus.- II- 7.m; dü nîm olsun, 1.mes. /66; ziyâd olsun, 1.mus.- II- 13.m, 6.müs.- II- 4.m; hamd olsun, 1.mus.- II- 14.m; kör olsun, 1.mus.- III- 8.m; miskiyyü'l-hıtâm olsun, 4.müs.- I- 1.m; nâm olsun, 4.müs.- - 2.m; harâm olsun, 4.müs.- I- 3.m; tamâm olsun, 4.müs.- I- 4.m; mest-i müdâm olsun, 4.müs.- I, II, III, IV, V, VI- 5.m; şâd-kâm olsun, 4.müs.- I, II, III, IV, V, VI- 6.m; bâc-hâh olsun, 6.müs.- II- 2.m; bülbül olsun, 14.müs.- III- 2.m; mezîd olsun, 15.müs.- I- 3.m; ber-murâd olsun, 16.müs.- IV- 3.m; bâʿis-i şevk-i cedîd olsun, 17.müs.- I- 1.m; ıyd olsun, 17.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m;bedîd olsun, 17.müs.- I- 3.m; benim olsun, 21.müs.- IV- 3.m; reşk-i gül-istân olsun, 24.müs.- V- 1.m; şeker-efşân olsun, 24.müs.- V- 2.m; kurbân olsun, 24.müs.- V- 3.m; hezâr olsun, 25.müs.- V- 1.m; bend bend olsun-şikâr olsun, 25.müs.- V- 2.m; hâksâr olsun, 25.müs.- V- 3.m; ıyân olsun, 34.müs.- I- 1.m; mâye-i ârâm-ı cân olsun, 34.müs.- I- 2.m; serv-i revân olsun, 34.müs.- I- 3.m; şûh-ı nükte-dân olsun, 34.müs.- I- 4.m; nihân olsun, 34.müs.- II- 4.m; kurbân olsun, 35.müs.- I- 2.m; şîşe-i rindân olsun, 35.müs.- I- 4.m; gûşe-i dâmân olsun, 35.müs.- II- 4.m; nihâl-i çemen-i cân olsun, 35.müs.- III- 4.m; efzûn olsun, 39.müs.- IV- 3.m; âşık olsun, 19.gzl. /2; velîk olsun, 53.gzl. /6; güzel olsun, 54.gzl. /7; senin olsun, 56.gzl. /3;

bülend olsun, 69.gzl. /5; kahr ile olsun, 71.gzl. /1; zâhidâ olsun, 74.gzl. /2; anber olsun, 74.gzl. /5; germ olsun, 74.gzl. /6; cilvegâhın olsun, 75.gzl. /1; gül olsun- gülşen olsun, 75.gzl. /4; kul olsun, 88.gzl. /2; var olsun- müjdeler olsun, 89.gzl. /5; sîr olsun, 109.gzl. /5; lemʿa-tâb olsun- âfitâb olsun, 111.gzl. /1; feth-i bâb olsun, 111.gzl. /2; kâm-yâb olsun, 111.gzl. /3; harâb-ender-harâb olsun, 111.gzl. /4; intisâb olsun, 111.gzl. /5; hâlis-i şirîn-cevâb olsun, 111.gzl. /6) himâyet kılsın, 4.kas. /52; (tebessüm kılsın, 11.kas. /16; füzûn kılsın, 24.kas. /34; güzâr kılsın, 28.kas. /16; efzûn kılsın, 29.kas. /16; icrâ kılsın, 8.k. /21; dâ'im kılsın, 34.k. /13; hidmetler kılsın, 1.mus.- II- 10.m; duʿâ kılsın, 1.mus.- V- 18.m; ber-devâm kılsın, 2.mus.- VI- 2.m; iltiyâm kılsın, 2.mus.- VI- 4.m) temlîk eylesin, 4.kas. /54; (nakş eylesin, 5.kas. /2; mü'eyyed eylesin, 4.kas. /48; efzûn eylesin, 4.kas. /51; temlîk eylesin, 4.kas. /54; nakş eylesin, 5.kas. /2; dâ'im eylesin, 6.kas. /70, 13.kas. /41; muʿammer eylesin, 10.kas. /9; musahhar eylesin, 10.kas. /65; muvaffak eylesin, 13.kas. /46; azm eylesin, 15.kas. /35; devr eylesin, 16.kas. /10; hatf-ı ebsâr eylesin, 16.kas. /46; zer-efşân eylesin, 21.kas. /21; vazʿ-ı pîşânî eylesin, 21kas. /2; hıfz eylesin, 21.kas. /29, 34.kas. /8; müsahhar eylesin, 21.kas. /29; ber-ter eylesin, 27.kas. /1; mesʿûd eylesin, 41.kas. /14, 37.k. /31; bûs eylesin, 5.k. /3; mü'eyyed eylesin, 8.k. /18, 51.k. /10; âsâr-ı hayr-ı müstetâb eylesin, 30.k. /23; tevfîk eylesin, 52.k. /8, 14; lebrîz-ı şevk eylesin, 82.k. /1; nidâ eylesin, 3.mes. /8; sana eylesin, 11.müs.- III- 3.m; bâğ-ı ihyâ eylesin, 16.müs.- V- 2.m; neylesin, 76.k. /2, 31.müs.- IV- 1.m; tahmîr-i hışt-ı lahd eylesin, 108.gzl. /5; câvîd eylesin-ıyd eylesin, 109.gzl. /1; ser-i mızrâb-ı nâhîd eylesin, 109.gzl. /2; cüft ü tâk-ı ümmîd eylesin, 109.gzl. /3; cemşîd eylesin, 109. /4; ıyd eylesin, 109.gzl. /5; lutf eylesin, 110.gzl. /7; fâş eylesin, 155.gzl. /1) urulsun, 5.kas. /3; dursun, 5.kas. /43, 25.kas. /4, 153.gzl. /4; kalmasın, 5.kas. /52, 50.k. /37, 21.müs.- IV- 2.m; dolaşsın, 5.kas. /55; düşsün, 6.kas. /24; taʿarruz eylemesin, 6.kas. /63; varsın, 8.kas. /29; görsün, 8.kas. /29, 39.k. /2, 26.müs.- II- 2.m, 12.gzl. /2; seyr etsin, 8.kas. /29; (rûşen etsin, 8.kas. /35; zann etsin, 8.kas. /51; fark etsin, 10.kas. /39; negam etsin, 11.kas. /33; dâ'im etsin, 13.kas. /25, 8.k. /18; ber-devâm etsin 21.kas. /30; emîn etsin, 40.kas. /7; refîk etsin, 7.k. /19; istisvâb etsin, 12.k. /8; aʿlâ etsin, 47.k. /22; efzûn etsin, 58.k. /4; ziyâd etsin, 2.nzm. /2; zuhûr etsin, 17.müs.- IV- 1.m; nisâr etsin, 18.müs.- III- 4.m; seyr etsin, 78.gzl. /6) göstermesin, 8.kas. /30, 12.kas. /46, 1.mus.- IV- 2.m; saklasın, 10.kas. /9, 11.kas. /16, 34.k. /14, 13.kas. /45, 1.mus.- III- 2.m; denilsin, 10.kas. /31; versin, 10.kas. /39, 16.kas. /9, 39.gzl. /4; vermesin, 11.kas. /9; bulsun, 11.kas. /19, 18.k. /12; sürsün, 11.kas. /25; duymasın, 12.kas. /20, 3.gzl. /2, 6.gzl. /4; gelsin, 15.kas. /11, 16.kas. /51, 22.kas. /1, 5.k. /15, 17.müs.- I- 1.m, 18.müs.- III- 1.m, 35.müs.- I- 1.m; koysun, 15.kas. /34; çeksin, 16.kas. /8, 91.gzl. /2; ayırmasın, 17.kas. /32; desin, 17.kas. /33; bitsin, 18.kas. /27; konulsun, 19.kas. /3; kalsın, 19.kas. /46; yusun- takınsın, 19.kas. /47; bağışlasın, 19.kas. /68; geçsin, 19.kas. /75,

39.müs.- II-3.m; umsun, 21.kas. /24; tutsun, 22.kas. /2, 3.k. /5, 31.k. /6, 53.gzl. /21; çıksın, 35.kas. /2; söylesin, 14.k. /3, 31.müs.- IV- 3.m; alsın, 20.k. /8; yapılsın, 20.k. /17, 111.gzl. /4; yensin-içilsin, 1.mus.- II- 5.m; otursun, 1.mus.- II- 9.m; esmesin, 2.mus.- IV- 14.m; eksilmesin, 4.müs.- I- 4.m; salsın, 6.müs.- II- 1.m, 75.gzl. /1; sunulsun, 14.müs.- III- 3.m; gitsin, 17.müs.- IV- 2.m, 57.gzl. / 6, 59.gzl. /2; gezdirsin, 17.müs.- V- 3.m; döğsün, 21.müs.- IV- 3.m; bilsin, 27.müs.- III- 3.m, 125.gzl. /4; giyinsin, 28.müs.- I- 3.m; emsin, 35.müs.- II- 2.m; okunsun, 39.müs.- IV- 2.m; çıkmasın, 1.koş.- I- 2.m; getirsin, 6.gzl. /2; sürmesin, 10.gzl. /3; içmesin, 14.gzl. /3; dinlesin, 61.gzl. /1; teşbîh olunsun, 62.gzl. /1; essin, 65.gzl. /2; yetişsin, 72.gzl. /6; çekilsin, 91.gzl. /1, 2, 3, 4; açılmasın, 123.gzl. /2; değmesin, 128.gzl. /4; dalmasın, 137.gzl. /5; bağlasın, 139.gzl. /3; yansın-yakılsın, 155.gzl. /1.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *–(y) AlIm* biçiminde yapılır.

Tutalım arayarak bulmuşum onu ammâ
Kabûl kılmayup eylerse nezrim istihkâr (6.kas. /29)

Besdir ki geçdi cânımıza rûzenin gamı
Cisr-i Sürûrdan ***geçelim*** bâri bir zamân (22.kas. /18)

Lâleyi bir iki gün ***anmayalım*** şimdi hele
Kâmlar sohbet-i helvâ ile olsun şîrîn (26.kas. /7)

Ne derd ise ***çekelim*** kavs-ı ebrûvânını lîk
Cefâ-yı nâvek-i müjgânı geçdi cânımıza (69.k. /2)

Sâkî duracak zamân değildir
Fevt etmeyelim dem-i şebâbı (81.k. /1)

Beri gel ki bir lahza ey şûh u şeng
Hem-âheng olalım çü tanbûr u çeng (1.mes. / 14)

Bir gün ***uğrılıyalım*** çarh-ı sitem-perverden (40.müs.- IV- 2.m)
Gülelim oynayalım kâm ***alalım*** dünyadan (40.müs.- II- 1.m)
Mâ-yı tesnîm ***içelim*** çeşme-i nev-peydâdan (40.müs.- II- 2.m)

Görünen nakş-ı gam âyîne-i devrâne göre
Bakalım çeşm-i sitem-dîdemiz âyâ ne göre (120.gzl. /1)

Serv-kadlerle tekellümde leb-â-leb yârân
Biz bakıp ***eğlenelim*** serve leb-i deryâda (127.gzl. /4)

Gel ey gönül yine bir ***âh-ı hasret eyleyelim***
Sipihri ***tahta-i meşk-i felâket eyleyelim*** (13.b)

Diğer örnekler: teslîm-i zimâm edelim, 9.kas. /10; (azm edelim, 22.kas. /15; beyân edelim, 30.kas. /7; şükr edelim, 30.kas. /6; tecdîd edelim, 24.müs.- I- 1.m; ıyd edelim, 24.müs.- I, II, III, IV, V- 2, 4.m; hurşîd edelim, 24.müs.- I- 3.m; zevk u sohbet edelim, 34.müs.- II- 2.m; bahş edelim, 40.müs.- I- 1.m; seyr edelim, 127.gzl. /1, 153.gzl. /4) sürelim, 26.kas. /8; tutalım, 50.k. /14, 45.gzl. / 5, 52.gzl. / 4, 95.gzl. /4, 151.gzl. /5; anmayalım, 28.müs.- II- 2.m; gidelim, 40.müs.-I, II, III, IV, V- 2, 4.m; görelim, 40.müs.- II- 3.m; hırâmân olalım, 40.müs.- III- 1.m; (hayrân olalım, 40.müs.- III- 2.m; gazel-hân olalım, 40.müs.-III-3.m).

2. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin ikinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre-*(y)In* olumsuz çekimi ise *-mA-nIz,-mA-n* biçimlerinde yapılır.

Çehresinden rengi pervâz eylemiş ***sanman*** şafak
Heybet ü iclâli düşmüş mihr-i rahşân üstüne (2.kas. /27)

Billah kilk-i şûhuma ***imdâd edin*** biraz
Vasf eyleyim efendimin ihsân ü himmetin (1.k. /2)

Sanmanız lükneti var harf-i giran cünbiş eder
Mest olup bûy-ı şarâb-ı leb-i dil-cûsundan (4.nzm. /3)

Ser-i kûyınga barmak ihtiyârım birletür ***sanman***
Gönülni iltürüp kuvvet bile zülf-i dütâ tartıp (10.gzl. /4)

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zamân gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek (59.gzl. /2)

Söyleyin sâkîye öldükde Nedîm-i zârına
Eylesin tahmîr-i hışt-ı lahd hâk-i kûzeden (108.gzl. /5)

Seyr edin ârâyiş-i müjgân-ı pür-gerdîdesin
Her birin bahş eylese ebrû olur bir dil-bere (130.gzl. /3)

Gülşen-i hüsnün ***görün*** sünbül-hevâ-yı gülşenin
Ebr-i müşkin-veş dağıtdıkca nesîm ol kâküli (163.gzl. /4)

Diğer örnekler: sanmanız, 19.gzl. /4, 92.gzl. /4, 99.gzl. /2.

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda emir kipinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *–sInlAr* biçiminde yapılır.

Mutrıbların her rûz u şeb ***kılsınlar âheng-i tarab***
Ammâ usûli feth ü darb olsun makâmı hem Acem (11.kas. /5)

Hemîşe böyle bezm-i midhatinde ***nağme kılsınlar***
Nedîmâ bendene pey-rev ola murg-ı hoş-elhanlar (4.k. /15)

Nice ***şâd olmasınlar*** kim bu ikbâl-i dil-ârânın
Misâl-i ebr-i nisan lutfu şâmil feyzi âm oldu (7.k. /14)

Yaparsa böyle ***yapsınlar*** binâyı ehl-i izz ü câh
Olursa böyle olsun bâri tarh-ı pâk-i nev-îcâd (40.k. /5)

Yeter ***karışmasınlar*** sana gayri dâye vü lâlâ (30.müs.- III- 2.m)
Gayri şehler lâyık oldur ki ***versinler*** harâç (31.müs.- III- 2.m)

2.1.3. Hem Zaman Hem Şekil Birlikte Yer Alan Fiil Çekimleri

Hem zaman hem de şekil bildiren basit, gövde ve türemiş fii llerin fiil cümlelerinde yüklem olmaları yanında fiil öbekleri ile aktarı, küçümseme, pişmanlık, tezlik, yaklaşma gibi başka şekillerin de ifade edilmek istenilmesi durumunda kullanılan kiplerdir. Bu tür kiplerde asıl fiil ile ek-fiil veya yardımcı fiil olmak üzere birden fazla sözcük kullanılır. Asıl fiile gelen ekler, kendinden sonraki asıl fiilleri

yardımcı fiile dönüştürürken başlama, sürerlilik, bitmişlik, pişmanlık, tezlik, yaklaşma gibi şekil anlamlarını da aktarır. Öncül bir ekle yardımcı fiile dönüşmüş fiillere gelen ekler ise zaman veya sadece asıl fiile gelen kip / şekil anlamlarını aktarmak için kullanılır. Dolayısıyla bu kipler ile hem zaman hem şekil birlikte, iç içe yer almaktadır (2012, s. 9).

2.1.3.1. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Fiilin gerçekleştirilmesi ve üçüncü kişilere aktarılması arasında bir zaman diliminin geçmiş olması durumunda asıl fiil, bitmişlik ile birlikte görülmüşlüğü ifade eden -DI ve bitmişlik ile birlikte öğrenilmişliği ifade eden -mIş öncül eklerinden birini; bu kipte yardımcı fiil olarak kullanılan er- (> i-) fiili ise zaman bildiren -DI biçimbirimini alır (2012, s. 9).

Nedim Divanı'nda yer alan geçmiş zaman hikâyesi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikâyesinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mIş-dI-m, -mIş-i-di-m* biçiminde yapılır.

Demişdim ben kulun tenhâca birkaç defʿa gerdûna
Behey zâlim nedir bu hâtır-âzârî vü hod-râyi (8.kas. /14)

Duʿâ-yı izz ü câhın zimmetimde farz ***bilmişdim***
Ederdim rûz u şeb medhinle meclislerde gûyâyî (8.kas. /32)

Çerâğ oldukda yine gitmek üzre ***eylemişdim ahd***
Der-i ikbâline etdikde kasd-ı çehre-fersâyî (8.kas. /44)

Çün ikinci gün ola böylece ***ahd eylemişdim***
Ki ne sabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm (9.kas. /14)

Allah bilir ki ***etmiş idim*** hâk-i pâyine
Bir iki defʿa ***arz-ı merâm*** etme niyyetin (1.k. /10)

Haberdâr olmamışdım sonra bildim n'eylemiş n'etmiş (29.müs.- II- 2.m)

Lebin vasfında bir mazmun ***demişdim*** reng ü bû sanma
Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm içün saklar (19.gzl. /8)

Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş ***işitmişdim***
Sen ol cellâd-ı dîn düşmen-i îman mısın kâfir (41.gzl. /8)

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikâyesinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-miş-dI-n, -miş-i-di-n* biçiminde yapılır.

O sözler kim ***demişdin*** bana oldu cümlesi zâhir
Vezîr etdikde Sultân Ahmed İbrahîm Pâşâyı (8.kas. /19)

Ol perçemin nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene sünbül zamânları (153.gzl. /3)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikâyesinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş-dU, -mUş-i-di, -mIş-dI* biçiminde *eksiz* yapılır.

Ki edüp hummâ-yı harb u fitne kable'n-nazc buhrânın
Karîb olmuşdu kim kasd eyleye cân-ı cihân üzre (5.kas. /36)

Bu şeb bir âfetin ibrâmı ile meclisde
Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr (6.kas. /22)

Olup hücûm-ı elemden şikeste hâtırlar
Derûna ***dolmuş idi*** kasvet-i humûm u keder (12.kas. /47)

Bir dahme açdı dest-i zuhûrun felekde kim
Nâmın ***işitmemişdi*** ne Sâm u ne Kahramân (22.kas. /9)

Henüz bu sühanın ***olmamışdı*** lafzı ***tamâm***
Henüz cevher-i maʿnâsı ***bulmamışdı*** kemâl (7.kas. /27)

Cihânı ***eylemişdi*** niʿmet ü ihsâna ***müstağrak***
Onun ahdında nâm-ı Bermekî ***olmuşdu nâ-peydâ*** (47.k. /9)

Cihânı gûşe gûşe eyleyüp maʿmûr u âbâdan
Bu şehr-i pâki dahı ***eylemişdi*** lutf ile ***ihyâ*** (47.k. /11)

Ukdeden ***dönmüşdü*** diller kâkül-i ham-der-hama (6.müs.- V- 3.m)

Gerdeninden sînesinden bûseler ***etmişdi vaʿd***
Cümlesinden n'eyleyim kâfir peşîmân oldu hep (9.gzl. /5)

Lebin ki nâz ile bir ***hande eylemişdi*** henüz
Onun çemende girîbân-ı gül derîdesidir (27.gzl. /4)

Diğer örnekler: tahrîk olmuşdu, 5.kas. /37; (zîb-i mesned-i iʿzâz olmuşdu, 33.k. /8; perr-i hümâ câ-rû olmuşdu, 41.k. /1; bî-karâr olmuşdu, 62.k. /2; tak olmuşdu, 1.mus.- II- 15.m; hem-reh olmuş idi, 38.kas. /18; erkânı olmuş idi, 38.kas. /23; evvel olmuş idi, 8.k. /10; me'vâ olmuş idi, 43.k. /12; muʿtel olmuş idi, 48.k. /6) yekser eylemişdi, 12.kas. /45; vâlâ eylemişdi, 43.k. /13; zâr etmiş idi, 12.kas. /46; (vezîr etmişdi, 18.kas. /35; icrâ etmişdi, 47.k. /8; feyz bahş etmişdi, 50.k. /5; bî-şuʿûr etmişdi, 1.mus.- II- 17.m; sell-i seyf etmişdi, 9.müs.- VIII- 3.m).

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikâyesinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-miş-i-di-k* biçiminde yapılır.

Tefe'ül etmiş idik şeb hayâl-i hattınla
Sevâd-ı âyet-i ve'l-leyl geldi fâlımıza (70.k. /2)

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikâyesinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-miş-lAr-dI, -mUş-lAr-i-di, -du-lar-dı* biçiminde yapılır.

Mülûk-ı Âl-i Osman hidmetiyle fahr ederlerken
Kazâsı rütbesin ***dûn eylemişlerdi*** ne hikmetdir (13.kas. /12)

Anda bir kûh-pâre kalyona
... ne ***olmuşlar idi saʿy-nümâ*** (38.kas. /19)

Buldulardı nice buldâna zafer (2.mus.- I- 8. m)

İncelenen Nedim Divanı'nda geçmiş zamanın hikayesi ile ilgili ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

2.1.3.2. Sürerli Geçmiş Zaman Kipi

Geçmişte kalmış fiilin uzun bir zaman dilimi içinde devam etmiş ya da belirli aralıklarla yinelenmiş olması durumlarında başvurulan bir fiil kipidir. Bu kipte asıl fiil –yor, -mAkTA; -r, -Ar, -Ir biçimbirimlerinden birini alır. Bu kipte yardımcı fiil olarak kullanılan er- (> i-) fiili ise zaman ve görülmüşlük bildiren -DI biçimbirimini veya zaman ve öğrenilmişlik bildiren –mIş eklerinden birini alır (2012, s. 9).

Nedim Divanı'nda yer alan sürerli geçmiş zaman kipi örnekleri:

1. Teklik kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zamanın kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r-dı-m, -Ar-dI-m, Ir-i-di-m, -Ir-dı-m* biçiminde yapılır.

Ben dahı bir bezm-i nûş-â-nûş tertîb eyleyüp
Harf ***atardım*** sâkî-i meh-rû-yı fettân üstüne (2.kas. /13)

Ben kulun bî-kes muhakkar şöyle kalmışken yetîm
Mihnet ü endûh ile ağlar ***gezerdim*** serseri (4.kas. /46)

Duʿâ-yı izz ü câhın zimmetimde farz bilmişdim
Ederdim rûz u şeb medhinle meclislerde ***gûyâyî*** (8.kas. /32)

Behey çarh-ı müzevvir ben sana dâ'im ***demez miydim***
Cihâna az geldi böyle düstûr-ı mü'eyyed az (33.k. / 15)

Şehriyârâ ben kulun Tiflîs imlâsın meger
Hak bilir yâsız da câ'izdir ***sanırdım*** bî-gümân (53.k. /1)

Bakardım kim bahârın cünbüşünden bir haber gelsün (43.müs.- V- 2.m)

Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan (102.gzl. / 3)

Bize geldikde inkâr eyleme ıkrârını zâlim
Demişsin yok ***demezdim*** bâde-i şîrin-güvâr olsa (115.gzl. /4)

Metâʿ-ı vaslına cânlar ***verirdim*** ammâ kim
Amân o gamze-i hun-hâr bende cân mı kodı (146.gzl. /2)

Perde-dâr ***anlardım*** el-hak goncayı gördüm seher
Ol dahı leb-rîz-i çâk olmuş girîbânım gibi (157.gzl. /2)

Diğer örnekler: pinhan ederdim, 8.kas. /37; (te'eddüb ederdim, 1.k. /11; teşbîh ederdim, 77.k. /1; tertîb ederdim, 83.gzl. /5; iʿtimâd eyler idim, 126.gzl. /12), derdim, 16.kas. /25; 37.kas. /7; 41.kas. /4; 5.k. /12; açılmaz idim, 81.gzl. /1.

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zamanın kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-Ar-dI-n, Ur-dU-n, -r-di-n* biçiminde yapılır.

Meğer kim ***azm ederdin*** aşk-ı müşkil râz-ı pinhânın (38.müs.- V- 1.m)
Şetâretlerle gâhî ***güldürürdün*** laʿl-i handânın (38.müs.- V- 3.m)
Ne ***sihr eylerdin*** ol şûha ne ***söylerdin*** Nedîmâne (38.müs.- V- 4.m)

Perde-i şermi ***giderdin*** ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı ineb reng midir (28.gzl. /4)

Görmeden mecnûnların sahrâdaki cemʿiyyetin
Sevdiğim ***meşk-i nigâh eylerdin*** âhûlarla sen (101.gzl. /5)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zamanın kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r-dı, -Ar- dI, -Ir-i-di, -Ar-i-di, -Ur-i-di, -r-muş, -Ar-mIş, -r-i-miş* biçiminlerinde yapılır.

Mîve-i bâğa sudûr etse eger zinhârı
Tâ ebed ***kalır idi*** nakş-ı nebâtî ergen (1.kas. /36)

Rahşın olmasa felek ***olmazdı*** böyle ***pür-şitâb***
Peykin olmasa kamer giymezdi bu tâc-ı zeri (4.kas. /4)

Olsa ger bâd-ı semûm-ı sahatından pertâb
Ser-i bed-hâhına tâ haşr ***yağardı*** sarsâm (9.kas. /29)

Olsa Kisrîler zamânında ya Firdevsî onu
Eylemez miydi şeref Şeh-nâmenin unvânına (19.kas. / 13)

Olsa ger kasrındaki nakş u nigâra bir şebîh
Anı ***yazmaz mıydı*** Gaffârî Nigâr-istânına (19.kas. / 14)

Gül-sitân seyrine evvel ***gidilirdi*** ammâ
Şimdi bu debdebeyi seyre gül-istân geldi (32.kas. /8)

Âsmân olsa lehîb-i sühanından pür-tâb
Âb olup ***damlar idi*** âhen-i tîğ-ı Behrâm (2.k. /6)

Nesîm-i hulk-ı pâki rûy-ı deryâda vezân olsa
Gül-i raʿnâ ***biterdi*** şâh-ı mercândan bün-i yemde (39.k. /3)

Bu mısraʿı benim çün ***okurmuş*** şitâ vü sayf (9.müs.- VIII- 4.m)
Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze meh-rûlar (29.müs.- III- 1.m)
Hemân alkış sadâsın ***andırırmış*** çağlayan sular (29.müs.- III- 3.m)

Mest kendi gülüp altındaki rahş ***oynardı***
Gördüm ol âfeti dün bir dügün âlâyında (131.gzl. /4)

Hâbda görseydi ger Şîrin safâ-yı sâʿidin
Tatlı cânından varup ***el yurdu*** cûy-ı şîrde (137.gzl. /2)

Diğer örnekler: ururdu, 4.kas. /27; 15.kas. /15; 105.gzl. /3; arz olurdu, 4.kas. /30; (fetîl ü revgan olurdu, 6.kas. /43; bî-şübhe olurdu, 10.kas. /11; şüküfte olurdu, 12.kas. /35; maʿden-i elmâs olurdu, 16.kas. /22; ser-gerdan olurdu, 19.kas. /25; perdesi câm olur idi, 2.k. /7; şâyân olurdu, 2.k. /8; lâyık olurdu, 2.k. / 9; micmer

olurdu, 6.k. /3, muʿterif olurdu, 5.k. /6; cârû-keş olurdu, 1.mus.- III- 16.m; sezâ olurdu, 11.müs.- V- 3.m; şâyeste olurdu, 50.k. /22) iktisâb eylerdi, 4.kas. /36; (peydâ eylerdi, 16.kas. /26; izâʿat eyler idi, 1.k. /8; bahşeyler idi, 6.k. /4, âyâ eylerdi. 8.k. /17; secdegâh eyler idi, 38.kas. /9; tefâhur eyler idi, 43.k. /13; sıklet eyler idi, 2.mes. /5, arz-ı cemâl eylerdi, 7.müs.- I- 1.m; misâl eylerdi, 7.müs.- I- 2.m; gunc u delâl eylerdi, 7.müs.- I- 3.m; sihr-ı helâl eylerdi, 7.müs.- I- 4.m; ibrâm-ı visâl eylerdi, 7.müs.- I- 5.m; cidâl eylerdi, 7.müs.- II- 5.m; kemend-i mekr ü âl eylerdi, 7.müs.- III- 5.m; eşk-i infiʿâl eylerdi, 7.müs.- IV-5.m; şekl-i dâl eylerdi, 7.müs.- V- 5.m; perde-i ruhsâr-ı âl eylerdi, 7.müs.- VI- 5.m; efsâne-hân-ı kîl ü kâl eylerdi, 7.müs.- VII- 5.m) feryâd ederdi, 5.kas. /9; (pây-ı râyı figâr ederdi, 6.kas. /46; ser-i râha ederdi, 15.kas. /16, çâk ederdi. 29.kas. /8; 1.k. /7, bî-karâr ederdi, 25.gzl. /6; ger bulsa ederdi, 6.k. /2; gûyâlık ederdi, 122.gzl. /8; bürîde ederdi, 136.gzl. /10, gile ederdi, 126.gzl. /10) hayrân eylemezdi, 8.kas. /36; dururdu, 10.kas. /8; meşîme-i sadef olmazdı, 12.kas. /31; (rûşenger olmaz idi, 12.kas. /32; niyâm olmazdı, 2.k. /13) gelirdi, 15.kas. /6; başlardı, 15.kas. /7; atardı, 15.kas. /14; bilirdi, 22.kas. /11; kışlardı, 38.kas. /40; çekerdi, 1.k. /5; girmezdi, 1.k. /9; artırdı, 1.k. /11; bulmaz idi, 2.k. /14; ururmuş, 5.k. /8; yapardı, 6.k. /6, tenezzül etmezdi, 6.k. /15; kalırdı, 15.k. /6; giderdi, 77.k. /2; istermiş, 79.k. /1, 2, sayardı, 3.mus.- VII- 3.m; der idi, 41.müs.- V- 3.m; 7.müs.- III- 4.m, 7.müs.- IV- 2.m; uyardı, 27.gzl. /3; düşerdi, 43.gzl. /4; giderdi, 53.gzl. /8; görür idi, 81.gzl. /1; der imiş, 87.gzl. /5; salardı, 105.gzl. /4; sığmaz idi, 120.gzl. /4; fehm olunmazdı, 138.gzl. /3; verirdi, 161.gzl. /3.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zamanın kipinin birinci çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-r-i-di-k* biçiminde yapılır.

Oldu aceb aceb kim terkîb-i hulde kâbil
Biz böyle ***bilmez idik*** bu unsûr-ı çehârı (37.kas. /9)

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zamanın kipinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-ur-lAr-dı, -r-lAr-dı, -Ar-lAr-i-di, -Ar-lAr-miş* biçimlerinde yapılır.

Vezîr-i aʿzamın da izz ü devletle yemîninde
Dururlardı şehenşâh-ı cihânbânın vezîrânı (10.kas. /12)

Onun hattına lâyıkdır demek hatt-ı şerîf ancak
Mecâzen ***derler idi*** onu evvel hatt-ı şâhâne (15.kas. /17)

Ferîdûn u Sikender ***fahr ederlerdi*** cihân içre
Eger kim olsalardı bendegânından onun maʿdûd (19.k. /2)

Ederlermiş duʿâsın pâdişâh-ı maʿdeletkârın (29.müs.- III- 4.m)

İncelenen Nedim Divanı'nda sürerli geçmiş zaman kipi ile ilgili ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş herhangi bir örnek bulunamamıştır.

2.1.3.3. İstemdışı Geçmiş Zaman Kipi

Geçmişte gerçekleşmiş bir fiilin sonucundan aktarım durumunda pişmanlık veya istem dışılığın ifade edilmek istenmesi durumunda başvurulan bir kiptir. Bu kipte asıl fiil -mIş öncül ekini; bulunmak ve olmak gibi yardımcı fiiller de -DI biçimbirimini alır (2012, s. 10).

Nedim Divanı'nda yer alan istemdışı geçmiş zaman kipi örnekleri:

1. Tekil Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda istemdışı geçmiş zamanın kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mış ol-du-m* biçiminde yapılır.

Açmış oldum sînesin bir kerre ârâm u sükûn
Sîneden bilmem ne hâletdir girîzân oldu hep (9.gzl. /2)

İncelenen Nedim Divanı'nda istemdışı geçmiş zaman kipi ile ilgili sadece birinci teklik kişi ile çekimlenmiş bir örnek bulunmaktadır.

2.1.3.4. Varsayımlı Geçmiş Zaman Kipi

Asıl fiile ihtimal anlamı yükleyen yapıdır. Zaman ve şekil eklerinden bağımsız olarak asıl fiilin üstüne gelen -mIş kipliği ve ek-fiilin üçüncü teklik çekimi olan -dIr ile yapılır. Bir fiilin gerçekleşmişliği üzerine bitmişlik varsayımı bildirmek için kullanılan bir kiptir.(2017, s. 98).

Nedim Divanı'nda yer alan varsayımlı geçmiş zaman kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda varsayımlı geçmiş zaman kipinin birinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş-Um-dUr* biçiminde yapılır.

Yâ nice vasf etmeyem kim dergeh-i cûdunda ben
Olmuşumdur böyle bir lutf-ı amîmin ***mazharı*** (4.kas. /41)

Görüp eyyâm-ı izz ü câhını der rûh-ı Sikender
Ki ben ***pîr olmuşumdur*** sen benim ahd-i şebâbımsın (17.kas. /18)

Görmüşümdür anda zîrâ nice bin hûr u melek (19.müs.- II- 2.m)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda varsayımlı geçmiş zaman kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mUş-dUr, mIş-dIr* biçiminde *eksiz* yapılır.

Ne bulmuş Rüstem-i Kâvûsdan Firdevsî-i Tûsî
Ne ***görmüşdür*** bir iki Türkden Vassâf-ı sevdâyî (8.kas. /28)

Cihân içre nazîri ***gelmemişdir*** nükte-danlıkda
Hüner kadrin bilir bir şehriyâr-ı pür-semâhatdir (13.kas. /27)

Müddet-i Osmâniyân içre zamân-ı devleti
Benzemişdir nev-bahârın mevsîm-i nîsânına (19.kas. /29)

Şehenşâh-ı cihân yaʿni ki Sultân Ahmed-i Sâlis
Ki ***salmışdır*** cihâna nâm u şân ikbâl ü şevketle (16.k. /1)

Adîlin ***görmemişdir*** belki rü'yâsında da gerdûn
Nazîrin ***yapmamışdır*** malihulyâsında da üstâd (40.k. /6)

Sarây-ı şehriyârî bir aceb bâğ-ı meserretdir
Kurulmuşdur esâsı izz ü câh-i iftihâr üzre (80.k. /1)

Sihr ü efsûn ile ***dolmuşdur*** derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkin ki nâl olmuş sana (2.gzl. /3)

Dil yine ser-keştedir tîr-i hevâyî-veş Nedîm
Bir kemân-ebrûnun ***olmuşdur*** meger ***âvâresi*** (161.gzl. /7)

Su verenler nâz ile ol gülbün-i nâzendeye
Âteş etmişdir niyâzı bülbül-i şermendeye (123.gzl. / 1)

Etdigi lutf u mürüvvetleri devrinde o Cem
Serçe parmağı kadar ***eylememişdir Hâtem*** (12.b)

Diğer örnekler: görmemişdir, 10.kas. /29, 38, 18.k. /2, 38.k. /2; 42.k. /7; 54.k. /2; 67.gzl. /5; kâmet-i dil-cûsu olmuşdur, 10.kas. /47; (unvânı olmuşdur, 10.kas. /49; râciʿ olmuşdur, 13.kas. /20; hezâran olmuşdur, 19.kas. /59; âbâd olmuşdur, 20.kas. /14; zamâne olmuşdur, 23.kas. /30; kehkeşân-âsâ olmuşdur, 8.k. /3; müstesnâ olmuşdur, 50.k. /18; sulb-i husrev-i devrân olmuşdur, 21.k. /6; muhât olmuşdur, 37.k. /23; muʿtâd olmuşdur, 40.k. /2; hem-zâd olmuşdur, 40.k. /3; me'vâ olmuşdur, 50.k. /23; cüft-i müzehheb olmuşdur, 41.k. /5; ziyâ-bahşâ olmuşdur, 55.k. /6; dil-beste olmuşdur, 59.k. /3; peykin olmuşdur, 1.mus.- III- 9.m; zâhir olmuşdur, 27.müs.- V- 2.m; âşık olmuşdur, 1.koş.- IV- 1.m; yetmez olmuşdur, 58.gzl. /5) terkîb olunmuşdur, 13.kas. /2; geçmişdir, 16.kas. /39; erişmişdir, 19.kas. /6; yakmışdır, 19.kas. /32; gelmemişdir, 19.kas. /34; dûş olmamışdır, 19.kas. /39; (görülmek olmamışdır-sürülmek olmamışdır, 4.k. /7; rû-nümâ olmamışdır, 15.k. /2; bünyâd olmamışdır, 42.k. /5; nümûdâr olmamışdır, 37.k. /19; hurrem olmamışdır, 34.müs.- III- 3.m) açmışdır, 19.kas. /54; benzemişdir, 19.kas. /67; gelmişdir, 21.kas. /19; kalmışdır, 21.kas. /22; güşâde kılmışdır, 23.kas. /28; (izhâr kılmışdır, 39.k. /8); mağrûr eylemişdir, 36.kas. /31; (fîl-i mât eylemişdir, 18.k. /6; gevher-i kân-veş eylemişdir, 50.k. /17; dâğ dâğ eylemişdir, 21.müs.- I-3.m) yapılmamışdır, 42.k. /5; girmişdir, 30.gzl. /1, 2, 3, 4, 5, 6; neylemişdir, 75.gzl. /2.

İncelenen Nedim Divanı'nda varsayımlı geçmiş zaman kipi ile ilgili sadece birinci ve üçüncü teklik kişi ile çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır.

2.1.3.5. Varsayımlı Gelecek Zaman Kipi

Asıl fiile ihtimal anlamı yükleyen yapıdır. Zaman ve şekil biçimbirimlerinden bağımsız olarak asıl fiilin üzerine -AcAk kipliği ve ek-fiilin üçüncü teklik kişi

çekiminde olan -DIr ile yapılır (2017, s. 98).

Nedim Divanı'nda yer alan varsayımlı gelecek zaman kipi örnekleri:

Yelerek çın seherden geliyor bâd-ı nesîm
Gâlibâ zülfü elinden ***edecekdir şekvâ*** (5.gzl. /2)

İncelenen Nedim Divanı'nda varsayımlı gelecek zaman kipi ile ilgili sadece üçüncü teklik kişi ile çekimlenmiş bir örnek bulunmaktadır.

2.1.3.6. Varsayımlı Şimdiki Zaman Kipi

Bir fiilin hâlâ devam ettiğinin üzerine varsayım bildirmek için kullanılan bir kiptir. Bu kipte, -yor-, -mAktA-, -mAdA- eklerininden birini almış olan esas fiille birlikte ek fiilin üçüncü teklik kişi çekiminde "turmak" yardımcı fiili kullanılır.

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda varsayımlı şimdiki zaman kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAkDA-dIr, -mAdA-dIr* biçiminde *eksiz* yapılır.

Cenâb-ı Hakka sıdk-ı kalbinin âsârıdır el-hak
Ki ***kahr etmektedir*** aʿdâyı seyf-i kahr-ı merdâne (15.kas. /26)

Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz
Pîr-i felegin onun içün kaddi dütâdır (20.kas. /19)

Aceb midir kefine dense burc-ı zû-cesedeyn
Ki ***zâhir olmadadır*** anda hükm-i seyf ü kalem (23.kas. /25)

Ammâ ki şimden sonra hep feyz u neşât u şevk ile
Tebrîk için ***gelmekdedir*** hilʿat giyüp surh u sefîd (9.k. /9)

Böyle bir hâlet-fezâ ser-çeşme bünyâd etdi kim
Lûlesinden su gibi ***akmakdadır*** dürr-i Aden (58.k. /5)

Derd-i dile ***arz etmededir*** merhem-i vaslın
Ol rûh-ı mükerrem-dil o mekkâre gelir mi (66.k. /4)

Lemʿa-pâş olmakdadır şemʿ-i vücûdun âleme (6.müs.- V- 2.m)
Ki diller her zamân ***olmakdadır*** bir şevk ile ***hurrem*** (34.müs.- III- 2.m)
Haber ***sormakdadır*** her lahza teşrîf-i hümâyûndan (27.müs.- II- 2.m)

Çeşmini hâbîde zanneyler gören ammâ Nedîm
Keşf-i râz etmekdedir her lahza bin gammâz ile (139.gzl. /7)

Diğer örnekler: nizâʿ etmekdedir, 21.kas. /9; (bahş etmekdedir, 18.k. /8; celb etmekdedir, 46.k. /12; 1.mus.- V- 15.m; felek etmektedir, 1.mus.- III- 12.m); memdûd olmakdadır, 19.k. /4; gelmekdedir, 26.k. /6.

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda varsayımlı şimdiki zaman kipinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-mAkdA-dIr-lAr* biçiminde yapılır.

Ya bu fevvâre vü bu selsebîl-i rûh-perver kim
Nisâr etmekdedirler bezme kef kef gevher-i yektâ (43.k. /23)

İncelenen Nedim Divanı'nda varsayımlı şimdiki zaman kipi ile ilgili üçüncü teklik kişi ve üçüncü çokluk kişi ile çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır.

2.1.3.7. Tezlik Kipi

Bir fiile hızlılık, çabukluk, birdenbirelik, farkında olmama, gerçekleşen fiil karşısında şaşırma / şaşkınlık gibi anlamlar yükleyen kiptir. Zaman ve şekil eklerinden bağımsız olarak asıl fiilin üzerine gelen -I kipliği ve "ver-" fiiliyle yapılır (2017, s. 99).

O düzd-i gamze tutdu işte sad çâk etdi dâmânım
Amân ey çeşm-i gîrâ bâri sen ***koyver*** girîbânım (83.gzl. /1)

İncelenen Nedim Divanı'nda tezlik kipi ile ilgili sadece ikinci teklik kişi ile çekimlenmiş bir örnek bulunmaktadır.

2.1.3.8. Yeterlilik Kipi

Asıl fiile güç yetirebilme, yapabilme gibi anlamlar yükleyen kiptir."bil-" asıl fiilini yardımcı fiile dönüştüren –A öncül eki yardımıyla yapılır (2012, s. 11).

Nedim Divanı'nda yer alan yeterlilik kipi örnekleri:

1. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin birinci teklik kişi çekiminin olumsuz hâlleri tespit edildiğinden ***–(y)AmA-m, -Abil-mA-m*** biçiminde yapılır.

Bilemem ben de ki şâhidde mi takvîmde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm (9.kas. /7)

Sen gibi kân-ı kerem bir dahı billahi kasem
Hele benden ***diyemem*** âlem-i imkâna gelir (14.kas. /32)

Hele hammâmını bir vech ile ***tavsîf edemem***
Görmeden gitdi cihândan onu Cemşîd eyvâh (44.k. /12)

Bâğa sensiz ***bakamam*** çeşmime âteş görünür (8.müs.- II- 4.m)

Sevdiğim cemâlin çünkim ***göremem*** (1.koş.- I- 1.m)
Hâk-i pâye çünki yüzler ***süremem*** (1.koş.- I- 3.m)

Bir geliş geldi ki ***fark edemedim*** hayretden
Haber-i feth mi burc-ı dile hum-bâre midir (17.gzl. /3)

Destîde kadehde ***doyamam*** görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam (81.gzl. /4)

Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın ***diyebilmem*** ki ne hâlet var içinde (143.gzl. /4)

Sû-yı ***zanneyleyemem*** gayrilere ammâ kim
Derd-ı aşkınla Nedîmâ hele rencûr gibi (148.gzl. /5)

Görünmese gözüme ol perî-i her-câyî
Karâr etdiremem cân-ı nâ-şekîbâyi (164.gzl. /1)

Diğer örnekler: beyân edemem, 22.kas. /17, 23.kas. /36; (takrîr edemem, 84.gzl. /2; sabredemem, 160.gzl. /1); geçemem, 13.gzl. /5; sîr olamam, 102.gzl. /4;

diyemem, 126.gzl. /8; bulamam, 126.gzl. /9.

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin ikinci teklik kişi çekiminin olumsuz hâli tespit edildiğinden *–emez-sin* biçiminde yapılmıştır.

Bilemezsin bu remzi fikr ile sen
Meger imdâd erişe Mevlâdan (3.mes. /10)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *–(y) abil-sin* olumsuzu ise *-(y)AmAz, -Abil-mAz*biçiminde yapılmıştır.

Kevkeb-i âlisin ***idrâk edemez*** erbâb-ı fen
Etseler vazʿ-ı rasad tâ çarh-ı hâmân üstüne (2.kas. /28)

Görüp bu hâli gül-istânda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek ***duramaz*** korkarım kenâr çizer (12.kas. /11)

Kimseler ***yaklaşamaz*** yanına illâ nusret
Berk-ı şemşîri ki bir arsada cevlâna gelir (14.kas. /21)

Sana İskenderi teşbîh edenin aklı mı var
Olabilmez o senin dergehinin ***derbânı*** (18.kas. /33)

Ne serây ***irgüremez*** bâmına ser-pençesini
Ne kadar saʿy-i nigâh eylese bâzû-yı nigâh (44.k. /5)

Bunu bir kimse ***edemez münhal***
Meger ol sadr-ı erşed ü aʿkal (2.mes. /7)

Olamaz hakkâ ki vasf-ı medhine ***kâdir*** onun (44.müs.- V- 3.m)

Hemîşe ***ayrılamaz*** zülfü gird-i hâlinden
Meger şikâr imiş ol dâm dahı dânesine (121.gzl. /6)

Nice ***nişânlayabilsin*** gözüm o mekkârı
Nikâbını açıcak akldan nişân mı kodı (146.gzl. /3)

Bir beyte henüz ***olamamış küncîde*** (11.rb. / 4.)

Diğer örnekler: Bâkî vü Yahyâ gibi olamaz, 16.kas. /38; (sahbân olamaz, 25.kas. /5; şâkird olamaz, 31.kas. /8; çâker-i kemter olamaz-bende-i kûçek olamaz, 6.k. /8; tîmâr olamaz, 6.k. /17; mümkin olamaz 6.k. /23; derbân olamaz, 11.k. /2; ateş olamaz, 67.k. /4) açamaz, 25.kas. /12; bahş eyleyemez, 25.kas. /13; redd-i kelâm edemez, 2.k. /16; (ıtbâʿ edemez, 6.k. /17; bahsedemez, 9.k. /7; kesb-i safâ edemez, 47.gzl. /3) alamaz, 3.k. /4; bulamaz, 40.k. /8, 44.k. /11, 67.k. /3.

1. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin birinci çokluk kişi çekiminin sadece olumsuz hâli tespit edilmiştir. Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin olumsuzu, Türkiye Türkçesinden farklı olarak *-AmAz-Iz* biçiminde yapılmıştır.

O şûhun sunduğu peymâneyi ***redd etemeziz*** elbet
Onunla böylece ahd etmişiz peymânımız vardır (26.gzl. /2)

3. Çokluk Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda yeterlilik kipinin üçüncü çokluk kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-AmAz-lAr* biçiminde yapılır.

Râsıdan ***fark edemezler*** irtifâʿ-yı kevkebin
Kılsalar birkaç rasad bünyâd Uluğ Mirzâ gibi (16.kas. /29)

İncelenen Nedim Divanı'nda yeterlilik kipi ile ilgili ikinci çokluk kişi ile çekimlenmiş örnek bulunmamaktadır.

2.1.3.9. Sürerlilik Kipi

Asıl fiile sürerlilik, müdahale edememe gibi anlam ilgileri yükleyen yapıdır. 'Kalmak', 'durmak' asıl fiilini yardımcı fiile dönüştüren –A ve -p öncül ekleri yardımıyla kurulur (2012, s. 11). Nedim Divanı'nda sürerlilik kipinin kullanımı -e gör yapısı da kullanılmıştır. Bu yapı Eski Anadolu Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında asıl fiile "sürekli bir çaba gösterme" işlevi kullanılmaktadır (2017, s.

723).

Nedim Divanı'nda yer alan yeterlilik kipi örnekleri:

2. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerlilik kipinin ikinci teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre ***-e gör, -a tur*** biçiminde *eksiz* kullanılmıştır.

Ey gönül sahn-ı çemende leb-i deryâ faslın
Bir sanemle ***edegör*** kâm alasın dünyadan (72.k. /1)

Közni min ***cünbiş kılatur*** ol saf-ı müjgân-ârâ
Ağnar âhû da nice mundak sıra peykân-ârâ (13.nzm. /1)

Murg-ı âvâreyi ***âmâde-i pervâz edegör***
Dest-i eyyâm şikest etmeden evvel kafesin (68.gzl. /2)

Sıdka ***sarf edegör*** enfâsını çün subh Nedîm
Matlaʿ-ı mihr ola tâ kim nefes-i bâz-pesin (68.gzl. /7)

Sen dil ü rîşini hûn-âb ile ***rengîn edegör***
Zâhid-i hâma gerek rîş-i hizâb-âlûde (118.gzl. /4)

Peykân gibi lebinde götür onu tîr-veş
Aşkın cerîde ***tayy edegör*** reh-güzârını (162.gzl. /3)

3. Teklik Kişi Çekimi:

Nedim Divanı'nda sürerlilik kipinin üçüncü teklik kişi çekimi ünlü uyumuna göre *-Up kal- -di dur-, -dı kal-, -(y)Up dur-* biçiminde *eksiz* kullanılmıştır.

Kemâl-i heybetinden ol hizebr-i kûh-ı temkînin
Yol üzre ***irkilüp kaldı*** hezâran bîm ü dehşetle (16.k. /6)

Önünden geçmeğe gûyâ ***te'eddüb eyledi durdu***
Görüp ol şevket ü dârâtı ***bakdı kaldı*** hayretle (16.k. /7)

Gelüp durdu selâma nev-bahâr u ıyd bir yerde (27.müs.- IV- 2.m)

Feyz-i nesîm-i lutfu ile gül-sitânda gül
Gûyâ ***deyüp durur*** ki hemân söylerim sana (3.gzl. /9.m)

Topukların göricek mest olup safâsından
Pabuç gibi ***açılup kaldı*** ağzı haffâfın (63.gzl. /3)

İncelenen Nedim Divanı'nda sürerlilik kipi ile ilgili sadece ikinci teklik kişi ve üçüncü teklik kişi ile çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır.

3. SONUÇLAR

Türkçede bir fiilin çekimlenmesi için fiil kök veya gövdesine zaman ve kişi eklerinin getirilmesi gerekir. Bir fiil bitmiş olsun veya olmasın bir hareketin gerçekleşebilmesi iki koşula bağlıdır. Biri hareketi yapan özne veya hareket üzerinde olan nesne yani kişi diğeri ise hareketin yapıldığı/olduğu zamandır. İster derin yapıda ister yüzey yapıda olsun her fiilin bir yapanı/olanı ve fiilin yapıldığı bir zaman vardır. Fiillerin derin yapısında yer alan soyut zaman kavramı, zaman ekleriyle netleşir. Ancak bu netleşmeye yardımcı olan zaman ekleri ve kişi ekleri, fiil cümlesindeki zarflar, fiilimsiler, fiil öbekleri gibi diğer dil birimlerine bağlanarak daha net bir hâl alır.

Kip kavramı, fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini veya gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır. Kip kavramının tam olarak anlaşılması için öncelikle kılınış ve görünüş kavramlarının tam olarak anlaşılması gerekir. Kip kavramı ruha ve psikolojiye bağlı olduğundan herhangi bir şekilde sınırlandırılamaz. Görünüş kavramı çekimlenmiş bir fiilin taşıdığı anlam ile bağlamın tamamından çıkan anlamın birbirinden farklı olması görünüş ve kip kavramlarının bilinmesine bağlıdır. Görünüş aktarıcının ruh halinin, psikolojisinin fiil çekimine ve bağlama kattığı iç anlamı gösterir. Yani fiil çekiminden beklenen anlamın dışında bağlamda farklı bir anlam meydana gelebilir. Filler kip kavramıyla çekimlendiklerinde fiilin mastar halinde var olan (kılınış) soyut zaman kavramı pekiştirilir veya değiştirilir. Dolayısıyla çekimlenmiş bir fiilde yer alan kip ve zaman ekleri asıl işlevlerinin dışına çıkabilir. Bu durumda çekimlenmiş fiil zaman kaymasına uğramaz aktarıcının bağlama kattığı özel anlamrı belirtir. Bu bakımdan zaman kayması görünüş ve kip kavramlarıyla ilgili olmasından ötürü fiil çekiminde ayrıca incelenmemiştir. Araştırmacılar tarafından kip ve kiplik kavramları farklı şekillerde tanımlanmış olsa da bağlam içinde yer alan duygu kip ve kipliğin bir özelliğidir. Dolayısıyla zaman, kılınış, görünüş, kip ve kiplik kavramları birbirleriyle iç içe olup kesin çizgilerle ayrılamazlar. Türkiye Türkçesinde zaman kavramının beşe ayrılması sadece beş zaman diliminin olduğunu ifade etmez. Fiilin üzerine gelen fiile kip anlamı veren yardımcı fiiller ve fiilimsiler de fiile dolaylı olarak zaman anlamı verebilir.

Kip ve zaman kavramları, söz diziminde aynı eklerle ifade edilmesi iki farklı zaman ekinin bir fiil çekiminde üst üste gelmesi işlev ve anlam farklılığını zorlaştırdığından “birleşik zaman veya birleşik kipli fiiller” olarak adlandırımasına

yol açmıştır. Ancak fiiller tek bir zamanda gerçekleşir ve birleşik zaman olarak adlandırılan yapılar bir zaman birleşmesi veya kip birleşmesi meydana getirmediklerinden biri kip diğeri ise zamandır.

Türkçenin farklı tarihi dönemlerinde yazılan metinlerinde kullanılan zaman ve kip ekleri de tarihsel süreç içerisinde değişmektedir. Özellikle fiillerin kendi içerisindenki ses uyumları; "döymek, döğmek, döğünmek; komak, koymak" gibi aynı fiilin farklı seslerle kullanılması "irgürmek, urmak, ditremek" gibi fiillerin Nedim Divanı'nda yer alması bu yüzyılda Türkçenin Eski Anadolu Türkçesinden izler taşıdığını, halk ağzında da bu kelimelerin bu şekilde kullanıldığını gösterir.

Nedim Divanı'nda fiil zaman ve kiplerinden "sadece zaman baskın olan fiil çekimleri" olarak görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman olmak üzere beş zaman kullanılmıştır. Nedim Divanı'nda görülen geçmiş zaman ifadesi **-dI, -dU** ekleri kullanılmıştır. Ancak az da olsa ekin uyama girmiş biçimi olan **"-ti"** şekli ile de örneklere rastlanmıştır. Ayrıca üçüncü teklik kişi çekiminde hem ünlü hem ünsüz uyumlarına girmediği örneklere de rastlanmıştır. Öğrenilen geçmiş zaman eki ise Eski Anadolu Türkçesinde her zaman düz ünlülü kullanılırken Nedim Divanı'nda **-mIş / -mUş** halleriyle düzlük ve yuvarlaklık uyumlarına girmiştir. Nedim Divanı'nda şimdiki zaman fiil çekimi dört tip olarak yer almıştır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılan **-yor** ekinin kullanımına da rastlanmıştır. Divanda Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zamanı karşılamak için kullanılan geniş zaman **-Ar / -r** eki ve istek kipi olarak kullanılan **-A** eklerinin Nedim Divanı'nda da şimdiki zamanı ifade etmek için kullanıldığı örnekler de yer almıştır. Geniş zamanın birinci teklik ve çokluk kişi çekimlerinin olumsuz kullanımlarında Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu kullanımı olan **"-mAz-Am / -mAz-Iz"** biçimlerine Nedim Divanı'nında da birkaç örnekte görülür. Ayrıca geniş zaman fiil çekimlerinde büyük oranda ses uyumlarına uyulmuş ancak uyulmadığı örnekler de yok değildir. Gelecek zaman ise **-A** ve **-AcAk** şeklinde iki tip kullanılmıştır. Nedim Divanı'nda Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı karşılamak için kullanılan **–(y)IsAr** eki kullanımına rastanmazken Türkiye Türkçesinde kullanılan **–(y)AcAk** ekinin kullanımı yer almaktadır.Nedim Divanı'nda fiil kipleri, "sadece şekil baskın olan fiil çekimleri" nde katılımlı dilek kipi, istek kipi ve emir kipi olmak üzere üçkip kullanılmıştır. Katılımlı dilek kipinde incelik kalınlık ve düzlük yuvarlaklık uyumlarına uyulur. Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde birinci çokluk kişi çekiminde kullanılan -k iyelik kökenli ek, Nedim Divanı'nda da kullanılmıştır; zamir kökenli -vUz ekinin kullanımına raslanmamıştır. Eski Anadolu Türkçesinde emir

kipinin ikinci çokluk kişi çekiminin olumsuzu olarak kullanılan **-mA-n / mA-nIz** biçimleri Nedim Divanı'nda da kullanılmıştır. Gereklilik kipi ise Nedim Divanı'nda tespit edilememiştir."Hem zaman hem şekil birlikte yer alan fiil çekimleri" nde ise geçmiş zamanın hikâyesi, sürerli geçmiş zaman kipi, olmayası planlı geçmiş zaman kipi, istemdışı geçmiş zaman kipi, varsayımlı geçmiş zaman kipi, varsayımlı gelecek zaman kipi, varsayımlı şimdiki zaman kipi, tezlik kipi, yeterlilik kipi, sürerlilik kipi olmak üzere on fiil çekimi kullanılmıştır. Nedim Divanı'nda yer alan hem zaman hem şekil birlikte yer alan fiil çekimlerinde **"-i "** yardımcı fiilinin birçok örnekte açık bir şekilde kullanılmıştır. Fiilin gerçekleştiği ve üçüncü kişilere aktarılmasının arasında belirli bir zaman diliminin geçtiği durumlarda asıl fiil **-dI / -dU / -mIş / mUş** eklerinden birini alıp ek fiil "-i" veya yardımcı fiil ise **-dI / -dU** eklerini alır "geçmiş zamanın hikâyesi" olarak adlandırılır.Geçmişte yapılmış bir fiilin uzun bir zaman dilimi içinde devam etmesi veya belirli aralıklarla tekrar edilmiş durumlarda asıl fiil **-yor / -mAktA / -r / -Ar / -Ir** eklerinden birini alıp yardımcı fiil olarak kullanılan -i ek fiili ise **-dI / -dU** veya **-mIş / -mUş** eklerinden birini alır ve "sürerli geçmiş zaman kipi" olarak adlandırılır. Geçmişte bir fiilin gerçekleşmesi sonucunda aktarım sırasında duyulan pişmanlık, istemdışılığı ifade etmede asıl fiil **-mIş / -mUş** öncül ekini alıp yardımcı fiil olarak kullanılan "olmak ve bulunmak" fiilleri ise **–dI / -dU** ekini alır. "İstemdışı geçmiş zaman kipi" olarak adlandırılır. Asıl fiilin üzerine aldığı **-AcAk** eki ek fiili üçüncü teklik kişi çekiminde olan **-dIr / -dUr** yapısı asıl fiile ihtimal anlamı yükler; "varsayımlı gelecek zaman kipi" olarak adlandırılır. Asıl fiilin üzerine gelen **-mIş / -mUş** eki ek fiilin üçüncü teklik kişi çekiminde olan **-dIr / -dUr** bir fiilin gerçekleşmişliğini ve bitmişliği üzerine varsayım anlamı yükler. "Varsayımlı geçmiş zaman kipi" olarak adlandırılır. Asıl fiil **-yor, -mAktA-mAdA** eklerinden birini alıp ek fiilin üçüncü teklik kişi çekiminde olan **-dIr** ile fiilin hâla devam ettiğini varsayma anlamında kullanılır. "Varsayımlı şimdiki zaman kipi" olarak adlandırılır. Yeterlilik kipinin birinci ve üçüncü teklik kişi ve birinci çokluk kişi çekimlerinin olumsuz kullanımlarında **-Abil-mA-m / -Abil-mAz / -AmAz-Iz** yapıları da kullanılmıştır. Nedim Divanı'nda Eski Anadolu Türkçesinde sürerlilik kipinin ifade edilebilmesi için kullanılan **-e gör** yapısı da kullanılmıştır.

Diilin bütün alanlarında olduğu gibi fiil çekimlerinde de kullanılan eklerin işlevlerinin tam olarak tespit edilebilmesi için bağlamın tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Nedim Divanı'nda fiil çekimleri için seçilmiş olan bütün örnekler cümle içindeki kullanımları tam olarak verebilmek için beyitler şeklinde verilmiştir. Nedim Divanı'nda yer alan farklı kullanımlar için bütün başlıklar teklik ve çokluk kişi çekimlerine göre verilmiştir. Her başlık altında kullanımları daha net açıklanmıştır. Çalışmada Nedim Divanı üzerinden Osmanlı Türkçesinin 18. yüzyıl

durumu fiil çekimi bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Türkçesiyle ilgili yapılacak şekil bilgisi çalışmalarının artması söz konusu dönemin dil özelliklerinin tüm ayrıntılarıyla ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atabay, N., ÖZEL, S., KUTLUK, İ. (2003). *Sözcük Türleri.* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Aydın, H. (2016). Yazınsal Metinlerde Dil Bilgisel Zaman İşaretleri Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 5(4), 1716-1730.

Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Batislan, D. (1993). *Nedim Divanı'nda Mahallileşme.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.

Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Boztepe, H. N. (1922). *Nedîm Dîvânı.* İstanbul: İkdam Matbaası.

Çüçen, A. (2012). *Martin Heigdegger: Varlık ve Zaman.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Delice, H. İ. (2017). *Sözcük Türleri.* İstanbul: Asitan Kitap.

Delice, H. İ. (2022). Türkçede Asıl Fiillere Kip Anlamı Yüklemenin Kural ve Yapıları Üzerine. M. Argunşah ve H. Vural (Ed). *Prof. Dr. Recep Toparlı armağanı* (s.183-196). İstanbul: Kesit Yayınları.

Delice, H. İ. (2021). Türk Dilinde Kiplik Ekleri.Öztürk, A. ve Yıldız H. (Ed). *Türkolojinin delikanlısı seyyah Prof. Dr. İsmail Doğan armağanı* (s. 167-176). Erzurum: Fenomen Yayınları.

Delice, H. İ. (2012). Türkçede Fiil Çekimlerine Yeni Bir Bakış. *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri içinde* (s.937-954). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Demirci, K. (2021). *Türkoloji İçin Dilbilim.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimindeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten.* 19, ss.83-145.

Dilaçar, A. (1973). Türk Fiilinde "Kılınış"la "Görünüş" ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten.* 21-22(1973-1974), s. 159-171.

Dizdaroğlu, H. (1963). *Türkçede Fiiller.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ediskun, H. (2017). *Türk Dilbilgisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, M. (1994). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

Gencan, T. N. (1966). *Dilbilgisi.* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (1997). Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* 45, 214-224.

Kılıçoğlu, V. (1953). Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.* 1, 181-196.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Ankara: Türk Dil

Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2019). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kürkçüoğlu, Kemâl E. (1953). Şair Nedîm'in Bir Arz-i Hâli. *60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı*. (s. 317-324). İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. www.kulturturizm.gov.tr - http://ekitap.kulturturizm.gov.tr / adreslerinden edinilmiştir.

Mazıoğlu, H. (1992). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik.* Ankara: Akçağ Yayıncılık.

Mengi, M. (2017). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

Uzun, N. E. (1998). Türkçede Görünüş / Kip / Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*, 68, 5-22.

Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (9), 187-201.

Üstünova, Kerime. (2016). *Eylem İşletimi.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Multilingal Yayınları.

Yener, M. L. (2017). Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları,* 2 (3), s. 606-623.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim Soyisim : ELİF ÇİÇEK
Doğum Tarihi : 0000-00-00
Doğum Yeri : ŞANLIURFA
Telefon : 0500 000 00 00
E-Posta : elifnurcck0@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Okul	Bölüm	Baş. Yılı	Bit. Yılı
Harran Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	2016	2020